O. Prof. İ. HAKKI UZUNÇARŞILIOĞLU

VEZİR

HAKKI MEHMED PAŞA

VI ıncı cilt Türkiyat Mecmuası'ndan ayrı basım

İstanbul
BÜRHANEDDİN MATBAASI
1939

HAKKI PAŞA

Vezir

HAKKI MEHMED PAŞA

1747 — 1811

O. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılıoğlu

On sekizinci asır sonile on dokuzuncu asır iptidalarında yaşayan, sert ve amansız ve aynı zamanda iyi bir kalemi olan Koca Hakkı Paşa veya Deli Hakkı Paşa [1] hakkında o devre aid muhtelif tarihlerde ve onlardan naklen hülâsa olarak Cevdet tarihinde malûmat vardır ve hepsi de merhumun resmî hayatına dairdir. Mehmed Hakkı Paşa'yı bize kalem sahibi olarak ilk defa tanıtan Ebüzziya Tevfik Bey merhumdur.

Merhum Ebüzziya, *Nümunei Edebiyat* isimli kıymetli eserinde, sözde ihtisara, manâda kuvvet, kat'iyyet ve şiddete misal olarak Hakkı Paşa'nın *Silivri* naibine yani *Silivri* şer'i hakimine yazdığı bir mektubu misâl göstermişti, o da:

Silivri nâibi, şeriat hâini, ilâmını gördüm kahkahayla güldüm;
Meâli Hezeyan, hökmü hilâfı Kurandır; mührü müeyyedimi basarım,
Seni mahkeme kapısına asarım!

diye meşhur (سجع) secili olan mektubudur.

Ebüzziya Tevfik Bey'den sonra bu zat hakkında muhtelif vak'anüvis tarihlerile hususî tarihlerdeki malûmatı toplamak suretile bizi daha ziyade tenvir eden kıymetli ve fazıl üstadımız Bay İbnül Emin Mahmud Kemal İnal gelir. Üstad, *Türk Tarih Encümeni Mecmuasında* Hakkı Paşa'nın mufassal surette resmî tercemei halini yazmışlar ve Yanya mutasarrıfı Tepedelenli Ali Paşa'ya gönderdiği bir mektubu da neşretmişlerdir [2]. Bundan sonra sık sık adı değiştirilen *Bursa Halkevi Mecmuasında* Lise Edebiyat Muallimi Bay A. Elöve tarafından Hakkı Paşa'nın birinci defa *Rumeli valisi* iken Edirne Bostan-

[1] Hörmetkârları tarafından Koca Hakkı Paşa ve aleyhdarları tarafından da şiddet ve pervâsızlığından dolayı Deli Hakkı Paşa denilmiştir.

[2] *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, sene. 16, sahife, 351.

cıbaşısı Mustafa Ağa'ya gönderip aslı divanî yazı ile *Başvekâlet arşivinde* 19427 numarada bulunan 22 zilkade 1211 tarihli bir buyruldusu da intişar etmiştir [1].

Ben, bu makalemde bunları tekrar edecek değilim; bu arzumu *Nizamıcedid* ricaline dair hazırlamakta olduğum esere koymak üzere şimdilik geri bırakıyorum; burada yalnız *Başvekâlet* ve *Topkapı sarayı arvişlerinde* Mehmed Hakkı Paşa'ya âit olan vesikalar yani telhis veya arzlar ile tahriratlardan istifade ederek Hakkı Paşa'nın tarihlerde görülmeyen diğer hizmetlerine ve karakterine dair malûmat vermek istedim.

Mehmed Hakkı Paşa, 1177 H. 1763 M. (Birinci Teşrin) senesinde *Girid*'in *Resmo* kasabasında vefat eden ve bir taraftan Sokullu Mehmed paşa Ahfadından olan Vezir Ahmed Kâmil Paşa'nın oğludur [2]. Babıâliden yetişmiş ve muhtelif büyük hizmetlerde bulunarak eyaletlu yani Zeamet ve Tımar nazırı iken 1210 Cemazielahır (1796 iptidası) da vezirlik ve istiklâl yani vasi selâhiyet ile Rumeli valisi tayin edilip senelerdenberi Rumeli'yi kasıp kavuran dağlı eşkıyası üzerine memur olmuştur. Buradan Halebe nakil ve sonra azl ve nefiyini müteakip *Hanya, Ağrıboz* ve *Bosna*'ya tayin edilmiş ve daha memuriyeti başına gelmeden evvel 1215 zilkade sonunda (1801 Nisan) gemi aziye alan Daglı eşkıyasile Vidinli Pazvandoğlu'nun tedibi tekrar kendisine havale edilerek ikinci defa tam istiklâl ile Rumeli valiliğine getirilmiştir.

1216 Zilkadesi iptidalarında (1802 Mart) Gürcü Osman Paşa ile münaferetinden ve kendisinin bazı hareketlerinden dolayı azl ve *Sakıza* nefedilip daha sonra bazı valiliklerde bulup 1226 Şaban 11 (1811 Eylûl) veya az daha sonra *Ağrıboz* ve *Karlıeli* sancaklarında muhafız iken *Ağrıboz* adasında vefat etmiştir [3].

Mehmed Hakkı Paşa'nın geniş selâhiyetle iki defa *Rumeli valiliğine* tayin edildiği halde muvaffak olamaması sebeblerini veya neden muvaffak olmağa bırakılmadığını anlamak için o zamanki Rumeli vaziyetini ve İstanbuldaki devlet adamlarının merkeziyet zihniyetlerini şöyle bir kuş bakışile gözden geçirmek ve bu hususta hükûmetin siyasetini bilmek lâzımdır.

On sekizinci asır iptidalarından itibaren hükûmet merkezinin, eski

[1] *Bursa Halkevi Dergisi* (Türküo), sayı. 7, sene, 1936 Temmuz.

[2] Ana veya babası tarafından *Taşköprülü* olup büyük babasının adının İsmail Ağa olduğunu bu ailenin tercemeihalini iyi bilen bir dastum söyleyerek kendisinden not da aldım ise de bu makaleyi yazarken zayi olup o nottan istifade edemediğimi esefle arzederim.

[3] Son kısımları noksan olan mufassal ve resmî tercemeihali için *Tarih Encümeni Mecmuasına* müracaac buyrulsun (sene 16).

nüfuz ve otoritesini kaybetmesi ve gelişi güzel, vezirlikle vali olan paşaların liyakatsizlikleri ve harbler sebebile eyalet ve sancak merkezlerinde kuvvetlenmeğe başlayan Âyanlık ve Derebeylik, bilhassa (1182 H. 1768 M) Rus seferinden sonra iyice almış yürümüş ve yer yer sivrilen mütegallibe, hükûmetin emirlerine pek ehemmiyet vermez olmuşdu: bu, Ayan veya derebeyi denilen nüfuzlu mütegallibe, vilâyetlerine tayin edilen valilere tehakküm ettikten başka onların bazıları vilâyet merkezine bile uğratmıyacak kadar şımarmışlar ve kendilerine malikâne ve iltizam suretile tahsis edilen arazi hasılâtını bunlar vasıtasile tahsile mecbur kalan valiler ise geçinmek ve tutunabilmek için bu mütegallibelere mümâşat yolunu tutmuşlardı.

Osmanlı Devleti *Kaynarca Muâhadesin*deki (1188 H. 1774) zayiatı telâfi için ordusunu tam mücehhez bir hale getirmeden evvel *Kırımın* istirdad niyetile vukua gelen (1201 H 1787 M.) seferi ve neticesi *Rumeli* ve *Anadola*daki mütegallibelerin adedini ve nüfuzlarını arttırmış ve bundan başka eşkıya zümreleri meydana çıkarmıştı.

Ayan veya derebeylerin hükûmet merkezindeki devlet ricaline çatmaları ve onlar vasıtasile arzu ve emellerine nail olmaları, eyaletlerde devletin eli ve kolu mesabesinde olan vezirlerin bu suretle hüküm ve nüfuzlarının kırılarak merkezden her şeye müdahele edilir olması vilâyetlerdeki devlet otoritesini kırmış ve İstanbulda eli bulunan Ayanları şımartmıştı; buna binaen vilâyet ve sancakta her hangi bir vezirin serbestce iş görebilmesi pek zor ve âdeta imkânsızdı.

Muharebe dolayısıle bir zamanlar ayanların hizmetlerinde bulunarak sonra başıboş bırakılıp köy ve kasabaları soymağa başlayan eşkıya, iptida Rumelinin *Kırcaali* dağlarında zuhur ederek şekavete başlamışlar ve daha sonra muhtelif zümrelerin iltihakile dal budak salarak Dağlı eşkıyası diye şöhret bulmuşlardı. Bu dağlı eşkıyası yirmi seneden fazla devleti meşgul etmiş ve muhtelif zamanlarda bunların üzerlerine tayin olunan vezirler yine muhtelif sebeblerle muvaffak olamamışlardı.

Dağlı eşkıyası kadar muzir olan ve zaten birbirleri arasındaki rekabet sebebile *Kırcaali, Deliorman* ve *Arnavud*lardan eşkıya istihdam eden ve icabında bu eşkıyayı el altından hükûmet aleyhine teşvik ile mütemadi surette hazinenin boşaltılmasına ve memleketin asayişsizlik içinde kalmasına sebep olan *Rumeli Ayanları* ise hükûmete karşı mütehakkim bir vaziyet alacak kadar küstah olmuşlardı; bunların içinde *Gömülcine Ayanı* Tokadcıklı Süleyman Ağa, *Serez Ayanı* Siyavüş paşazade İsmail Bey, *Tırnova Voyvodası* ve *Ruscuk Ayanı* Triseniklioğlu İsmail Ağa, *Deliorman* ve *Silistre Ayanı* Yılıkoğlu Süleyman Ağa başta geliyorlardı: daha sonra bunların nufuzuna tabî ikinci derece ayanlar da varıdı; Her büyük ayanın mıntakası ve hududu muayyendi; Biri diğerinin

hududuna taarruz etmezdi, hatta Daglı eşkıyası takibinde eşkıyayı tedibe memur olan, ayan, eşkıyanın kaçıp iltica ettiği mıntakaya giremez, avdet ederdi.

Bu ayanlar içinde en azılısı daha sonra *Gömülcine ayanı* olan Tokadcıklı Süleyman idi; bu adam, sert, serkeş ve çok cesur, cüret kâr ve son derecede vehhamdı, diğer büyük ayalar bile bundan çekinirlerdi. Dağlı eşkıyası tedibinde bunun muvafakatı alınmadan devletce iş görölemiyordu; hükûmet eşkıya tedibinde bunu harekete getirmek için minnet ediyor, memurlar gönderiyor, kendisini memnun edecek tarzda koltuklayarak emirler yazıyor ve âdeta yalvarıyordu; bu adam muhalif kaldıkça *Serezli* İsmail Bey ve diğer o havalideki (yani Balkanın cenup kısmile *Makedonya*daki) *ayanlar ve Üsküb Nazırı* gibi nüfuzlu beyler bundan çekindiklerinden dolayı serbestce harekete geçemiyorlardı, ha deyince on beş yirmi bin kişilik kuvvet çıkaran *Tokadcıklı*'nın muhalefetinden hükûmet de korkuyor ve daima kendisini okşayor, tayin edilen vezir ve kumandanlara onunla görüşerek iş görmelerini tavsiye ediyordu.

Evvelce *Firecik Ayanı* iken *Tokadcıklı* tarafından memleketinden çıkarılan ve bu hale karşı hükûmet tarafından ses çıkarılamayan Ali Molla ile İsa oğlunun mecburen şekavete başlamaları üzerine bunların tekrar kendi yerleri olan *Fire*'ye iskânları için *Tokadcıklı*nın muvafakat etmemesi yüzünden Ali Molla takımı senelerce şekavet yaparak hükûmeti işgal eylemişler ve garibdir ki bunların tedibleri de *Tokadcıklı* Süleymana havale edilmişdir.

Trisenikli oğlu ile Serezli İsmail bey o tarihlerde (on dokuzuncu asır başlarında) daha az nüfuzlu fakat daha mutedil ve idareli idiler; her ikisi de hem mevkilerini tahkim ediyor ve hem de şöyle böyle hükûmetin emirlerine itaat gösteriyorlardı.

Deliorman Ayanı Yılıkoğlu Süleyman Ağa, kendisine rakib olan Trisenikli Zade ile tepişiyor ve bu yüzden *silistre, Ruscuk, Hezargrad* ve havalisi ve *Deliorman* tarafları alt üst oluyordu.

Osmanlı hükümdarları bu hallere karşı nüfuzunu kaybeden Bagdad halifeleri vaziyetinde kalarak birbirine muhalif olan ayanları barışdırmak ve birini ele alarak digerini tehdid eylemek siyasetini takib eyleyorlardı. Hükûmetce dikkat edilen şeylerden biri de bu ayanların birbirlerile ittifak etmelerine mani olmakdı: Merkezden birbiri ardından gönderilen tahriratlar ve memurlar vasıtasile ayanlar daima okşanıyor, nasihat ediliyordu: Fakat hükûmetin âciz vaziyetini bilen bu ağalar ise kendi bildiklerinden şaşmayorlardı. Rumeli kazalarınıa mali tahsilatı bu ayanlar vasıtasile yapılıyor ve bunlarda her sene hükûmetce kendilerine gönderilen vergi defterlerine kendileri için de vergiler koyarak hükûmet içinde hükûmet ediyorlardı.

Vidinde isyan ile Mısırın Fransızlar tarafından işgali yüzünden üzerine sevkedilen kuvvetin avdeti lüzumuna mebni gailesini basdırmak üzere kendisine vezirlik verilen Pazvandoğlu Osman, o taraflarda nüfuzunu arttırmak için durmadan çalışıyordu; Pazvandoğlu harieden ecnebilerden de teşvik görmekde olduğundan devletce vaziyeti pek tehlikeli görülüyordu: Avrupa gazetelerinde de bunun muhalefetine dair haberler görülüyor ve bu hal siyaset sahasında devletin aczine alâmet olarak ileri sürülüyordu.

Pazvandoğlunun arazisini genişleterek bütün *Tuna* sahillerini *Lom, Berkofca, Rahova, Vıraça, Lofca, Plevne, Niğebolu, Ziştoy, Ruscuk, Hezargrad, Silistre, Tırnova, Servi* ve sair yerleri yani *Tuna* ile *Balkan* dağları arasındaki sahayı ele geçirmek istemesine karşı hükûmet bunun üzerine asker ve kumandanlar gönderdiği gibi o taraflarda en kuvvetli nüfuzu olan *Tırnova Voyvodası* ve *Ruscuk Ayanı* Triseniklizade İsmail ağaya dayanarak Pazvand oğlunun genişlemesine mani olmak isteyordu; Filhakika, bilhassa kendi elindeki yerlerin de elden çıkmaması için hükûmetin emrine itaat gösteren Triesenikl izade ile diger ayanlar silistre valisine yardım etmek suretile Bazvand oğlunun yayılmasının önüne geçebilmişlerdi.

Bu, on sekizinci asır sonile ondokuzuncu asır iptidalarındaki Arnavutluk vaziyeti mevzuum haricinde olduğundan dolayı izahat veremiyeceğim. Bu sahada yani *İşkodra, Avlonya* ve *Yanya* mutasarrıfları içinde en nüfuzlusu Tepedelenli Ali paşa idi.

*
* *

1206 H. 1792 M. senesinde osmanlı ordusunun Rus ve Avusturya seferinden İstanbula avdeti esnasında *Kırcalı, Hasköy* ve havalisinde Rumeli ayanlarının başı boş bırakdıkları kuvvetlerden dağlı eşkiyası zuhur eylemesine binaen üzerlerine Mirimiran (Beylerbeği) dan Tahir paşa memur edilmiş ve maiyetine, civar kazaları ayanları verilmişti; fakat ayanlarla Tahir paşa geçinemediklerinden daha doğrusu ayanlar bu işin bastırılmasından sonra sıra kendi nüfuzlarının kırılmasına geleceğinden korkarak Tahir paşayı attırmışlar ve Sivaslı Damat Alâeddin paşayı istemişlerdi. Halbuki maiyetine külliyetli asker verilen Alâeddin paşa'nın ayanlarla müttefikan hareket ile eşkiya üzerine varmaları lâzım gelirken malûm olan (طمع) tamaı yüzünden para edinmek sevdasına düşüp zulme başlamasından dolayı yine, kendini isteyen ayanların teşebbüsile azledilmiş [1]

[1] Sadrıazam Yusuf Ziya paşa'nın, *Gömülcine Ayanı* Tokatcıklı Süleyman ağa'ya mektubu (*Arşiv vesikaları*, dahiliye kısmı, 832).

ve eşkiyanın tedibi 1206 senesinde kendisine vezirlik de verilmek suretile Hamamizâde Ahmed paşaya havale edilmişti.

Bu sırada *Belgrad* da çıkan birinci isyandan dolayı Ahmed paşa o tarafa gönderildiğinden onun yerine dağlı eşkiyası üzerine Zihneli Hasan paşa tayin edilmiş ve fakat muvaffak olamamıştı. Bundan sonra daha ziyade şimaran ve cüretleri artan dağlılara karşı sabık *Vidin Muhafızı* Ali paşa ve Rumeli ahvaline vukufu sebebile vèzaretle Şinikzada Mustafa paşa gönderilmişlersede ayanların eşkiyaya yardımlarına mebni bunlarda muvaffak olamamışlardı. Hükûmet, bu muvaffakiyetsizlikler sebebile bir aralık bunları af eylemiş ve fakat yine şekavette ısrar eylediklerinden bu defada üzerlerine *Silistre* valisi Haci Abdi paşa gönderilmişti.

Dağlı eşkiyası sergerderlerinden olup Balkanın şimalinde bulunan Hacı Manav, *Plevne*'yi ele geçirip bundan başka *Lofca*'y da zabteylemek istemiş ise de muvaffak olamamıştı. Haci Abdi paşa, eşkiyaya el eltından muavenet eden ayanların haklarından gelinmedikce bu şekavetin önüne geçilemiyeceğini anladığından Haci Manav'ı عفو af ile yanına almış ve sonra *Yenipazar*'da Haci Manav adamlarını ansızın katlettirmiş ise de Hacı Manav cenuba *Gömülcine* taraflarına kaçmıştı; fakat Abdi paşa'nın himmetiyle balkanın şimal kısmında ber taraf edilen eşkiya bu defa da *Edirne* ve cenub kazalarında faaliyete geçmişlerdi; filhakika bu taraflarda bundan sonra Cenkcioğlu, Molla Ali, İsa Oğlu, Kara Feyzi, Deli Kadri, Bekirlili Mustafa, Kara Yusuf Sinap ve saire gibi belli başlı eşkiya reisleri ortalığı kesip biçmekte devam ettiler; bunlardan mağlub edilip kaçanlar *Vidin*de Pazvantoğlu'nun yanına gidip ondan himaye ve teşvik görüyorlardı.

Rumeli Ayanları ve Dağlı Eşkiyası ismi altında Hazinei Evrak vesikalarına göre ayrıca bir yazı hazırlamak istediğimden Hakkı paşa hakkındeki makale münasebetile dağlı eşkiyasına dair bir hülâsa olarak verdiğim bu izahatla iktifa ederek Hakkı paşa'ya dair olan vakayıa geçiyorum.

İşte *Rumeli*'de vaziyet bu merkezde iken sadrıazam kethüdalığı vesair mühim hizmetler de bulunub o sırada yeni ihdas edilen ve *Eyâletli nezareti* denilen Timar ve Zeamet nazırı bulunan Ahmed Kâmil paşazâde Hakkı bey, vezaret rütbesile ve tam istiklâl yani geniş salâhiyet ile *Rumeli Eyaleti Valiliğine* tayin edilmiş ve maiyetine muallem topçu ve arabecı bölükleri ve lüzumu kadar hambaraci askeri verilmişti. (Cemazilâhir 19, sene. 1210) [1796 senesi kânunusani ayı] [1].

[1] Hakkı paşa'nın *Rumeli valiliğine* tayini üzerine *Rumeli*'nin üç kolu üzerindeki kadı, Nâib, ayan, eşraf ve zabitlere hitaben gönderilen fermanda Hakkı paşa'nın dairesini şanı vezarete lâyik şekilde tanzim ile hareket edeceğinden ve kendisinden sadır olan emir ve buyuruldulara tamamen itaat etmelerinden bahsedilmektedir (*Mühimme defdefteri* No. 202).

Hakkı paşa, dairesini tanzim, tedarekâtını bitirdikten sonra (13 Şaban 1210) da hareket etmiş ve hükümdar Selim III, kendisinin alayını temaşa ettikten sonra Hakkı paşa'yı huzuruna celb ederek şifahen de talimat verip atıyye ve bir alâ hançer ile taltif eylemişti.

Mehmed Hakkı paşa hem dürüst yani doğru ve hem de dürüşt yani sert tabiatlı idi; sözünü esirgemez ve hakikati saklamazdı; cesurdı; zamanına göre eyi tahsil görmüştü; aceleci ve amansızdı. Kendisinin *Rumeli* valiliğine tayinini, Hakkı paşayı yakından bilen ve babası, babasının adamı olan Selim III mi hatırladı yoksa Hakkı paşa'nın dilinden ve müahezesinden kocunan ve korkan Selim III ricalimi ileri sürdüler; kat'i olarak bilinemeyor; Mütercim Asım, kendisini hükümdarın hatırladığını yazmaktadır. Hükûmet merkezinde sözü ve kalemi nafiz devlet adamlarından her söze kavuk sallamayub tenkit ve müahazede ileri gidenlerin bir daha İstanbula gelmemek üzere vezirlikle merkezden uzaklaştırılmaları adet olduğundan eşkiya üzerine (perverdei devlet bir vezirin memuriyetine lüzûmı kavi) gösterilmesi suretile Hakkı paşa'nın başına çorab örülmesi de ihtimal dahilindedir; mamafih elde başka vesika olmadığına göre şimdilik Asım efendi'nin mütaleasını kabul etmek zaruridir. Eğer hükûmet sebat etmiş olsa Hakkı paşa'nın tayininde isabet olduğunu da hadisat göstermiştir; Hakkı paşa'nın valiliğe tayini *Edirne*de duyulur duyulmaz medrese ve hanlarda bulunan bir takım serseri adamlar şehri terk ederek kaçmışlardı.

Hakkı paşa'nın *Rumeli valiliği* ve şedid icraatı *Vidin*de baş kaldıran Pazvantoğlu Osman'ı dağlı eşkiyasını ayanları ve *Tepedelenli* gibi kendi başına hareket eden paşaları, hulâsa Rumelinin bütün nüfuzlu adamlarını korkutmuştur; Hakkı paşa'nın gösterdiği lüzum üzerine iş ciddi tutmuştur; Rumeliye kuvvetli beğlerbeğiler tayin, Anadoludan asker sevkedilmiş ve ayanların ehvalini tetkik ve tahkik için İstanbuldan hasekiler gönderilmiştir; yukarıda mukaddimede ismi geçen dağlı eşkiyası elebaşılarından Haci Manav mecruhan ölmüş ve eşkiyaya yardım eden Hasköy ayanı Haci Emin ağa katlolunmuştur.

Hakkı Paşanın *Edirne*ye vürûdu üzerine *yanya* mutesarrıfı Tepedelenli Ali Paşa kendisini istikbal için oğlu Veli beyi göndermişti: Hakkı Paşa, mayetinde hizmet etmek üzere Veli beyi zahiren yanınnında alıkoymuş ve hakikatta ise rehin suretile tevkif etmişti: Hükûmet Ali Paşayı ürkütmemek için Veli beye mirmiran yani Beylerbeyi rütbesi vermişti [1]

Mehmed Hakkı Paşa ilk iş olarak medrese, mahalle ve hanlarda teharriyat yapdırmış bundan sonra müderrislerin serserileri medreselerine kabul ettiklerini duyarsa derhal medrese kapısına asacağını ilân eylemiş-

[1] *Nuri Halil Bey Tarihi* (hususi kütüphanemizdeki nüsha, sahife, 247) ve *Cevdet Tarihi*, c. 6 s 217 (Matbaai Osmaniye tabı).

tir [1]. Bundan başka eşkiyaya zahir olan ayan ve mütegalibenin tedibine girişmiştir: Hakkı Paşa bu suretle dağlı eşkıyasının iç yüzünü anlamış ve hastalığı teşhis etmişti: *Dimetoka, Edirne, İştib Samako,* ve *Gömülcine* de eşkıyaya yardım eden ayan ve mütegallibenin bir haylısını tepeleyüp ayanları titretmeğe başladı: *Dimetoka* ayanı Veysoğlu Halil, *yeni zağra ayanı* diger Halil, *İştib ayanı* torkullu oğlu Mehmed. *Edirne Ayanı* Eyüb *Gömülcine Ayanı* Mestan, *Samako Ayanı* Emin ve *eski Zağra*daki Yeniçeri ustasının başlarını kesup İstanbula göndermiştir [2]. Bu sırada dağlı eşkıyası reislerinden sinab denilen bir meşhur adam da yirmî kadar avenesile idam edilmiş olduğundan eşkıyanın adam akıllı burunları kırılmışdı [3].

Hakkı Paşanın şedid icraaında muvaffak olması hükûmetin kendisine zahiyr olmasile, ayan ve mütegallibenin müracaat ve şikâyetlerine ve yalanlarına ehemmiyet vermemesile kaimdi. Halbuki ayanların her birinin İstanbulda bir kaç hamisi vardı: Gelen hediyeler ile anların devletin haysiyetini ihlal eden bir çok hareketlerine göz yumuluyordu. Merkezden her işe müdaheleye alışmış olan İstanbuldaki devlet ricalı rakibleri olan Hakkı Paşanın böyle cesûrane ve pervasızca hareketlerine tahammül edemeyorlardı. Selim III ün yürütmek ve yapmak istediği nizamı cedidin muhtelif hizmetlerine getirup koyduğu ve kethüdalık ve sâire gibi en kuvvetli mevkilere tayın ettiği bu devlet adamlarına karşı sadrazamlar bile baş ekmeğe mecbur oluyorlardı: İşte bu adamlar, rakibleri Hakkı Paşayı yıkmak için fırsat bekleyerlardı: Hakkı Paşa muvaffak olursa sadarete gelebilirdi. Hakkı Paşa, münevver, devlet vaziyetini eyi kavramış bir vezir olmakla beraber Selim III ün etrafında bulunan ve perde arkasında iş gören devlet ricalinin aleyhinde idi: Gönderdîği mektub ve tahriratlarında hükûmetin icraatını tenkid etmekden de asla çekinmeyordu: Şu halde hükûmet merkezinde Hakkı Paşanın icraatını kolaylaşdırılacak dostları yokdu: Binaenaleyh muvaffak olabilmesi de şüpheli idi [4].

[1] *Arşiv vesikaları* sene 1210 Ramazan 14 (numara 394).

[2] *Nuri Halil Bey tarihi* (hususi kütüphanemizdeki nüsha, sahife. 163 ve dahiliye vesikaları numara 1037).

[3] *Nuri Halil Bey tarihi* (hususi kütüphanemizdeki nüsha, sahife. 251).

[4] (.. Çün Hakkı Paşanın bu resme şan ve şöhret ve sarâmet صرامت ve savleti ve nüfuz ve mekneti ve Rumeliyi bu misillu nizamı hüsnü hale idhali dembeden elsinei vardin ve sadirinden şayi ve ammei halk lisanında medh ü senası sair ve rayi رایج olup mizacı hümayuna nazaran elbtte müşarünileyhi makamı sadarete iradı vârsetei zünun olmagla vükelayi vakit ile beyinlerinde tezadı kâmil ve yekdigerin katl ve idamile mütesellî olamiyacak mertebede bugz بغض ve kineleri karargiri sahai dil olup bu cihetle sadarete kadem nihâde olduğu gün ol takımın mermuunu büridei seyfi kahr eyleyeceği bi ihtimal olduğuna mebni ..) Hakkında delilik isnadile fırsat düştükce zebandarazlığından ve nizamı cedide aleyhdar olduğundan bahsediyorlardı. Valide kethüdası Yusuf ağa, Hakkı Paşa aleyhinde valide Sultanı doldurup o vasıta ile Pedişahı da hazırlamak üzere bir ittihad hasıl olmuştu. (Asımdan naklen Cevdet tarihi c. 6 s. 246).

Rumelinden gelen haberler ve halk lisanında dönen rivayetler eşkıyanın sindiğini gösteriyordu; Hakkı Paşa Çekmecelerden itibaren Rumelinin bütün kaza halkını kefaletle birbirine bağlamış ve bir kazadan diğer kazaya elinde tezkere olmadıkça hiç kimsenin geçmemesi için tedbir almış ve tezkeresiz yakalananların kendisine gönderilmesini her tarafa ilân eylemişti. Hakkı Paşa'nın bu tedbiri ve ayanlar ve eşkıya hakkında gösterdiği ilk şiddet Rumelide bir sükûnet husule getirmişti. Birbirlerile münaferet halinde bulunan ayanlar bu şiddet karşısında yekdigerile anlaşarak ve sureti haktan görünerek itaat ve inkiyadlarını arzeylemişler ve istanbuldaki efendileri ve adamları vasıtalarile Hakkı Paşayı yıkmak için merkeze müracaat eylemişlerdi

Vaka'nüvis Nuri Halil Bey, Mehmed Hakkı Paşa'nın bu birinci valilikten azlını matlub veçhile eşkıyayı tedib edememesine atf ile şekavetin Balkan boyundaki köy ve kasabalara sirayet ederek sabık Servi voyvodası Macar Ali ile Gâvur İmam'ın *Tırnova, Servi, Lofca* ve *Plevne* kazalarile *Nigebolu* taraflarına sarkındılıklarını yazıp Hakkı Paşa'nın bundan dolayı *Haleb* valiliğine nakledildiğini ve Rumeli eyaletinin *Belgrad* muhafızı Mustafa Paşaya verildiğini beyan etmektedir[1].

Nuri Halil Bey bu hususta bitaraflık etmiyerek vakayı Hakkı Paşa aleyhdarlarının arzuları gibi yazmıştır: Mütercim Asım Efendi, Hakkı Paşa'nın muvaffak olamamasında devlet ricalinin amil olduklarını ve Hakkı Paşa aleyhine ayanların ittifaklarını yazıyor. Bu hususta en esaslı vesika sadrazam Yusuf Ziya Paşanın, *Tokatcıklı* Süleyman Ağaya yazdığı mektubdur: Yusuf Ziya Paşa, sadrazam olduktan sonra [2] dağlı eşkıyasının tedibi hususunda *Gömülcine ayanı* Tokadcıklıya mektup yazmış ve bunda ayanların ittifakını açıkca beyan etmiştir ki Asım Efendi'nin mütalâasının aynıdır. Yusuf Ziya Paşa mektubunda:

(... Cümlenin Devletialiyeden ve memur olan vüzeradan emniyeti lâzımei halden olduğundan rikâbı hümayunda cemii جميع serâiri Devletialiyeye vakıf ve mizacı devleti ve maslahatı bilür birinin memur kılınması münasip görüldüğünden Hakkı Paşa Hazretlerine rütbei valâyı vezarat ihsanile bil istiklâl eşkıya maslahatına memur ve derisaadetten (درسعادت) irsal ve müşarliye dahi eşkıyayı merkumenin kahr ve idamlarına ikdam ve gayret ve oldukça bir suret vermek üzere iken civar kazaları ayanları müşarüliyeden em-

---

[1] Kütüphanemizdeki nüsha, sahife 282.

[2] Mehmed Hakkı Paşa'nın birinci valiliğinde sadrazam *Safranbolulu* İzzet Mehmed Paşa idi: Yusuf Ziya Paşa, ona halef olmuştur. Yusuf Ziya Paşa'nın Tokadcıklı Süleyman'a gönderdiği bu mektup 1216 senesi sonunda yazılmıştır.

niyetleri meslub ve havfe (خوف) tabîolduklarından eşkıyayı merkume kahr ve idam olarak muharebede yüz yüz elli nefer kalmışken firar ve iki gün sonra yedi, sekiz yüz nefere baliğ ve durdukça gün be gün ziyade olmaktan hali olmayıp ancak bu keyfiyet civar kazaları ayanlarının ademi emniyetlerinden neşet eylediği tahkik olunduğundan müşarünileyhin dahi azl...) edildiğinden bahsediyor [1].

Gerek ayanların müracaat ve şikâyetleri ve gerek İstanbuldaki Hakkı paşa aleyhtarı ricalin faaliyetleri semere vererek Hakkı paşa'nın değiştirilmesine lüzum görülmüş ve fakat iş gizli tutulmuştur. Hükûmet merkezindeki hafî müzakere neticesinde Hakkı paşaya Anadoluda bir valilik verilmesi tekarrür etmiştir; Hakkı paşa'nın yerine Rumeli valiliğine padişah tarafından Anadolu valisi Alo paşanın tayini emrolunmuş ise de erbabı şurâ denilen heyet bunu yerinde bulmayarak Rumeli valiliğinin *Belgrad* muhafızı Mustafa paşa'ya verilmesini ve eşkiyayı tedib için de Anadolu valisinin yani Alo paşa'nın Rumeliye geçmesini münasib gördüklerinden o suretle müsaade edilmiştir[2] Hakkı paşa'nın bu birinci defaki Rumeli valiliğinden *Haleb* valiliğine nakli (1211 Zilhicce 1797 Mayıs) dadır.

Hakkı paşa tebdili emrini alır almaz yeni hizmetine gitmek üzere *Rumeliden* ayrılmış *Gelibolu*'dan geçerek (*Söğüt*) kasabası yakınına gelmiş ve kasabada kalmak istemiştir; Söğüt ahalisi Hakkı paşa gelmeden evvel Rumelide dağlı eşkiyası üzerine memur olan Anadolu valisi Alo paşa'nın zabt ve rabtı olmayan askerile kasabaya uğrayup epey zarar vermiş olduklarından dolayı Hakkı paşa kuvvetlerini de aynı suretle hareket eder zannile paşanın kasabaya girmemesini rica için kendisine bir heyet göndermişlerdir, Hakkı paşa bu müracaatı muhalefete hamlederek

---

[1] Arşiv dh vesikaları, numara 832.

[2] Dolab 1 sandık 12 (63 numaralı telhis تلخيص denilen arz tezkeresinden hülâsa : Sadrazam. padişahın huzuruna girdiği zaman Rumeli valisi Hakkı Paşaya dair görüşmüşler; Hakkı Paşanın (umuru memuresinde matluba muvafık icrai tedbire ademî muvaffakiyeti malûm ve aşikâr..) olduğundan dolayı azline lüzum görülüp padişah onun yerineAnadolu valisi Ali Paşayı tam istiklâl ile tayin eylemiş ve Hakkı Paşaya Anadoluda bir valilik vermeği muvafık görmüş. Bu hususta gizlice devlet ricali ile görüşülerek neticenin kendisine bildirilmesini irade etmiştir. Sadrıazam icab edenlerle görüşmüş ve Ali Paşanın, *Pazvandoğlu* ile aralarının iyi olmamasından dolayı onun tayininden *Pazvandoğlu*nun kuşkulanacağını ve yola gelmek üzere olan *Pazvandoğlu*nun bu suretle tekrar muhalefete devam edeceğeni düşünmüşler ve bu işe Rumelideki vezirlerden birinin tayini ileri sürülmüş ve Belgrad muhafızı Mustafa Paşa muvafık görülmüştür. Bu müzakerede padişahın arzusu ile, Meclisin mütalâasını telif etmek üzere Ali Paşanın da Rumeliye geçerek dağlı eşkıyasını tedibe memur kılınması münasip görülerek arzedilmiş ve bu tarza hükümdar da muvafakat etmştir.

Söğüd e girmek istemiş ve deli başı Kara Ömeri bir miktar kuvvetle kasabaya göndererek beybude ve lüzumsuz bir tehevvürle kasabanın bir kısmını yakdırmıştır (1211 Zilhicce 1797 Haziran) [1].

Bu vaka hükûmete aksedince kendisine gönderilen şiddetli bir fermanda deli başı Kara Ömerin derhal başını kesip göndermesi kat'iyetle emrolunmuştur; bu hüküm aynen şöyledir:

Halep Valisi Vezirim Elhaç Mehmed Hakkı Paşa İclâlülıuye اجلاله Hüküm.

Sen ki paşayi müşarün ileyhsin Halep Eyaletinin sana hini tevcihinde memuriyetini havi şeref efzâyi sudur olan emri şerefimde doğru yoldan sapmayup ve fukara ve zuafaya tarafından ve etbâın caniblerinden zulmü teaddiyi tecviz etmeyüb himaye ve siyaneti ehali ve riayaya müsareat eylemen etrafiyle tenbih ve tekit olunmuşken bu tenbihatı mülûkânemi kat'a ısga etmiyerek rehirastan udul birle esnâyi rahde rast geldiğin haşerati başına celp ve cem ve uğruna gelen kaza ve kurayi rahnedar ve hatta Söğüt kazasına delil başın olan Kara Ömer nam şekavet pişe hücüm edüp bu kadar büyût ve dekâkin ve hanı ihrak ve katli nüfus ve gasbı emval eylediği bu def'a Anadolu taraflarından ve Söğüt kazasından derialiyeye varit olan ilam mefhumundan ve feryatcıların takrirlerinden malumı padişahanem alup bu mekule hilafı rıza ve mugayiri şeriati garra vediai cenâbı rebbil izze olan fukara ve zuafaya îsâli zulm ve hasar eden bagii mezkûr Kara Ömerin ala eyyi halin senin marifetinle tertibi cezası babında hattı hümayunı şevketmekrunum şeref yaftei sudur olup şakii merkumun alelhal tertibi cezasile seri maktuunu deribarı saltanatıma irsale müsareat eylemem için emri hümayunım sadır olmağle vusuli emri şerifimde dakıkai vahide tevakkuf etmeyüp Ala eyyi vechi kân علی ای وجه کان *cezasını tertip ve seri maktuını derialiyeme tesbil eylemen fermanım olmagın tenbihen ve tekiden hassitan işbu emri şerifim ıstar, mektumen ve memhuren [isim yeri açık] ile irsal olunmuştur. İmdi şakii merkumün alelhal* علی الحال *tertibi cezası senden matlubı kat'ii daveranem idüği ve bu bapta irâdı özür ve illet eylemek ihtimalin olur ise neticede vehameti nefsine racı olacağı malumün oldukda ber vechi meşruh vusulı emri şerifemde bir dakıka tevakkuf etmeyüp ve hafi ve celi şakii merkum tarafına serrişte vermiyerek ahz ve tertibi cezayi sezasına ıkdam ve seri maktuını deribarı şevketkararı mülûkâneme tisyare ihtimamı tam eyleyesin; şöyleki bu babta iradı uzür ederek imrarı vakıt etmek ve yahut hafi ve celi merkumun tarafına serrişte verüp firar ettirmek ihtimalin olur ise birabbil kâbe* برب الکعبه *neticede vehameti nefsine ait ve*

[1] *Nuri Halil Bey Tarihi.* Kütübhanemizdeki nüsha sahife. 294.

raci olacağı bi iştibab olmâğla ana göre aklini boşıno devşirüp derhal infaz ve icrayı iradei badişahaneme müsaraat ve bir gün ve bir dakıka mukaddem şakıi merkumun seri maktuını derialiyeme irsale dameni dermeyanı gayret ve hilafından gayetül gaye tehaşi ve mücanebet eylemen babında (fivasıtı M. [Muharrem] sene 1212) [1].

Hakkı paşa yanından kaçan Kara Ömer'in Konyaya doğru gittiğini duyarak bir koldan kethudası ve diğer koldan adamlarını takıbe memur eylediğini hükûmete bildirmiş ve dört gün dört gice takip neticeesinde Kara Ömer'in kıyafetini değiştirerek Kütahya taraflarına gittiğini ve yanındaki delillerin dağıldığını yazmıştır [2].

Hakkı paşa'nın bu müşkil vaziyetinden istifade etmek isteyen rakıpleri hemen aleyhine hareket eyleyerek üzerinden vezirliğini aldırarak İstanköy adasına nefy ettirmeğe muvaffak olmuşlardır. Bu hususa dair Mehmet Hakkı paşaya gönderilen hökümde aynen şöyle denilmektedir.

Sabıka Halep valisi olup bu defa vezâreti ref'ile İstanköy ceziresinde ikamete memur kılınan elhaç Mehmed Hakkı Paşa damet maaliyehu ye ve İstanköy naibine ve derkâhı muallam gediklilerinden paşayi müşarünileyhi saaebı memuriyete iysal ederiailiyyemden mübaşir tayin olunan (isim yeri açık) zide mecdühü ye hököm.

Senki paşayi müşarün ileyhsin bundan akdem sana Halep ayaleti tevcih olundukta esnayi rahda fukarayî himayet ve doğru yoldan azimet eylemen hususı ve hususatı saire memuriyetini havi şerefyaftei sudur olan emri şerifde tenbih olunmuş iken kat'a ısga emeyüp yeminü, yesare inhiraf ile ehalii memleket ve fukarayı raıyyete teaddiye iptidar eylediğinden başka söğüt kasabasını ihrak ve ahalisinden hayli nüfusu kalt ve emvali fukarayi gasp ve garat ettirüp sair kazalarda dahi envai teaddiyata iptidar eylediğine binaen ogradıgın mahallerin ehali ve fukarası birbirini müteâkıb rikâbı hümayunuma arzi mahzar takdimile iştikâ etmeleri üzerine şerefyaftei sudur olan hattı hümayunı şevketmakrunum mucebince vezaretinin refile İstanköy ceziresinde ikametin hususuna iradei padişahanem tealluk etmeğin hassatan işbu emrialişanım istar ve gedikluyı mumaileyh ile irsal olunmuştur. İmdi emri şerifim sana ne mahalde vasıl olur ise derhal hareket ve gedikluyı mumaileyh marifetile İstanköy ceziresine varup anda ikamet ve devamı ömrü devletim deavatına muvazabet ve hilafı rıza evzaa tesaddıden begayet tehaşi ve mücanebet eyleyesin ve senki gedikluyı muma-

[1] Bu Kara Ömer sonra bir takrip *Rumeliye* geçmiş bir müddet serseri dolaşmış, haddi zatında işgüzar olduğundan Rumelide vali maiyetinde Serçeşme Haci Hüseyin nin maiyetinde hizmet etmiş olduğundan anın delaletiile İstanbula yazılarak kusuru afv edilmiş ve 1212 cemaziyel evvelinde afv edilmiş olduğuna dair hököm yazılmıştır.

[2] 1212 Seferinin sonunda Kütahya mütesellimi Nasuh zade Nasuh ağaya yazılan hüküm.

ileyhin muktı zayi memuriyetin üzre paşayi mumaileyhi bulunduğu mahalden kaldırup doğru İstanköy ceziresine iysal ve vusulini müşir ilam ahzile derialiyyeme avdı te ve tekmili emri mübaşeretine sayi bi hemal فى حال *ve senki mevlanayi mumaileyhsin paşayi mumaileyh ol tarafa ledel vusul* لدى الوصول *münasıp mahelde meks ve ikamet ettirüp bila emri şerif mahalli ahare hareketine iraeti ruhsatdan mübaadet ve vusul ve ikametini gediklugı mumaileyh ile derialiyyeme ilame mübaderet eylemen babında.*

fi evharı M. sene 1212 (1)

Bu hadise üzerine Mehmed Hakkı paşa kıl üzerinde olan hayatını sonuna erdirmek için rakiplerinin faaliyeti pek o kadar müessir olmamış ve nefyile iktifa edilmiştir. [2] Hakkı paşayı *İstanköy* adasına götürmeğe memur edilen mübaşir, esbak bostancı başı Bekir ağa da: Hakkı Paşa İstanköyde ikameti hakkındaki fermanı alır almaz (derakab mahalli menfasına âzim olacağını) söylemiş [3] ve ayni sene rebiül ahirinin yirminci günü *İstanköye* varmıştır [4] 1213 Muharrem 3 tarihile (1798 Haziran) Hakkı paşaya hazineden 750 kuruş maaş verilmiştir.

Hakkı paşa bir sene sekiz ay kadar *İstanköy* de oturdu ve (1213 Şevvel 4 yani 1799 Mart) da Hanya ve sonra *Agrıboz* ve oraya vusulünden pek az sonra 1215 H. 1800 M. senesi içinde Bosna valiliğine tayin edildi. Ve oraya hareket etti: Henüz vilâyet merkezi olan (Travnik)e varmadan, daha yeni pazarda iken 1215 senesi Şevval ayı sonunda yazılmış olan bir fermanla Hakkı paşanın derhal Rumeliye avdet eylemesi ve eşkıya tedibine memur edildigi bildiriliyor ve işi gizli tutması emrolunarak şöyle deniyordu.

.... *Karihai sabihai şahanemden şerefyaftei sudur olan hattı hümayunı keramet makrunumla defi ve tenkili eşkıya ve tasfiye ve tathiri turuk ve Enha emri ehemmine memuriyetin hususına iradei şahanem teallük etmekten naşi işbu emri şerifim sana her ne mahalde vasıl olursa bu iradei şahanemi ferdi vahide ifşa etmiyerek derhal uhdende olan bosna eyaletine zabtı raptı memleket ve enha ve himayet ve sıyaneti fukara ve zuafaya muktedir. mücerrep ve mutemet birini yerine kaymakam nasbü tayin birle sen heman iki üç ve nihayet beş gün zarfında mü-*

---

[1] Mektum mühimme defteri No 3 sahife 30

[2] Cevdet paşa merhum (vükela dahi Hakkı paşayı gözden düşürmek için böyle vesileler aramakta bulunduklarından hemen Hakkı paşanın vüzereti ref ile İstanköy ceziresine nefy olunmuştur) diyor C. 6 sahife 292

[3] Bu hususa dair Konya Ereglisi kadısından ilâm gelmiştir., (Hakkı paşanın nefi fermanının üzerindeki şerhden)

[4] Hakkı paşanın nefi نفى fermanının mühimme defterindeki müsveddesinin üzerindeki şerhden (mektum mühimme No. 3 sahife 30) ve (Nuri Halil bey tarihi sahife 294

kemmel daire ve kapun halkıle Rumeli tarafına avdet ve yeminü yesâre sapmayarak ve iki konagı bir ederek seyri seri ile doğru Köstendil ve Sofya taraflarına şitap ve sürat ve hala rikâbı hümayunum kayınkaamı düstur vezirim elhaç Abdullah paşa iclaluhu tarafından gönderilen tahriratta beyyn olunduğu üzre Bosna dilaverlerinden Emin ve mutemed neferat tedariki muktazi olmağla neferati mezkürenin vurudlerine bakmayup veranızdan eriştirilmesini ıktiza edenlere tenbih ve tekit ederek birgün evvel ve bir dakıka mukaddem havalii merkume vusule dameni dermeyanı gayret ve kangı gün avdet ve nevakta kadar vasıl olacağını gereği gibi hesap birle mansıb emri şerifim olan tatar ile keyfiyeti deribari şevketkarârı mülükâneme tahrir ve inhaye müsareat eylemen fermanım olmagın memuriyetini havi emri şerifim ısdar ve ala cenahittacil (isim yıri açık ile irsal olunmuştur) [1].

Dağlı eşkıyasının kıyamı basdırılmak şöyle dursun bilâkis çok alevlenmişti *Pazvant* oğlu etraf kazalardan bir haylısını zapteylemiş ve eyice şimarmıştı. Rumeli ayanlarının kuvvet ve nufnzları ise daha ziyade artmıştı. Bu hal birinci defaki Rumeli vaziyetinde muvaffakıyet gösteren ve fakat ayanların el altından yaptıkları telkın ile azledilen Hakkı paşanın ikinci defa yine buraya tayinini icabettirmiştir.

Hakkı paşanın birinci defadaki ayrılışından sonra eşkıyayi tedibe Belgrad muhafızı Mustafa paşa Palaslı Mehmed paşa tayin ve Edirne Bostancı başısı ile Tokatcıklı Süleymanın beraberce bu işi hal eylemeleri devletce muvafık görülmüştü.

Ayanlar, Palaslı Mehmed paşayi istememişler ve hükümette Tokatcıklı ile Edirne Bostancı başısına bıraktığı eşkıya tedibi işinde bunlar dağlıları bozarak Sofyaya kadar takip eylemişler ve fakat eşkıya Pazvande oğlunun yanına kaçmışlar ve sonra tekrar meydana çıkmışlardı.

Bu sırada Mısır sefiri dolayisile orduya gitmek üzere İstanbula gelen Trabzon valisi Tayyar Mahmud paşanın Tokatcıklı ile aralarının eyi olmasına mebni Tayyar paşa eşkıya işine memur edilüp Rumiliye geçirilmiş bizzat Selim III kendisine Tokatcıklı Süleyman ile beraberce hareket etmesini tavsiye eylemişti. Tayyar paşa bir aralık eşkıyaya aman vererek anları iskân eylemek istemiş ve fakat bu işi Tokatcıklı beğenmediğinden araları açılmıştı. Tokatcıklı bu gailenin hiç bir suretle bitmeyüp sıra kendisine gelmesiniistemediğinden Tayyar paşanın fikrine muhalif kalmış ve zaten el altından tahrik edilen eşkıyada itaatten yüz çevirmiş olduklarından Tayyar paşanın nüfuzu kırılup vaziyeti müşkülleşmişti.

Bu tarihlerde Rumeli Valisi bulunan Gürcü Osman paşa Sofyada

[1] Mühimme defteri 215 sahife 2

bulunarak bir hayli Bulgaristan kasabalarını zabteden Pazvand oğlunun elindeki kasabaları istirdat ile uğraştığından ve başındaki asker ise dağlı eşkıyasından daha fena hareket ettiğinden Rumeli vaziyeti pek karışık bir şekil almıştı; işte Hakkı paşa bu vaziyet üzerine ikinci defa Rumeli valiliğine tayin edilmek istenmişti. Yine tam istiklâl ile Rumeli valisi olmuş, ve işin ehemmiyetine mebni iptida üç ve daha sonra iki sene zam ile beş sene müddetle azledilmiyeceği kendisine fermanın temin edilerek o suretle elealmıştı ilk valiliğinde verilmeyen salahiyet bu defa daha ziyade arttırılmış ve bütün Rumeli kıtasındaki asker emri altına verildiği gibi serasker unvanıda tevcih edidilip hiç sormadan bütün askerin taltif ve tedipleri kendisine bırakılmıştı.

Hakkı Paşanın bu seraskerlik fermanının başında:

Sen ki Rumeli eyaleti tevcih olunan Elhaç Mahmed Hakkı paşasın : işbu emri şerifimde münderiç olduğu veçhile bil'istiklâl memur kılınıp tarafı hümayunumdan sana ruhsatı kâmile verilmekle göreyi seni, senden memulü şahanem olan gayret ve hüsnü hizmeti icraye ve uhdene ihale olunduğu veçhile ber vefkı matlup ifayi memuriyete sarfı makderet ve gayret eyleyesin. Hak teala tevfık ihsan eyleye amin.

İbaresini havi üç beş satırlık hattı hümayun yani padişahın el yazısı ile tavsiyesi vardı.

Hakkı Paşa *Yenipazardan* avdet ile *Sofya* ya giderken Rumeli valiliğine tayin edildiğini bildiren ferman ve hattı hümayunu *Üsküpden Köstendile* hareketi esnasında almıştır. Hakkı Paşa tayin fermanı eline gelinceye kadar birinci fermanda tavsiye edildiği üzre memuriyetini gizli tutmuş [2] ve ancak ferman geldikten sonra ilân eylemiş ve bu hal henüz valilikten azlini bilmeyen Gürcü Osman Paşayı telaşe düşürmüştür.

Fermanda Hakkı Paşanın iktidar sahibi tecrübe edilmiş âkıl, reşit ve ağır başlı olduğu ve bila azil üç sene ohdesinde olmak şartile Rumelinin kendisine tevcih edildiği ve Rumeliye tayin işinin bizzat hükümdar tarafından hatırlandığı beyan edilyordu.

Hakkı Paşanın, Rumeli valiliğine tayinini duyan bosnanın ileri gelenleri hükümete müracaat ile Paşanın *Bosnada* kalmasını istirham etmişlerdi. *Bosnalılar* bu müracaatlarında Hakkı Paşanın babası Ahmed Kâmil Paşanın *Bosna* valiliği zamanında vilâyetlerinde şakavetin tamamen kaldırılarak rahat ettiklerinden bahseylemişler ve oğlununda ayni suretle hareket edeceğinden dolayı ibkasını dilemişlerdi.

---

(1) Bu ferman sureti aşağıda vesikalar arasında aynen yazılıdır. Dolap 1 sandık 15 ve rak no. 13

(2) Mühimme defteri no. 210 sahife 2

Fakat Rumeli gailesinin aldığı şekil Hakkı Paşanın Rumelide kalmasını icap ettirmişti [1].

Hakkı Paşadan açılan *Bosna* valiliğine bir müddet sonra Bekir Paşa tayin olunup andan sonrada kendisine *Selânik* sancağı verilmiş olan sabık Rumeli valisi Gürcü Osman Paşa getirilmek istemiş isede *Bosna* halkı böyle zalim bir adamı kabul etmiyeceklerini ve gelirse geçitleri kapatarak *Bosnaya* sokmayacaklarını bildirdiklerinden yeni bir gailenin çıkmasından korkan hükümet, Bekir Paşayi *Bosna* valiliğinde bırakmıştı[2]

Hakkı Paşanın bu defaki salahiyeti her işe burnunu sokan ve zaten hükümet merkezinden lüzümsuz müdahale ve istizanlarla Rumeli vaziyetini berbad ve müzmin bir hale getiren Selim III in etrafındaki devlet adamları, rakipleri olan Hakkı Paşanın bu fevkalade salahiyetle işi eline almasını hazmedemiyorlardı.

Hakkı Paşanın geri dönerek Rumeliye gelmesi ve gelişinin sebebi bilinmemesi Rumeli valisi ve eşkıyadan ziyade devletin başına bir derd olan Gürcü Osman Paşanın muhalefet etmesine mani olmak içindi. Gürcü Osman Paşa *Sofyada* bulunuyor Pazvant oğlunun aldığı yerleri istirdat için uğraşıyordu. Hakkı Paşanın *Üskübe* gelip oradan asker topladığını duyan Osman Paşa bu halden korkarak keyfiyeti Hakkı Paşadan sormuş ve Oda *Edirneye* gidince mufassalan yazarım cevabını vermiş ve henüz ferman gelmediğinden memuriyetini ilân eylememişti. Bu hal bu çapraşık işler hükümetin ne kadar aciz ve idaresiz bir vaziyette bulunduğunu gösteriyor ve bu şekildeki idarei maslahatlara bilhassa bu devirlerde hemen her vakıt ve her meselede musadif ediliyordu.

Hakkı paşanın Rumeli valiliğine tayininden haberi olmayan Gürcü Osman Paşanın kendi eyaleti dahilinde bulunmasından dolayı usul üzre mihmandar olarak kaftancısını göndermiş ve bu suretle hem müsafirperverlik yapmak ve hemde Hakkı Paşanın hakiki vazifesini an lamak istemişti.

Hakkı Paşa Kaftanciyi Köstendile gelinceye kadar yanında alıkoyup oraya gelince serbest bırakmış ve bu sırada feman gelmiş olduğundan Rumeli valiliğini ilâm eylemişti (21 zilhicce 1215 Mayis 1801) [3]

Osman Paşa ânî olarak olarak azil ve Hakkı Paşanın *Sofya*ya doğru geldiğini duyunca bir taraftan dağlı aşkıyayi tahrik ve kendiside mukabele eylemek için bir çok sekban ve Arnavut kuvvetleri toplamağa başlamıştı.

Osman paşa bu gizli tayinin kendi aleyhine olup öldürüleceğini his

[1] Dolap bir sandık 15 de 39 no. lu hattın melfufu mahzar

[2] Dolap 1 Sandık 26 4 No. lu hattın melfufu.

[3] Dolap sandık 1 sandık 15 (39 no. lıhattın melfufu

ettiğinden Hakkı Paşayi *Sofya'ya* sokmak istemiyor ve anın *Üsküp'te* oturmasını yazıyor, Hakkı Paşa ise buna ağır cevaplar vererek aldığı emir üzerine *Sofya*'ya girmek üzere ilerliyordu.

Bu hallerden korkan *Sofya* ahalisi iki tarafın çarpışmasından hasıl olacak felâketi takdir ettiklerinden ve bu vaziyetten korkan Osman Paşanın da teşviki müessir olduğundan dolayi hükümete müracaat ile işin önüne geçilmesini istirham etmişlerdi [1].

Hakkı Paşanın bu seferki işi dağlı eşkıyasile beraber eşkıya kadar ve belki daha ziyade zararlı olan Osman Paşa ile mücadele olmuştur [2]

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi *Sofya*'ya girip girmemek meselesinden dolayı Hakkı Paşa, Osman Paşa ile çarpışacak dereceye gelmişti. Osman Paşa yeni Rumeli valisinin vaziyetinden şikâyet yollu 21 zilhicce 1215 tarih ile (1801 Mayıs) hükümete gönderdiği tahriratında, Hakkı Paşanın kendi üzerine gelmek istemesi Rumelide bir hadise meydana getireceğini ve bu halden vesveseye düştüğünü ve Hakkı Paşanın kendisine zahire verilmemesi için kazalara emirler gönderdiğini ve *Sofya*'yı basar ve yakarım dediğini, Hakkı Paşanın (padişahane muamelelesini ve bir türlü nefsin kabul eyleyemiyeceği) tavurlarına aldırış etmemesi sırf hükûmete karşı itaatinden ileri geldiğini ve yoksa sâyei padişahide Hakkı Paşanın hakkından ve ohdesinden geleceğini ve Hakkı Paşanın *Sofya*'ya gelmiyerek Filibe'ye veya *Edirne*'ye gitmesini istirham eyleyordu (3).

Hakikaten Hakkı Paşanın birdenbire memuriyetini ilân ile *Sofya*-ya doğru gelmesi ve *Selanik* sancağına naklolan Osman Paşaya (Çık) demesi ve ağır yazması Osman Paşayı korkutmuş ve Osman Paşa idam edilmesine ferman çıktığına zahip olarak mukavemete hazırlanmıştı [4].

Osman Paşanın ve *Sofya* ahalisinin hükûmet merkezine vuku bulan bu müracaatları üzerine Hakkı Paşanın *Edirne'ye* ve Osman Paşanın *Berkofca* taraflarına gitmeleri emrolunmuştu [5].

Hakkı Paşa kendi hareketinin gönderilen fermana uygun olmasından ve arkadan gelen yeni fermanda da temamen bunun aksi emredildiğinden ve kendisine istiklâl verilip mesuliyeti üzerine almişken Os-

[1] Dolap 1, sandık. 15 (39 No. hhattın melfufu.

[2] Hakkı Paşanın, Osman Paşadan bahseden kaimelerinin bir kısmı makalenin sonuna konmuştur.

[3] Dolap 1, sandık 16.

[4] Osman Paşanın Zilhicce tarihli sureti aşağıya yazılan tahriratı.

[5] Dolap 1, sandık 16. evrak No. S. 13.

man Paşanın tedibine müsaade edilmediğinden ve *Sofya*'ya girmesi lâzım gelirken salahiyetine müdahale edilerek *Edirne*de ikameti emredildiğinden bahs ile şikâyette bulunarak badema böyle nüfuzu kırılmış olarak iş göremiyeceğini arzeylemiş olduğundan kendisine üç sene için verilmiş olan müddet iki sene daha zammiyle beş seneye iblâğ edilmiş ve bu müddet zarfında azledilmeksizin istiklâli tam ile iş görmesi ve salahiyetine asla müdahale edilmeyeceği kendisine bildirilmiştir [1].

1216 Muharrem tarihile yazılan ve sureti aşağıya vesikalar arasına konulan bu fermanın başındaki hattı hümayunda istiklâlı tam ile vali olduğu ve Rumeli nizamına dair hiç bir hususta padişahtan istizane lüzum olmadığı yazılıyor ve fermanın içinde de (Rumelinin nizamı bilistiklâl sana ihale olunduguna binâen iki sene dahi zam ile beş sene kemakân) ohdesine verildiği bildiriliyordu.

Hakkı Paşa bir taraftan Osman Paşaya karşı hasmâne vaziyet almış ve diğer taraftan da dağlı eşkıyasından Çenkcioğlu, İsaoğlu ve bunların en azılıları olan Kara Feyzinin takibi ile uğraşmış ve dağlı serkerdelerinden Sarıoğlunun ve Kara Feyzi ile muhabereleri olan Hasköy ayanı Raşidin kafalarını kesmiştir [2].

Eğer İstanbuldaki rakiplerile Osman Paşa gailesi olmasa Hakkı Paşanın dağlı aşkıyasını tenkil edeceği vesikaların tetkikinden anlaşılmaktadır. Hakkı Paşa bu ikinci Rumeli valiliğinde birincisi kadar şiddet göstermediğini bir tahriratında beyan ediyor ve (.. eğer buyurulursaki defai ulada olan hükümetin bu defa olan hükümetinden şiddetlicedir, filhakika böyledir, o zaman hükümetimizde şiddet lâzım idi bu defa mülâyemet لاقتضا bilıktizadır ve hikmete tatbik olunmuştur..) diyor [3].

Halbuki bu seferki şiddeti daha ziyade hükümet ricalinedır. Zaten kendisinin istiklâlini çekemiyenleri hiçe sayarak kendi bildiği gibi icraata başlaması ve nüfuzları kırılarak kendisinin salahiyetini istirkap eyleyen devlet ricalinin ayanlar üzerindeki müdahale ve himayelerini baltalaması sebebile Hakkı Paşanın istiklâlinin uzun müddet sürmiyeceği ve kendisine bir darba vurulmak için fırsat kollandığı istıdlal olunuyordu ve her işe müdahaleye alışmış olan merkezin bu kadar salahiyete tahammülü yoktu.

Hakkı Paşa bir taraftan bu rakiplerinin, icraatını hükümsüz bırakmalarına karşı mücadele ederken diğer taraftan saçağa saran Rumeli vaziyeti korkunç bir şekil alıyordu.

Bu esnada ikinci defa *Belgrat* hadisesi vukua gelmişti. *Belgrat* kalesi

[1] Mühimme defteri. No. 215. sahife 9 da 216 muharremi sonunda yazılmış olan ferman ve do'ap. 1, sandık 15. hattı hümâyun No. 39.

[2] Dolap. 1, sandık. 15, evrak No. 29.

[3] Dolap. 1, sandık. 14 evrak, No. 6.

yamakları yani kale muhafız efradı ısyan ile muhafız Mustafa Paşayı hapis ve idam eylemişlerdi. Bu suretle ya *Belgrad* da *Vidin* gibi bir muhalif vaziyet alacak ve yahut Pazvantoğluna iltihak ile hudut üzerinde çok tehlikeli bir gaile hasıl olacaktı. Hakkı Paşa bu *Belgrad* İsyanını hükümete arzetmekle beraber icabeden yolları da göstermiş ve fakat müessir olmamıştı.

1216 senesi sonlarında murahhaslıkla *Parise* giden Amedî افندی Galib efendi (Galip Paşa) 25 Zilhicce 1216 tarihile (Nisan 1802) Şimalı *Rumeli* ve Trisenniklioğlu İsmailin ahvaline dair hükümete gönderdiği bir arizada [1] *Tırnova* Voyvadası ve *Ruscuk* ayanı Treseniklizade İsmail ağanın dimağı fesadde olduğunu beyan ederken bunun ile Rumeli valisi Hakkı Paşa ve Tepedelenli Ali Paşa arasında bir ittifak olduğundan bahseyleyor. Ve:

(.. merkumun [yani *Trisenikli* zadenin] dimağı fesadda olduğunu söylemesem bile malum olan halâttandır. Hatta Hakkı Paşa ile külli muhaberesi olup Tepedelenli Ali Paşa ile dahi muhaberesi derkâr olarak ittifaka rabıta vermiş olduklarını ve halta Hakkı Paşanın azline *Triseniklinin* teessüf ettiğini alimallah حشمی şümnüda birisi hafiyen tarafı çakeriye söyledi.

Bu takdirce Hakkı Paşanın *Trisenikliye* mümaşatı ve Tepedelenli Ali Paşayi *Edirneye* celbi bir ittifak mukaddemesi olduğu anlaşılıyor. Her ne ise الحمد لله lillahil hamd kuvveti talii hazreti cihandarı ile sühûletle mündefi oldu) diyor.

Hakkı Paşanın, Tepedelenli ve Trisениklizade ile ittifakının aslı varsa bunun ne için olabileceği suali hatıra gelir. Hakkı Paşanın bu ittifakı gürcü Osman Paşaya karşı mıdır, yoksa hasım olduğu devlet ricaline karşı mıdır bilinemez. Çünkü Osman Paşa kadar belki de daha ziyada kendisini istirkap eylemekte olan kethuda İbrahim Nesim efendi, Haci İbrahim efendi, valide kethudası Yusuf Ağa ve saireye karşı amansız duşmandı.

Selim III'ün kendisine teveccühü vardı ve bir de bazı vesikalardan istidlal ettiğime göre padişahın pek ziyade itimat ettiği kapudanıderya Küçük Hüseyin Paşa'da kendisini tutuyordu: Ancak bu sayededir ki kuvvetli hasımlarına karşı o mevkide durabiliyordu.

İşinde muvaffak olursa sadarete gelmesi muhakkaktı. Zaten bütün hadisat göz önüne alınacak olursa sadarete namzet olan vezirlerdendi.

Fakat Selim III ü sarmış olan devlet adamları وزرا kurenadan bazıları paşanın aleyhinde söyliyerek anı o makama gelmekten uzaklaştırıyorlardı.

* * *

[1] Dolap. 1. sandık. 16, No. 3.

Hakkı Paşa'nın *Rumeli Valiliginden* azlinin pek dolambaçlı yoldan gidilerek yapılması ve bunun için hileye baş vurulması hükümet otoritesinin nasıl işlediğini gösteren hem acı ve hem gülünç nümunelerdendir.

Mehmed Hakkı Paşa valiliginin son zamanlarında istediği şeylere karşı müşkülât çıkartılması ve Osman Paşanın tedibi hakkındaki tekliflerinin kabul edilmemesi yüzünden kızmış ve sinirlenmişti. Hatta 1216 zilkadesinin 7 tarihile bu vazifeden affile *Mora valiliğini* istiyordu ve..

(... duacılerına *Morayı* inayet buyurun: *Giritde* külli hasta olduğum akebinde *Agrıboz* geldi: Nefsi *Agrıbozda* yirmi dört gün oturdum *Bosna* zuhur eyledi. Civarı (seray) a kadar vardım derhal avdet eyledim. bu meşakı sefer hala o hastalığı külliyan defı ettirmedı) diyor [1].

Filhakika Hakkı Paşanın para, asker ve sair levazımat gibi istediklerinin bir kısmı verilmiyor ve verilemiyordu. Hazinede para yoktu, Bin türlü tedbirlerle tedarik edilen biraz para ihtiyaca yarı yarıya bile kâfi gelmiyordu. Hazinenin ne kadar dar olduğuna ve müstacel işlere bile beşyüz kuruş bulmakta müşkülât çekildiğine dair Hakkı Paşaya gönderilen bir tahrirat mali vaziyeti açıkca gösteriyordu [2].

Hatta Selim III iç hazinede mevcut birkaç bin kesenin Pazvant oğlu ile *Mısır* seferine sarfedildiğini, ve Vakıflarda ve darphanede para kalmadığını beyaz üzerine yazdığı bir hattı hümayunda alenen beyan etmişti [3]. Hakkı Paşa son zamanda parasızlık yüzünden askere karşı borçlanmıştı, maiyetindeki delil, tüfenkçi ve sekbanların maaşı ve tayinatlarından işlemiş olarak 200 küsür keseye lüzum olduğunu ve bundan başka nefer maaşına aydan aya altı yüz kese verilmesı icabeylediğini ve yaz gibi masrafı olan bu kış içinde yalnız on bin kese akçaya ihtiyaç olduğunu yazmıştı. Malî darlık sebebile devletçe bu paranın verilemiyeceği anlaşılmış ve Anadoludan istediği askerin de vaziyet sebebile gönderilemi-

[1] Dolap 1, sandık 28 de (evrak numarası olmayan Hakkı Paşanın tahriratından)

(2) Dahiliye vesikaları No. 2028, aşağıda yazılısureti vesikalar arasında gösteri miştir.

(3) Selim III ün beyaz üzerine hattı hümayunu:

"*Benim vezirim* :

Rikâp günü akça maddesi için hicabımdan, sana bakayım demiştim Lakin benim mektum akcem olmadığını meşveret günü cümleye ilân eyledim.. bende akça bin kesevardı. Pasbanöğlu, işbu seferde (Mısır seferi) sarfeylettik; vakıflarda ve darphanede bir yerde akçe kalmadı bu defa darphane sermayesinde şundan bundan her ne varsa darphane nazarı gayret eyleyip iki bin kese tedarik eylesün iki bin keseyi alasın. Meşverette söylediğim gibi benden akçe memul olunmasun defterdarlar ve saireler bir yere gelüp imkânını bulsunlar ve maslahatı akçaya tatbik idesiz" Dolap. 1, sandık 12, hat. No. 100).

yeceği tekarrur etmişti[1]. Hakkı Paşa faaliyetine engel olan Gürcü Osman Paşanın eşkıya ile beraber olmasından ve Pazvantoğlu ile birleşmesi ihtimalinden bahs ile ya Osman Paşanın Anadoluya geçirilmesini veya hud da *Trisenikli* ve *Tokatcıklı* ile beraber Osman Paşayi tedip için kendisine müsaade edilmesini yazmış ise de hükümet buna da yanaşamamıştı.

Hakkı Paşa, bu işlerin, ve daha bir takım dileklerinin halli için kethudası olan Çelebi Ömer ağayı *İstanbula* göndermişti, halbuki Ömer ağa, paşasının verdiği talimat dairesinde hareket etmiyerek hükümet ricalinin arzularına meyil göstermiş ve Hakkı Paşanın mutalaasına mugayir olarak, Gürcü Osman üzerine asker sevkedilse iki taraf sekbanlarının birbirlerile ihtilatına mebni muharebe etmiyeceklerini ve bu işin mahzurlu olduğunu ve Osman Paşaya, askerine verilmek üzere üç dört yüz kese gönderilirse anın Anadoluya geçebileceğini söylemiş ve (bunları Hakkı Paşadan mezuniyetimden haric olarak mahremâne sadakatim muktezası söyleyorum) demiş ve bu fikirde herkese mülâyim gelmiş, Çelebi ağa da bu suretle göze girmişti [2].

Çelebi ağa'nın bu teklifi ilk bakışta işi yatıştırmak için doğru görülür. fakat Osman Paşa daha evvelden sekban belediyesi olarak bir çok para aldığı halde tayin edildiği yere gitmemişti. [3]

Hükümet Osman Paşa meselesinde çok telaşlı görünüyor ve müdara ile işin önüne geçmek istiyordu. Hakkı Paşa, Osman Paşanın güya sekbanların paralarını vermediğim için beni bırakmayorlar diye bir takım bahaneler bularak kendisine verilecek paranın kâfi gelmiyecegini anlamıştı. Hatta kethüda Çelebi Ömer ağa'ya yazdığı mektubunun

(1) Dolap 1, sandık. 14, Evrak 6 (sadrazamın arz tezkeresinden, (telhis).

(2) Dolap 1 sandık 14

(3) Sadrazam Yusuf Ziya Paşa *Mısır* sefaretinden avdetinden sonra Rumeli vaziyeti hakkında Tokatcıklı Süleyman ağaya yazdığı mufassal bir tahriratta şöyle diyor: (. ,Ve badehu cümlenin matlubu ve istekli oldukları Hakkı paşa Hazretlerine *Rumeli valiliği* ihsanile bilistiklal eşkıyâya memur kılınup, müşarünileyh dahi *Bosna*'dan avdet, *Edirne*'ye vusul ve esnayi rahda Gürcü Osman Paşa ile beyinlerinde münakaşa zuhur ve Osman Paşa dahi ilkayı fitne ve fesat ederek eşkıyayi merkumeyi tahrik ve kendisi dahi müşarünileyden ahzi intikam için civar kazalarından ayanların müsaadesile külliyetli sek'ban ve Arnavut taifesi tahrir ve bir alay haşaratı başına cemi ve önüne gelen kura ve kasabatı tahrip ederek *Edirne*'ye doğru azimet ve devleti aliyyeden cürmünün afvini istirham eylediğinden bermuktazayi vaktü hal cürmü afv ve *Bosna* eyaleti uhdesine tevcih olunup *Bosna*'yi azimeti istical olundukça etraf kazalarda ayak sürüyerek mansabına gitmeyüp izharı huşunet ve sureti isyana iptidar eylediğinden başka müşarünileyh Hakkı Paşa hazretleri dahi havfe tabi olup askerine nüfuzu olmadığından etraf kazaları ayanlarını ve fukara ve zuafayi askeri tahrip ve celbi mal sevdasına düşüp...) dahiliye vesikaları, 832.

bir yerinde (bu Osman Paşa üç bin kese devletten isteyecektir.. Asıtaneye yakın varmadan alamıyacağını biliyor) diyordu. Nitekim Hakkı Paşa'nın azlinden sonra söylediği gibi olmuştur [1].

Hakkı Paşa uzun uzadıya yazıp çizdikten sonra hükümetin Osman Paşaya karşı sert davranamıyacağını ve Osman paşanın işi açığa vurarak eşkıya ile bütün bütün el ele vereceğini ve bu halin neticesi kendisini muvaffakıyetsizliğe düşüreceğini anlayarak kethüdası Çelebi ağa'ya karalama kabilinden olarak yazdığı mektupta şöyle demişti:

Seadetlu meveddet mendim Kethüdayi sâdıkım:

Osman Paşa maddesine dair tarafımızdan olan memuriyetini fesheyledim. Kat'â andan bir şey söyleme ve sual edenlere dahi paşamız tenbih etmekle o maddede kelam söylemekten meni buyurdular (de). Bizim anlatacağımız nefsaniyete mebnidir. Bizde bu hususa şimden sonra karışmayız, Asitânede güzel rabıta veriyorlar, herifin de Asitâneye meramı vardıkta, temamen ulufesini aldığı vakitlerde bizim Sıdkı, kizbimiz malum olur zinhar karışma ne yaparlarsa yapsunlar.. [2].

Yine kethudasına yazdığı o satırlar arasında:

Vidinden çıkaracaklarımın tahriratı (Vidinde Pazvanoğlu yanındaki kuvvetlerden bir kısmı para vadile elde edilmişti bu suretle Pazvant oğlunun kuvvetleri azaltılmış olacaktı) İstanbula gideli iki mah oldu. Muzayakai mirî vardır, bunlara akçe verilmiyecek ise yeis cevabını verelim. Senin Asitâneye varmanda bunlar rapıta bulmalı idi. Bizim ve sizin alacaklarımız nasıl oldu? Kara Feyzi üzerine tayin ve tertip olunan hala duruyor., Agrıboz fermanları gelmedi ki çıkaralım. Kaç defadır yazdım, yarın yine Kara Feyzi, Osman paş ittifaki takribile bir hâl çıkar. Niçin çıktı buyurulur çıkmamasının tertibi olmalı) sözleri yazılı idi [3].

Hakkı Paşanın azli ve hükûmetin ciddiyetsizliği :

Hakkı Paşa son zamanda Osman Paşaya karşı olarak başına topladığı fazla miktarda askerin maaşlarını verememesinden dolayı çok sıkılmış ve asker üzerindeki otoritesi kırılmağa başlamıştı İstediği parayı hazine vermiyor fakat askerde bu yokluğu dinlemiyordu. Kendisi *Rumeli* Valisi olduğu gündenberi *Anadolu*dan istediği kuvvetler mükerrer tekide rağmen kendisine gönderilmemişti. Bu hususa dair yazdığı tahriratlar aşağıda vesikalar arasındadır.

---

[1] Nitekim Osman Paşa kıyam halinde başındaki haşarat ile *Edirne*'ye ve andan askerinin bahşisi bahanesile *İstanbul*'a doğru gelmekte olduğu haber alınarak vezareti refi رفع edilmiş ve bu defa bütün bütün gemi azıya alup eşkıya ile birlikte hareket eylediğinden tedibi Yusuf Ziya Paşa tarafından Tokatcıklı Süleyman ağaya havale edilmiştir (Ayni dahiliye vesikası).

(2) Dolap 1. sandık 14. (elli üç No. lu hattı hümayunun melfufu vesika).

(3) » » » » » » »

Hakkı Paşa kethüdası Filibeli Çelebi Ömer Ağanın *İstanbüla* gelip sadırâzam kaymakamı ve diğer devlet adamlarile temas ederek *Rumeli* hakkında izahat vermesi ve şahsî olarak mütalaasını söylemesi üzerine Hakkı Paşadan çekinen hükûmet, bu vesile ile anın vazifesine nihayet vermeği ve Çelebi Ağayı Vezirlikle *Rumeli* Valiliğine getirmeği muvafık gördü. *Filibeli* Ömer Ağa'nın, *Edirne* ve *Filibe* havalisinde tanınmış olması ve *Rumeli* hanedanından bulunması, kendisinden kaza âyanlarının ve halkın emin olmaları anın tayininde âmil ve müessir olmuştu· fakat Hakkı Paşa'ya azlini nasıl tebliğ etmeli? Açıktan söylenirse bir muhalif harekette bulunması işi belki de çıkmaza sürüklerdi. Bunun için hükûmetçe bir takım aldatıcı, hileli yollardan gidilmeğe lüzüm görüldü. Görülüyor ki azil için Osman Paşaya karşı oynanan oyun başka bir perde olarak Hakkı Paşaya tatbik ediliyordu.

Bu sırada *Belgrad* yamakları isyanı vardı: *Belgrad*da bulunan Yeniçeri Zabiti Turnacıbaşı Halil ve *Belgrad* Kadısı Numan Paşazade Sadullah Mollâ Beyin *Belgrad* muhafızı Vezir Mustafa Paşa aleyhine tertip ettikleri isyan neticesinde Yamaklar kaleyi zabt ve Mustafa Paşayı elde edip maiyetinde bulunan bazı adamlarını öldürmüşler ve orada istedikleri gibi harekete başlamışlardı.

Hükûmet *Belgrad*ın da Vidin gibi fena bir vaziyete düşmemesi ve Pazvantoğlile Yamakların birleşmemesi için yumuşak hareket etmeğe lüzum görmüştü. Hükûmet Hakkı Paşanın işten şüphe etmemesi için kethüdası Çelebi Ömer Ağa'nın vezirlikle *Belgrad* muhafızlığına tayin edilmesine Hakkı Paşanın muvafakatini isteyor. Eğer Hakkı Paşa muvafakat edecek olursa Ömer Paşa hemen *Edirne*ye hareket edip güya Hakkı Paşadan direktif alacak ve fakat hakikatte *Edirne*ye girer girmez bir emri vakile Hakkı Paşa azil olunacaktı.

Hakkı Paşayı daha ziyade kandırmak ve hiç şüphe ettirmemek üzere kethüdası Çelebi Ömer Ağa'nın paşasına mektup yazması ve anı aldatması tekarrür etmişti.

Ömer Ağa bu mektubunda (Aman beni kurtarın: Ben vezaret istemem daha evvelleri bile siz teklif ettiğiniz halde istememiştim) diye yalvaracaktı [1].

Bu şekilde devlet ricalinden pek azı arasında kararlaştırılıp Padişahın da muvafakati alınmış ve hattâ keyfiyet Hakkı paşanın hâmisi olup o sırada hasta bulunan Kaptanı Derya Küçük Hüseyin Paşadan bile gizli tutulmuş ve Hakkı Paşayı seven Kaptan Paşa bile iğfal edilmişti.

Hakkı Paşanın azline dair fotoğrafilerini eserin sonuna koyduğum iki arz tezkeresinin [yani sadırâzam kaymakamının hükümdara takdim ettiği telhisin] ve Hakkı Paşadan, kethüdası Çelebi Ömer Ağa'nın vezâretine

[1] Biraz aşağıda sureti yazılan ikinci telhisteki mütalaaya bakın.

dair yapılan istizana verdiği cevabın suretlerini aynen buraya koyarak bu komedinin nasıl oynandığını vesika ile gösteriyorum.

Sadırâzam kaymakamı tarafından hükümdara takdim edilen birinci arz tezkeresi (telhis) :

Şevketlû kerâmetlû mehâbetlû kudretlû velinnimetim efendim. Pâdişahım.

Elhaletü hazihi الحالة هذه *Hakkı Paşanın def'i* دفع *zımnında tertip olunan, usul fakat malum* چند *olan çent nefer kulları beyninde deveran idüp harice tecavüz etmemesi lazımei vikayei maslahattan olduğuna binaen erbâbı şuradan bu maddeye vakıf olmayanlara dahi kat'a serrişte verilmeyüp yalnız zahirisini yani Ömer Paşanın alenen tayin olunduğu Belgrad memuriyetini bilmelerile dünki gün çakerleri suali hatır zımnında Kaptan Paşa bendelerine varup bilcümle tashihi mizaç etmiş bulduğumdan müşarünileyh Ömer Paşanın vezaıeti sohbeti dermeyan olundukta Belgradın ihtilali tezâyüdde olduğundan hali üzere terk olunsa muzır olacağı cihetten bu maddenin uhdesinden gelir birine ihalesi lazım olduğuna dâir geçen gün huzurı lamiunnurı şahânelerinde iradei seniyeleri buyrulup, Ömer Paşa Filibe hanedanından ve oltarafta nüfuzı olması hasebile Belgrad maslahatında istihdama çesban asker tedarik edeceği ve Hakkı Paşanın kethüdası bulunduğundan ve müşarünileyh elyevm serasker olduğundan Ömer Paşayı sairi gibi tutmayup kendine taalluku cihetile iâne ve ıkdar eyleyeceği ve bunlardan başka Hakkı Paşa elyevm Edirnede olduğundan Ömer Paşayı ileri savbi memuriyete çıkardıkta kelami leyyin ile Bosna valisi Osman paşayı dahi ol havaliden def'e medar olacağı ve Hakkı Paşa yanında dahi vezaret cihetile nüfuzı evvelkinden daha ziyade olacağına mebni Osman Paşayı telife dair vesayayi Hakkı Paşaya tefhim edebileceği mülahazalarile hemen vezaretle Belgrad muhafızlığının Ömer Paşaya tevcih ve bir gün evvel ihraç ve tesyiri emri hümayûn buyrulmuş olduğundan tevcih olunduğu canibi çakeriden beyan olunup Kaputanı müşarünileyh dahi tasvip etmekle, bundan sonra Ömer Paşanın Rumeli memuriyeti zâhire çıktıkta bu suret dahi sonradan irade buyrulmuş idüği Kaptanı müşarünileyhe iktizasına göre vaktinde söylenmek mutalaa olunduğu muhatı âlemşümulı mülûkâneleri buyruldukta, emir ve ferman şevketlû, kerâmetlû mehâbetlû kudretlû velinimetim Pâdişahım hazretlerinindir* [1].

Bu telhisin üstüne Padişah el yazısile şu sözleri yazmıştır.

Kaymakam paşa :

Güzel, lâkin nekadar ketmolunsa karine ile halk harice çıkarır: Bu Rumeli maslahatı böyle nasıl olacak : Hâlâ zihinlerde bir karar verile-

---

[1] Dolap, 1, sandık 26, hattı hümayun, No. 1.

medi böyle müzebzeb ve müşevveş, günbegün teaffün eyleyor; niçün ittifak olunamayor? nizamı şöyle dursun dahi bir güzel rey olunamadı; dur bakalım ile iş olmaz; elbette bir karar verilüp mütevekkilen alallah esbabına teşebbüs olunsun„ demiştir.

Yukarıda söylediğimiz gibi Hakkı paşayı gafil avlamak için Ömer paşanın vezaretle *Belgrada* tayinine muvafakat eylemesi sadrazam kaymakamı tarafından Hakkı paşaya yazılmıştı. Hakkı paşa, tahriratı okur okumaz derhal meselenin iç yüzünü ve kendisinin valilikten uzaklaştırılması istenildiğini anlamış ve tahriratında buna işaretle sert ve açık cevap vermekle beraber Tepedelenli Ali paşazade Muhtar ve Palaslı Mehmed paşazade Veli paşaları yanına çağırıp onlarla görüşüp Ömer Paşa gelecek olursa aleyhine hareket etmeği teklif etmiş ve Muhtar paşa da vezirlikle gelirse ona muhalefet padişaha muhalefettir diye muvafakat etmemiş ve fakat Hakkı paşanın tasavvurundan hükûmeti haberdar eylemiştir.

Hakkı paşanın, sadrazam kaymakamına verdiği cevap aynen şöyle olup kendisinin el yazısiledir:

Benim devletlû saadetlû iffetlû refetlû daderi cemilüşşiyemim sultanım hazretleri:

Bu defa lutfen ve inayeten mahsus tatarları kullarile firistade buyrulan iki kıta kaimei alileri residei desti tazim ve mefahim ve müeddası karini izânı senakârı olmuştur: Her halde cenabı bari efendimi ve bu abdiacizi ve sair memurini muvaffak eyliye âmin binûrı seyyidülmürselin.

Ketküdam kullarının vezaretle Belgrad'a memuriyeti bilittifak tasvib ve baisi tasvip olan esbab ve betahsis Nemçelu'nun elçisinin resmen olan ifadeleri derç ve tastir buyrulmuş. Filhakika devleti aliyyenin mülkünün içinde zuhur eden âteşi fesâdın itfası için eyledikleri tedbir akabinde fesada kuvvet verecek nice nice sui tedbir ile memleketi bu hale reside eylediğini elçii mesfurun etraflıca malumu olmak gerektir; ve Belgradda olan fitnenin zuhurundan şu vakte gelince devleti aliyyenin eylediği tedabir tabiatı maslahata mugayir ve mukavvii fesad ve fitne olduğu güneş gibi meydanda olduğu ve devletin bu muamelesine göre fesadı Belgrad dahi cesim olacağı mesfurun meczumuna mebni takrir takdimine mecbur olmuştur. Hini zuhurunda yolile tedbir olunsa velev muvaffak olunmasa dahi dürüst rev düşman insaf eder.

Belgrad eşkiyalarında elli keseye malik adam yok; bunlara müdara etmek bir kaç paspanoğlu yetiştirmektir; dört mah akdem tabiati maslahatı Belgrad, şey'i cüz'idir; beher hal morava köprüsüne külliyetli asker ile biri memur olup Vidin ile Belgrad'ın arası kati قطع *ve Nemçe*

tarafından dahi zahireleri kesilüp Sırp riayasına Belgradlının aleyhine ruhsat verilüp ve Bosna palangalarından yedleri kat olunup ve İzvornik mutasarrıfı sedübende ihtimamından ibaret bir maddedir; Morava taraflarını hafıza [Niş mütesellimi hafız Mustafa ağa] iane ile rabıta kabul eder maddedir.

Kethüdamın itibarı Asitane'de mecalisi kibara duhulü takribile bir itibardır; Öyle ayan makulesi adamı vezir etseniz kim dinler behey efendim? Zihneli Hasan pa a esirlikten çıktıkta eşkıya üzerine memuriyetine dair olan meclisi meşveretlerin cümlesinde beraber idim; aklı yetişenler, tesehhub edenlerin mekri havflerinden sükût eylediler; aklı yetişmiyenler beli Rumeli hanedanının azamıdır, fesadı bilir, refi fesadı bilir diyerek ibkayı vezaritiyle eşkıyaya memur eylediler; Rumeli ağavatından kim hazım eyledi; ve vaktinde kimler sadakat eyledi ve kim Kendusını vezir yerine kodu; velhasıl kendisi hain değil iken muslahatı fesad ne sureti buldu?.

İşte Flibeden gelen mahazar ve ilâmda Osman paşanın, mademki hayattayım Flibeye girmeğe muhtacım demesi ve eylediği hasarat ve bekirlili askerisi olduğunu ve Kara Feyziye on bir adet cephane arabası verdiğini anlarsınız; Ağrıboz valisi Kara Feyzi üzerine varmak üzere iken Flibeden paşayı mumaileyhe, روح رسول ruhu resul hakkı içün aman kara Feyzi üzerine gitme, Flibeye imdada gel diye yazmışlar; tarafı senaverlerinden ne tarafa varayım deyu istizan eder, Cevab itasında mütehayyirim.

Behey efendim; ben bu kâfir herifi [Osman Paşayı] yaza yaza anlatamadım; Mazhar olduğu muamele ile devlet kendi hakkında aleyhine sayediyar; Hala cümlenin itikadı, bu adam Bosnaya gider; Bu itikat bilmem nasıl olacak; Bosnaya gider ise Süfyan Ağa götürür gayrı bilmem Bosnaya irsal olunacak ise beher hal vakit geçirmeyüp tarikile irsal buyurun, gitmeyecek ise niçin tarikine bakılmıyor? Böyle böyle eşkıyaya ve kendisine Rumeliyi .ﺑﺎﺯ pazde mi ettirmeli? Alimallahü teala sonra peşiman olunur, lakin çe faide.

Kethüdamızın vezaret istisvabı kaimesine baktıkça beni her şeyden bu mizacı devlet meyus edecektir; Böyle sui tedbirlerle bir tarafdan teksiri fesat niçin o'sun? Bunu her kim sevk etmiş ise bir nevi maslahatı mahsusası içindir; Maazallahü tealâ o maddeden azlimize dair tekevvün edecek aracıften tekevvün edecek mahzurlar ile bu mevsimi sayfda telef mi olsun? Yok eğer filhakika bu umuru cesime kendisine ihale buyrulacak ise ne güzel! Muhlisinize göre hiç mani yoktur emir ve irade velinimetindir. Abdi rıza cuy birbendeyim; lâkin neler olur sonra malum olur ve olacakları benim tarafımdan zan buyurmayın. Biz velinimet

bendesiyiz. Behey efendim; öyle adamı kim adam yerine kor? şimdiyedek başa gelenleri devleti aliyye niçün zühul ediyor? Muhlisiniz kalacak isem asitanede onın böyle hengamda vezaretine bir veçhile razı olmam; Velinimetimin mübarek başı için vezaret ile gelse Edirneye komam ve fena olur.

İnâyetlü efendim; hayrhahâni devleti aliyye ile şu Rumeli nizamı Osman Paşa fesadile ne sureti kesbeyledi? ve Bosna tarafına irsal edemezseniz dahi neler olacaktır. Bunu Allah ve rasul için iyice fikir buyurup muktezası ne makule tertibe muhtaç ise mülk, devlete lâzım ise buna bakılsın; muhlisleri Rumeliye geleli devletin kaç maddede sui tedbirinden bu hal kesbolundu? İtimat buyrulmazsa birer birer tahrir edeyim ve delail ile isbat edeyim. Niye ahvâli âleme dikkat olunmayor? Alimallahüteâlâ bu tavur ile fena oluyor.

Kethüdam kulları yanımızda iken bir vechile sadakat eylediğinden bunu derisaadete şu vechile irsal eyledım ki Osman Paşanın Anadoluya murur etmiyeceği meczumumdur, Devleti aliyye ve veliyünnimetim efendim aman, elaman taglit olmasın. böyle cezm buyursunlar, iktizâ ve çaresine bakmağı farz gibi bilsinler, saniyen sekban bedeliyeleri ağırlaşmaktadır. Ve Osman Paşa sebebile bu kış yaz gibi masraf oluyor; ezcümle şu Filibeyi Osman Paşa keydinden muhafaza için Paşalı Binbaşı Kır Aliyi ve Hacoyu ve Söğütcüklüyü ve Salihi ve Ahiçelebili Hasanı ve küçük Salih bunları cümlesi senin ibramına mebni alınup yanımıza getirtmeyüp Filibeye memursun deyu bu binbaşılara buyruldular isdarile memur eyledik, var bunları ifade eyle, bedeliye ile idare olunamaz, Külliyetli aralık aralık akçeye muhtaçdır, teraküm ederse devlete ve bize sıklet olur deyu ifade için memur etmiş idik; henüz bu vakte kadar Âsitanede ikameti mugayırı rızayı fakiranemiz olmagla bir gün akdem kemafissabık istikamet üzere hizmetimizde bulunması için adesine himmetleri mütemennâyı sadıkanemizdir efendim [1].

Sadrıâzam Kaymakamı Hakkı Paşadan bu ağır cevabı alınca keyfiyeti Padişaha bildirmiş ve fakat bu telhisin kenarına Padişah hiç bir mütalea yazmamıştır.

Gene Hakkı Paşanın azline dair olan oyunun ikinci kısmına dair diger arz tezkeresi yani telhis sureti:

Padişahım

Şevketlû, Kerâmetlû, Mehâbetlû, Kudretlû Velinimetim Efendim

Bundan akdemce karargir olan müzakere muktezası üzere Ömer paşa vezareti maddesinde Hakkı paşayı taglit için tarafı çakeriden ya-

[1] Dolap 1. sandık 26, evrak numarası 13.

zılan kaimede Belgrad maddesi gittikce muzır olduğundan ve Hasan Paşanın göreceği iş olmadığından bir muktedir kimsenin memuriyeti irade buyrulup siz Serasker olduğunuzdan Belgrat maslahatının dahi rey ve iânetinizle görülmesi mülahazası ve her halde emir ve reyinizle hareket edeceği ve size dahi mucibi şan ve nüfuz olacağı mütalaası ile Âsitanede olan Kethüdanız Çelebi Ağanın vezaretle Belgrada tayini ve tarafınızdan asker ve cihatı saire ile ikdar ve tedabiri lâzime tefhim olunarak marifetiniz ile şu Belgrad gailesinin def'i hususuna emri hümayunı şâhane sünuh etmekle mumaileyh tereddüt ve feryat etmiş ise dahi dinlenmeyüp vezaret ile Belgrad muhafızlığı tevcih olunmak üzeredir deyu tahrir ve diğer bir kaimei mahsusada dahi. Nemçe Elçisi takrir verüp hududumuzda Belgrad ihtilali bize muzır oluyor; bunun def'i esbabı ne ise bir an akdem tedbirine bakmanız lâzımdır deyu devleti tarafından inha etmekle Nemçeliye dahi cevap verilmek üzere tez elden böyle bir tedbir icabetmiştir deyu mahremane tastir olunduğundan başka işbu kaimei çakeriden evvelce Ömer paşa dahi kendi tarafından Hakkı paşaya tahrirat çıkarup (bana vezaretle Belgradı teklif ediyorlar, siz mukaddem kaç defa hakkımda vezaret istidasına niyet eylediğinizde hezar rica ve niyaz ile defetmişken şimdi hafi tahrirmi ettiniz ki bu suret zuhur etti? Feryat ediyorum dinlemiyorlar, ben sizin kendi bendeniz iken bu nasıl şeydir? Alil ve ihtiyarım ne vechile hareket edebilirim) deyu biraz mugalata yazup bir kaç gün sonra tereddüt ve feryadı ısga olunmamak suretile vezaret hılati ilbas olunmuştu.

Bu defa Hakkı paşadan cevabname gelüp mefhumunda Ömer paşanın işbu memuriyetini men ve vezaretle Edirne tarafına vardıkta koymiyacağına dair ve sair bazı mukaddemat terkim etmiş olmagla derhal tarafı çakeriden hayırhahâne ve mahremâne olarak cevap yazılup Ömer paşa iradeikatiyye ye mebni vezaretle Belgrada memur oldu ve işbu memuriyetinin esbabı tafsilen size yazıldı, şimdi edirneye koymam demeniz size yakışmaz; müşarünileyh Belgrat maslahatını ancak sizin iânetinizle görmek üzere memuriyeti irade olunmuşken bu babda muhalefet iradei hümayuna mugayirdir, Ömer Paşa sizin yerinize memur olur kabilinden değil ki âher mülahazaya zahib olasız; sizin dereceniz başkadır ve Rumeli nizamı sizden matlupdur, Ömer paşa vardıkta kenduye vücuhla iânet birle Belgrat maddesini rüyet ettirin size dahi şandır yollu temini mucib vafir zemin terkim ve ihraç kılındığından gayri Hakkı Paşanın cevabnamesi ve yazılan cevab sureti Ömer paşaya irsal olundukta: Benim Edirneden adamım geldi Hakkı Paşaya tahrirat vardığı gibi Muhtar paşa ve Palaslızade Veli Paşayı çağırup bizim maddemizi açmış ve vezaretle vardığımda aleyhime kendisile ittihatlarını rica etmiş; Muhtar

paşa dahi bu suret olamaz, zira vezaretle gelirse padişah veziri olup ana muhalefet padişaha muhalefettir, biz cesaret edemeyiz. Bundan başka mukaddem sefer avdetinde pederim [yani Tepedelenli Ali paşa] *Çelebi Ağanın hanesinde misafir olup besa besa etmişti, hilâfına hareket edemeyiz deyu cevab verdikten sonra İstanbula tahrirat çıkarmış; bunlar* [yani Hakkı paşanın yazdıkları] *mugalata ve ihafe nevindendir hiç vesvese buyrulmasın, biz birbirimizi biliyoruz, dairesi ve askeri gulamlarına varınca tarafımdan ledelmutalebe gelirler, ben doğru Edirneye giderim, koymamak suretine hakikaten teşebbüs ederse Edirne civarında bir çiflikte oturur cümlesini celbederim; eğer eşkıyadan ileru üzerime taslit eder mülahaza buyrulursa anın sözü geçeceği eşkıya Mekri tarafındadır, bırakup gelmezler; benim şimdi üç dört yüz dairem halkı oldu, Silivriye dahi gelecek vardır, Hafsaya varıncayadek bimennihiteâlâ dairem bir, iki bin olur; Eğer Hakkı paşa ileru asker gönderir deyu vesvese olunursa anlar geldikte bize mülhak olur ve eğer ihtiyaten Levend çifliği süvarilerinden yüz elli miktarı terfik olunursa Bergostan iade ederim, ancak mahzuru varsa istemem ve ben gittikten sonra Hakkı paşanın ne güne tahriratı gelir ve nasıl cevap yazılırsa birer suretleri bana irsal buyrulsun, bimennihiteâlâ bu maddede vesvese olmaz deyu telaşsız cevap göndermekle Hakkı paşanın tevehhuşundan ihtirazen Lovend çifliği neferatı tecviz olunmayup kendisi tedarikli gitmesi tenbih ve dünkü gün ihraç olunduğu malûmı hümayunları buyruldukta ferman Şevketlû, Kerâmetlû, Mehâbetlû, Kudretlû, Velinimetim Efendim Padişahım Hazretlerinindir* [1].

*
* *

İbtida üç ve daha sonra iki sene zam ile beş yıl azledilmemek şartile, güya tam istiklâl ile Rumeliye vali ve sarasker tayin edilen **M e h m e d   H a k k ı   p a ş a**, tayininden on, onbir ay sonra azil, nefi ve malı müsadere edilmiş ve hatta bir entari ile Menfasına gönderilmişti[2]. **Ö m e r   p a ş a**, hakkında şiddetli yazmamış ve anı Edirneye koymamak için maiyetindeki ku-

[1] Dolap 1, sandık 26, beş numaralı hattı hümayunun melfufu

[2] Mahmud II devrinde hükümete gönderdiği tahrirattan « Hakkı paşanın bütün mal ve eşyasının zabtı emir olunup paşanın İstanbuldaki sarraflardan Kılcıoğlu Antuvan da bir çok parası olduğu ve Rumeliden kendisine bir çok nakid gönderildiği ihbar olunarak sarraf sıkıştırılmış. Sarraf, Hakkı paşanın bendi parası yok, benim onda (22214) kuruş alacağım var demiş; bundan başka Hakkı paşanın kızı Sare Hanımın Çeyizi olarak Hasanpaşa hanındaki odada eşya bulunduğunu söylemiştir. Tayin edilen memurlar vasıtasile Hasan paşa hanındaki eşyanın defteri yapılmıştır. Bu eşya arasında Hakkı paşanın zevcesile vefat eden Muhiddin Bey ismindeki oğluna ait dürbün ve sair bir iki parça eşya vardır. sene 1216, Zılkade 17. (Dahiliye vesikalar, No. 12377).

mandanlarla görüşmemiş olsa belki de müsadereden kurtulurdu, padişah ve sedaret kaymakamının ve devlet ricalinin azil için müracaat ettikleri yol hükûmetin açzini ve otoritenin zaafını gösteren canlı bir misaldir: böyle ciddiyet ve dürüstlükten ari bir idareye karşı devlet adamlarının Âyan ve derebeylerin ne derece bağlı olacakları ve kükûmete nasıl itimat edebilecekleri kolayca anlaşılır.

Mehmed Hakkı paşanın yerine Rumeli valisi tayin edilen sabık kethüdası Çelebi Ömer paşa, İstanbuldan hareket ile Tekirdağına gidüp Hakkı paşanın kendisini Edirneye sokmayacağını duyduğundan Hakkı paşa hakkındaki iradeyi gizlice paşanın maiyetinde bulunan Muhtar paşaya göndermiş ve oda işi, Hakkı paşaya anlatmış ve naçar kalan Hakkı paşa kendisine ikametgâh tayin edilen Sakıza gitmek üzere Edirneden ayrılmıştır.

Hakkı paşanın maiyetindeki asker işlemiş aylıklarını isteyerek kıyam ve paşanın mallarını yağma eylemişler ve şehre ateş vererek muharebeye kıyam etmişler ve hatta o sırada Edirneye gelen Ömer paşanın oğlunu da rehin alarak kasaba haricine çekilmişlerdi.

Hakkı paşanın azil ve nefyine dair olan ferman sureti:

Sabıka Rumeli valisi olup bu defa vezareti ref'ile Sakız ceziresinde mütekaiden ikamete memur kılınan Mehmed Hakkı paşa damet mealiyehûya ve Sakız naibine vedergâhı muallam gedüklülerinden paşayı mumaileyhi menfasına iysâle mübaşir tayin kılınan [isim yeri açık] دام مجده dame mecdühuya hüküm

Sen ki Paşayi mumaileyhsin geçen sene Rumeli valisi nasbolunmandan maksut eşkiyayi malumenin bir an akdem defi gailesile cenabı hilâfetmaebıma vediai hazreti halikul'beraya olan ودیعهٔ حضرت خالق البرايا ، ولاد sükkânı bilâdın istihsalı esbabı emn ve asayışı olup tarafına envai ruhsatı kâmile ve müsaadat tammei şahanem erzani kılıumışken sen maslahatı memureni bırakup memuriyetinden' hariç hususat ile iştigal ederek eşkiya gailesi sui tedbirinle [acaba kimin sui tedbiri] günden güne mütekessir اکثر · ve alelhusus ehalii memalik tecriminden müteneffir oldukları bu defa nezdi hümayunumda vazıh vebâhir olmaktan naşi mücerred seni tedib ve emsal ve ahlâfını terbiye ve terhib için karihai mulûkânemden olarak rütbei vezaretin refile Sakız ceziresine nafi ve iclâ olunman hususuna iradei behiyyei hüsrevânem müteallık ve olbabta hattı hümayunum sadır olduğundan gayri bilcümle emva i in canibi miriden zabtı zımnında başka ve maiyetinde olan cümle mirmiran ve serger degân ve rüesayi askeriyye ve mecmuu sekban ve neferatı saireyi senin yerine Rumeli valisi nasbo unan düstur vezirim Seyit Ömer paşa [1] kendü maiyetine alup istihdam ve işlemiş ve işleyecek şehriyei

[1] Buna Filibeli Ömer Paşa, Çelebi Ömer Paşa da denilmektedir.

askeriyyeyi ita ve tanzime ihtimam eylemek üzere başka evamiri aliyyem tastir olunmagla vusuli emri şerifimde sen bilâ tevakkuf Edirneden kalkup savbı memuren olan Sakız ceziresine azimete müsareat ve mütekaiden ol tarafta karar ve ikamet eylemen fermanım olmağın işbu emri şerifim istar ve mübaşiri mumaileyh ile irsal olunmuştır. İmdi keyfiyet malumun oldukta bir an evvel tevakkuf ve teahhuru tecviz etmeyerek bilâ tevakkuf olduğun mahalden hareket ve tayin olunan mübaşiri mumaileyh ile acaleten savbı memuren olan Sakız tarafına azimet ve bir mahalde tevakkuf etmeksizin cezirei mezkûreye vusule şitab ve müsaraat birle anda ikamet ve devamı eyyamı ömür ve devletim deavâtına muvazabet ve:

Sen ki mübaşiri mumaileyhsin serian Asitaneden hareket birle işbu emri şerifimi Paşayı mumaileyhe götürüb vusulün ânında bila tevakkuf olduğu mahalden kaldırup bir an evvel menfası olan Cezirei merkumeye isal ve ikameye dikkat ve hilafı tenbih edna عوق وتأخيردن *avku tehirden mücanebet ve:*

Sen ki Nâibi mumaileyhsin, sen dahi paşâyı mumaileyhin Sakıza vürudunda bir münasib mahal tedarikile mütekaiden anda ikamet ettirüb vusulünü deribarı şevketkararıma ilam ve iş'ara mübaderet eylemeniz babında[1]

Fi sene evaili za [zilkade] 1216

Bu ferman suretinin üstünde derkenar olarak:

İşbu emri ali ledelvusul paşayı mumaileyh devamı ömür ve devleti padişahiye ve teyidi eyyamı saltanatı hazreti şehinşahi deavatına muvazabet edeceğini natık Sakız naibinden varit olan ilam mazmunu babında şerh verildi. 15 za sene 216

İbaresi ve anın altırda da (*paşayı mumaileyhin memuru ikameti İzmire tahvil olunmağla tekrar emri şerif yazılmıştır. Evasıtı ra [rebiulevvel] sene [1218]* derkenarı vardır.

H a k k ı p a ş a nın sürgün yeri olan Sakıza geldiğini bildiren Sakız kadısının 1216 Zilkade 27 tarihli [1802 Nisan iptidası] ilamı:

Deri devlet mekine arzı daiî kemine budur ki:

Sâbika Rumeli valisi devletlu Mehmed Hakkı paşa hazretlerinin bu defa vezaretleri refile Sakız ceziresinde mütekaiden ikamet olunmaları babında şeref bahşı sudur eden fermanı celilüşşan, hususı mezbura mübaşir tayin buyurulan dergâhı mualla gediklilerinden fahrülayan Mehmed Şakir ağa kulları mübaşeretile cezirei Sakız mahkemesine ledelvürut imtisalen bilemrilâli امتثالا بالامر العال *paşayı müşarünileyh hazretleri cezirei mezburede mütekaiden meks ve ikamet ve devamı ömrü devleti padişahi ve teyidi eyyamı saltanatı şehinşahi deavatına muvazabet ve iştiğal ve ol veçhile mübaşiri mumaileyh*

---

[1] Mektum mühimme defteri, 4 sahife, 39.

bendeleri itmamı hizmeti memuresile avd عود *ve ricat eylediği olki vakiulhal dir bililtimas payei seriri alaya arz ve ilam olundu; baki emir hazeetimen lehülemrindir.* حرر في اليوم السابع والعشرين من ذي القعدة الشريفة لسنة ست عشر وأثنين والف
العبد الداعي الدولة العلية العثمانية قاضي زاده محمد طاهر المولى الخلافة بجزيرة ساقز المحروسة [1]

Seyit Ömer paşanın Rumeli valiliğine ve Hakkı paşanın Sakıza nefyine dair ferman ve hattı hümayun :

İşbu emrim mucebince Hakkı Paşanın kat'a eğlendirilmeyerek tekaüden ابعاداً *Sakız tarafına bir an aktem bila tereddüt irsali matlubu Hümayunumdır.*

Bu defa bilistiklâl Rumeli eyaleti tevcih olunan Vezirim Seyyid Ömer Paşa iclalehûye hüküm.

Selefin Hakkı Paşanın mücerret memur olduğu eşkiya gailesini ibadullah üzerinden serian def etmek üzere istiklâli tamme ve enva'ı müsaadatı seniyyeme mazhar olmuşken maslahatı memuresini bırakup hilafı riza günağun harekâta cesareti kendisini tedib ve emsalini terhibi müstelzim olmaktan naşi bu defa karihai sabihai mülükânemden şerefyeftei sudur olan hattı hümayunı übbehet makrum mucebince Rumeli Valiliğinden azil ve vezareti ref ile islahı nefs için Sakız ceziresine nefi ve iclası hususuna iradei seniyyem müteallik olup yerine sen hattı şerifi şevket redifimle bilistiklal Rumeli valiliğine memur kılındığına binaen mumaileyh Hakkı Paşanın acaleten Edirneden hareket ve menfası olan Sakıza varup mütekaiden ikamete müsaraat eylemesi için kenduye hitaben başka ve mumaileyh Hakkı Paşanın maiyetinde olan bilcümle mirmiran ve rüesa ve sergerdegân ve askerin, senin maiyetine alınub istihdam olunmaları için kendilere hitaben başka başka evamiri sâbikam isdar olunmağla mumaileyh Hakkı Paşanın menfasına azimeti için kenduye olan salifüzzikir fermanı alişanda varit olduğu üzre irae ve itası ile bir saat eğlenmeksizin acaleten ve müsaraaten Edirneden kaldırup miktarı kifaye etbaile bir an evvel menfasına irsali emrine mübaderet eylemen fermanım almağın balası hattı hümayunumla müveşşehan işbu emri serifim istar ve [isim yeri açık] ile irsal olunmuştur; imdi mumaileyh Hakkı Paşanın azil ve nefyi ve yerine senin memuriyetine mebni kendisinin biran akdem Edirneden kalkup menfasına gitmesi matlubı hümayunum idüği malumun oldukta marelbeyan emri celilüşşanim mucebince derhal bila teallül Edirneden hareket ve Sakıza azimet eylemesini ve iridi üzür ve illet ile imrarı vakit daiyesinde olursa vahim olacağını kendüye tefhime dikkat ve tarafından tekit ederek

---

[1] Dahiliye vesikaları 2024 (bu ilamı gönderen Kadızade Tahir Efendi, Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına fetva veren meşhur Şeyhülislamdır).

bir saat eglendirilmeksizin heman miktari kifaye tevabii ile Edirneden ihraç ve serian menfasına gitmek üzere irsaline müsaraat ve hilafı rızayı hümayunum tehir ve terahiden mücanebet eylemen babında. Fi evaili za [ذی القعده] *sene 1216* [1]

Şu kayitlara göre H a k k ı p a ş a 1215 Zilkade 25 de [1802] Sakıza varmış ve 1218 senesi rebiulevveline kadar [1803 Temmuz] orada kalarak ahalisi ve havasile ülfet edememesinden dolayı menfası İzmire tahvil edilmiştir. Bu hususa dair kendisine gönderilen fermanda şöyle denilmektedir:

Vezareti refiyle sakız ceziresinde ikamete memur iken bu defa mahalli ikameti izmire tahvil olunan elhaç Mehmed Hakkı paşa damet maaliyehnya hököm.

Sen ki paşayı mumaileyhsin memur ikameti oldığım Sakız Ceziresinin ahali ve havasile ülfet mümkün olmayıp bu babta mübtelayi zahmet ve meşakkat olduğun bilihbar vasılı samiai şehriyanem olmaktan naşi mahalli ikametin İzmire tahvil olunmasına müsaadei şahanem erzanı kılmakla olduğun mahalden hareket ve İzmire gelüb ikamet eylemen fermanım olmağın işbu emri şerifim istar ve [isim yer açık] ile irsal olunmuştır; imdi keyfiyet malûmun oldukta vusulı emri şerifimde olduğun mahalden hareket ve izmire gelüp anda ikamet ve devamı ömür ve devlet ve kıvami ferrü şevketim ediyesine ادعیهٔ شوکت فرو قوام *müdavemet ve vusul ve ikametini derialiyyeme tahrir ve iş'ara mübaderet eylemen babında. Fi evahiri ra [Rebiülevvel] sene 218* [2]

*
* *

Hükûmetin ciddiyetsizliğini gösteren bu azil işinde muhtelif sebepler aramak ve bulmak mümkündür. Hakkı paşa çok temiz ve namuslu ve ayni zamanda çok sert ve şedit, kim olursa olsun gördüğünü söylemekten ve yazmaktan çekinmeyen inatçı bir vezirdi; makalenin sonuna suretlerini ve fotografllarını koyduğum bazı tahriratları bunu göstermektedir; halbuki zaman bunun aksine idi; hükûmet merkezinde dürüslük ve ciddiyet yerine, temelluk, tabasbus ve riya, vaziyete karşı işi idare etmek, yaranmak için arzuya uygun olmak üzere düşündüğünün hilafını söylemek usalü kaim ve hakimdi.

Hükümdar Selim III, nizamı cedidi yürütmek için çalışan ve fakat yeni tarzı o kadar samimi kavrayamayarak işten ziyade nüfuzlarını kuvvetlendirmekle meşgul olan bir sınıf ricale mümaşat etmiş, yüz vermiş ve şı-

[1] Mühimme defteri 217 sahifa 70.

[2] Dahiliye vesikaları

martmıştı. Bu Padişah, bazan ciddi ve hayirhah adamlar intihabında isabet gösteriyorsada etrafındaki şebekenin tesiri ve sarayda elde edilen adamlar vasıtasile zaman zaman yapılan telkınlerle bu isabet isabetsizlik olıyordu.

Hakkı Paşa vezir olmadan evvel merkezde kethüdalık, reislik ve eyaletli nazırlığı [Timar ye Ziamet nazırlığı] gibi mühim hizmetlerde bulunmuş açık sözlü, zeki ve kıymetli, kalem sahibi ve hamiyetlı bir adam olduğundan kendisi daha İştanbula istirkab edilmiş ve fırsrt bulunarak vezirlikle İstanbuldan uzaklaştırılıp bir daha oraya ayak bastırılmamıştı.

Hakkı paşanın bu ikinci Rumeli valiliğine tayininde sadrıazam Yusuf Ziya paşa Mısır seferinde bulunduğundan ilk zamanlarda arzularına merkezden mümaşat ediliyor ve Hakkı paşanın her istediği yapılmak isteniyordu. Yusuf Ziya paşa Mısır seferindeki hizmetinden dolayı itibar ve istiklâle nail olup kendisi tab'an sinsi ve idarei maslahatcı olduğundan Hakkı paşa gibi cezri hareket etmek isteyen bir vezirle çarpışacakları tabii idi. Ve hattâ bazı vesikalara göre anın Rumeli valiliğine tayinini doğru bulmamıştı.

Bu tarihte mevcut olan vezirler içinde sadrazama rakip olacak ancak hakkı paşa idi; bundan dolayı İstanbuldan verilen kararlarda seferden avdet etmekte olan sadrazamın mutaleası alınıyordu; Hakkı Paşa'yı sevmeyen ve onun sadarete gelmesinden korkan Selim III ün etrafındaki şebeke ile Yusuf Ziya paşa birleşince kendisine Rumelide ismen istiklâl ve saraskerlik verilen Hakkı Paşanın işi zorlaşmıştı. Sadrazam kaymakamı Mustafa Paşa, hükûmete karşı serkeşane tavır takınan ve Hakkı Paşanın hasmı olan Gürcü Osman Paşayı el altından himaye eyleyerek ona gizlice tahrirat ve adamlar gönderiyor ve bunu haber alan Hakkı Paşa ise vaziyetten şüpheleniyordu.

Bundan dolayı Hakkı Paşa bu sırada gürcü Osman Paşa tarafından İstanbula sadrıâzam kaymakamına gönderilen evrak torbasını elde ettirerek açıp okumuş, içindeki evrakın suretlerini almış, sadriâzam kaymakamının iki yüzlü hareketini yüzüne çarpmış ve hatta suretlerini gönderdiği bu evrakın hükümdar tarafından mutlak görülmesini yazarak emri vaki yapmıştı.

Hakkı Paşanın azlinden bahsile Gömülcine voyvodası Tokatcıklı Süleyman ağaya yazılan fermanda:

(... eslafı hakkında vaki olmamış istiklal tam ita اعطا olunmuş bilvücuh باعره müsaadei seniyyeye mazhar olmuş iken kendi havasına tebaiye tile maslahatı memuresine sarfı zihin etmeyüb eşkiya taraf taraf galeyan üzere olduğu halde kendisi anlara tekayyütlanmayarak bir yandan ağrazı mahsusasını icraya mübaderet ve Rumeli hanedanlarına garaz ve nefsaniyet ve bir taraftan destres olduğunu tecrime cesaret ve hilafı rizayi hazreti bari guna-

ğun harekâta cüret eylediği) beyan edilmekte [1] ve 1216 zilhiccesinde Çelebi Ömer Paşanın yerine Rumeli valisi tayin edilen Tepedelenli Ali Paşaya mukaddemesi hikâyei hal yollu yazılan fermanda da :

(... *Merkûyı hilkatı* خلقت کبر *asliyesi olan kibir ve gurur sebebile sair memur olan vüzerayi izamima[2] icrayı garaz ve nefsaniyete ictisar birle asil memur olduğu maslahata sarfı zihin . . .) etmediği ve pazvant oğlunun şımarıp Belgratta dahi isyan vukua geldiği ve Hakkı Paşadan hizmet memul olmadığından tedibi lâzım gelup vezareti ref ve Sakıza menfiyyen ikametinin münasib görüldüğü zikr olunmaktadır [2]*

Halbuki yukarıdan beri verilen izahat ile Hakkı Paşanın azil fermanlarının biri birini pek de tutmadığı şahsa ve icabına göre lisan kullanıldığı ve bunun hükûmet nüfuzunu kıracak bir şekil olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır; Hakkı Paşayı düşürmek isteyenlerin ne kadar hileli hareket ve ne türlü dolambaçlı yollardan gittikleri ise malumdur. Ona galebe edenlerin istedikleri gibi muhtelif şekillerde ferman kaleme alacakları ise emsalile sabittir.

Tokatcıklıya giden fermanın içinde Hakkı Paşanın *Rumeli* hanedanlarına karşı garaz ve nefsaniyet beslediği yazılıdır; bu tarzı tahrir bütün ayanların kendisinden ürkdükleri Hakkı Paşanın bu gibi hallerden dolayı azil edildiğini göstermek ve ayanların muhalefetlerinin önüne geçmek içindir; filhakika Hakkı Paşadan bütün ayanlar korkuyordu; çünkü bu dağlı eşkiyanın tenkil edilememesi ayanların onlara el altından yardım ve teşviklerinden ileri gelmekte idi; Hakkı Paşa bunu bildiği için ilk defa ki rumeli valiliğinde eşkiyaya muavenet eden ayanlardan bazılarını ortadan kaldırınca şakavet sönmeğe yüz tutmuştı; Hükûmetin Tokatcıklı Süleymanı ele alarak yalvarırcasına mümaşat göstermesi zaruri idi; Çünkü bu adam hükümetin resmi vesikasına göre ha diyince on beş, yirmi bin kişilik bir kuvvet çıkarabiliyor ve Hükümete adam akıllı kafa tutub istediğini yaptırıyordı[3]; Hakı Paşanın yerine çelebi Ömer Paşanın tayini üzerine sadrıazam kaymakamı, Ömer Paşaya Tokatcıklı ile beraber hareket etmesini şifahen tavsiye etmişti; Tokatcıklı istemezse hükümet muvaffak olamazdı; Hakkı Paşa rumeli valisi iken Tokatcıklı ona itimat ve itaat göstermiş, devletin emrine itaat eden bir ayan olarak hizmete başlamıştı; Paşanın azli üzerine Hükumet ani bu suretle ele almak ve okşamak istiyordu; buna da sebeb Hkkı Paşa gibi göz yıldıran bir vezirin yerine Ömer Paşa gibi rumeli hanedanina mensub ve derece itibarile Tokatcıklıdan aşağı iktidarda çok hafif birinin gelmesi idi.

[1] Yusuf Ziya paşanın mektubu
[2] Mektum mühimme defteri No. 4 sahife 40 ve mühimme 215 saaife 49.
[3] Yusuf Ziya paşanın mektubu

Netekim hükümet, Hakkı Paşanın yerine getirdiği Celebi Paşanın kifayetsizliği ve yapılan hatayı anlamış ve Ömer Paşanın tayininden bir ay sonra onun yerine yanya mutasarrıflığı üzerinde kalmak üzre Tepedeneli Ali Paşayı tayin etmeğe mecbur kalmıştı; şu halde Hakkı Paşanın sadrı azam kaymakamına gönderdiği tahriratta Ömer Paşadan bahs ederken (öyle ayan makulesi adamı vezir etseniz kim dinler) ve (öyle adamı kim adam yerine kor) diye sarf ettiği sözler çok geçmeden tastik edilmişti.

Tepedelenliye gönderilen fermandada Hakkı Paşa hakkında (vüzerayı izamıma وزرای عظامه icrayi garaz ve nefsaniyete ictisar) etti deniliyordı; buda Ali Pa şayı okşamak içindir; çünkü aşağıda bazı parçalarını nakl ettiğimiz Hakkı Paşanın tepedelenliye yazmış olduğu bir mektubunda Ali paşa hak kında pek ağır cümleler vardı; keza Osman Paşa hakkında da hınzır, kâfir, kuttaitarik ve saire gibi ağır cümleler yazmıştı; işte ozamana göre hikmeti hükumet bunları zamana icaba ve mahalline göre kullanmakta idi.

Hakkı Paşa bundan sonra (1222 h 1807 m) senesine kadar beş sene sekiz ay evela sakız ve sonrada yukarıda yazıldığı üzre ahalisi ve havasile ünsiyet edemediğinden dolayı izmirde oturdu sakız varidatından kendısine beş yüz kuruş aylık tahsis edildi, fakat bu para kafi gelmediğinden daha sonra yani 1218 rebiulevvelinden itibaren beş yüz kuruş daha verildi; [1]

Hakkı Paşanın bu menkup zamanlarında selim III hal خلع edildi, nizamı cedid kaldırıldı. onun rakibleri olan Devlet ricali öldürüldü; kendisi de bundan sonra tekrar Devlet işlerinde, Valiliklerde kullanıldı, eski azim ve kuvvetini muhafaza etmekle beraber menkûbiyet ve hastalık kendisini epi hırpalamıştı; fakat ne de olsa gayyur ve şöhretli bir vezir olduğundan sadri azam olması ihtimali karşısında rakibi Yusuf Ziya Paşadan darba yemekten yine kurtulamamiştı.

Bu sırada Bağdat, Basra ve Şehrizor eyaletleri valisi Ali Paşa, Köleleri tarafından öldürülmüş olduğundan hükumet Bağdadı kölemen ocağı halinden çıkarmak üzre buraya mülhakatile beraber Erzurum Valisi ve şark seraskeri esbak sadri azam Yusuf Ziya Paşayı tayin etti; Şark hududumuzdaki Bağdat ve Erzurum eyaletleri en mühim valiliklerden olduğundan Yusuf Ziya Paşanın yerine de yine muktedir bir vezir tayini düşünüldü; işin ehemmiyetine binaen buraya tayin edilecek vezirin nüfuz ve kudret sahibi olması lazımdı; Hükumet aradı taradı mevcut kadro dahilindeki vezirler içinde bu kudrette birisini bulamadı ve nihayet sadrı azam kaymakamının telhis veya arz tezkeresinde:

---

[1] Hakkı Paşanın maaşı hakkındaki muameleli evrakın fotoğrafisi, numune olarak mekalenin sonuna konuldu. Bundan başka dahiliye vesikaları arasında 14583 No lu kağıt

(.... elyevm mevcut olan vüzerada Erzurum eyaleti tevcihine çesban bir kulları olmayub bundan akdem vezareti refile İzmir de ikamet etmek üzre olan Mehmed Hakkı Paşa kulları gayyur, cesur, fermanber ve icrayi iradei seniyyeye sürat eder makuleden ve mukaddema hidemâtı saltanatı seniyelerinde müstahdem olarak nikübedi fark ve temyiz eyler erbabtan...) diye bahs ettiği Hakkı Paşanın vezirliği:

"Mehmed Hakkı Paşaya ibkayi vezaretile Erzurum eyaleti tevcih oluna„

Hattı hümayunile iade olunmuş ve 1222 şaban iptidasındaki bir fermanla eski vezir yine faaliyet sahasına atılmıştı[1]; Fakat kendisine Erzurum eyaleti verilmeyerek araya Yusuf Ziya Paşa kethudası ve Erzincanda külliyetli iradi olan Kemahlı Osman ağa vezirlikle tayin edilmişti. [2] Osman ağa, İstanbulda sadriazam kaymakamı köse Musa paşaya dortyöz kese akçe rüşvet vermek suretile bu valiliği elde etmişti. [29 ramazan 1222] [3] bu sırada bağdat valiliği Fransa sefiri General Sebastiyani'nin tesiri ve Bağdat tarafından vaki müracaat üzerine Ali Paşa kethüdası Süleyman Paşaya verilmiş [4] ve Hakkı Paşada aynı tarihte Akdeniz Boğazı ser askerligile karaman eyaletine tayin olunmuştır; fakat Yusuf Ziya Paşaya bağdada mukabil 27 şevval 1222 de Karaman eyaleti verilmiş olduğundan Hakkı Paşa yalınız boğaz seraskerliğile kalmıştı; şevval 1222 tevcihatında ordudan Hakkı Paşaya Haleb eyaleti verilmiş ve boğaza da Rağib Paşa namzet gösterilmiş,[aynı zamanda Şam Valisi genç Yusuf Paşanın Haleb'e Hakkı Paşanın tayininden tevahhus etmemesi de ihtiyatı bir kayıt olarak arz edilmişti. Bunun üzerine İstanbulda şeyhülislam Ataullah konağında kaymakamın riyasetindeki meşveret meclisinde bu meseleler görüşülmüş ve şu suretle hükümdara arz edilmişti :

« Meclisi meşverette kaimei mezküre [sadrı azamın ordudan gönderdiği tahriiat] kraet ile hususı mezkur müzakere olundukta Hakkı Paşaya Haleb eyaletinin tevcihi orduyı hümayunlarıda eğerki münasib görülüb lakin Şam valisinin tevahhuş etmemesi kayt olunurken Halebin müşarunileyhe verilmesi ne veçhile terviç olunabilir? Zira Hakkı Paşanın sıt ve şöhreti صيت و شهرتى ve tehdidini ikaa ايقاعنه muktedir idüği malum olan halattan olmağla haleb eyaleti verildiği gibi Şam valisi Yusuf Paşa behemehal Şam maslahatı için verilmiştir fikrine zihab ile mütevahhiş olarak koçunacağı şeydir: bundan başka Hakkı Paşanın her ne kadar hiddeti mizacı derkâr isede beynelasakir nüfuz ve itibarı cihetile hakkında kabulü ammeye ve sıgarı sinninden beri mesalıhi devleti aliyeyye vukufuna mebni İngiltere maslahatında dahi işe yarar; amma Ragib Paşa ol mesabe-

[1] Dolab 1 sandık 9 hattı hümayun 287 ve mühimme defteri 227 deki ferman sureti [fotoğrafı alınmıştır.] asıl tevcih tarihi (25 receb) dir.

[2] Osman Paşaya Tayyar Paşa kethudası da diyorlar [atik vüzera defteri]

[3] Makalenin sonuna konan Hakkı Paşanın tahriratı [Topkapı sarayı arşivi No. 1280] ve atik vüzera defteri.

[4] Dolab 1 sandık 9 hattı hümayun 436 ve cevdet tarihi C. 8 Sahife 204 ve 209

de olmayub devri sabıkta vezaret verilmiş isede mizacı nase muğayir tavru harekete iptidar ve nizamı cedidi tervice çalıştığı cihetle vezareti ref olunmuştı.

Şimdi ibkayi vezaretile boğaza memur kılınsa oltarafta mütehaşşit olan asakir tavır ve reflarından hoşlanmayacakları melhuz ve şimdiki hale göre Hakkı Paşaya halef olarak Rağib Paşanın gönderilmesi hem usulı vakte gayri muvafık ve hem İngiltere maslahatına halel gelmesine bais olması....»[1].

Bu mutaleadan dolayı Hakkı Paşa Haleb valiliğine gitmeyerek boğaz saraskerli- ğinde ibka edilmişti:

1223 mukarreminin yirmisinde (1808 mart) boğaz seraskerliği yine üzerinde olarak diyaribekir eyaletine [2] ve diyaribekirin tevcihinden yedi gün sonra da limni muhafızlığı ile Şerif Mehmed Paşanın yerine (Adana) eyaletine naklolunmıştır[3].

Halbuki Hakkı Paşa, Erzurum tevcih edildiğine dair kaymakam Köse Musa Paşa tarafından tahrirat alınca heman hazırlığa başlamış izmirde üçyüz kise akçe ödünç olarak dairesini tanzim eylemiş ve fakat yukarıda yazdığımız gibi öyle gelirli bir valiliğe osman ağa tayin edilince Hakkı Paşa fazla masrafından dolayı sıkılmıştır[4].

Hakkı Paşanın boğaz seraskerliğine nakli de ehemmiyetli idi; çünkü Mısır'ın Fransızlardan istirdadından sonra İngilizlerle bozuşan devlet henüz onlarla müsalaha yapmamış olduğundan İngiliz donanmasının ikinci defa olarak boğazı geçmesi ihtimali mevcuttu. Ve bundan dolayı bir an evvel müsalaha yapmak isteyordu; bundan başka rus harbi sebebile boğazın ruslar tarafından zorlanmasıda muhtemeldi.

Hakkı Paşa bogaza gider gitmez burayı pek ihmal edilmiş buldu; ve derhal tahkimata başladı. Bizzat kendisi de geceleri tabyalarda yatmak ve yapılan işlere nezaret etmek üzre durmadan çalıştı; icabında müdafaa için emri altında bulunan askerî kuvveti elden çıkarmadı; çünkü kalenin askeri tertibat ve teşkilâtı sırf kışa mahsus olup yazın askere ruhsat verilirdi; Hakkı Paşa bu kuvveti terhis etmeyüb yazın da elinde tutarak bogazı kuvvetsiz bırakmadı; ve aynı zamanda kendiside maiyetini arttırdı. Maiyetinin ve kale muhafızlarının disipline riayetleri için hiç müsamaha etmez ve askerin yiyecek ve giyeceklerini de katiyen ihmal eylmediğinden dolayı asker kendisini severdi; bunlardan dolayı gerek Selim III ün şahadeti esnasında ve gerek Alemdar aleyhine vaki kıyamda Çanakkale boğazındaki kuvvetler hiç bir suretle yerlerinden kımıldanmamışlardı.

[1] Dolab 1 Sandık 10, hatti humayun defteri 242.

[2] Mühimme defteri No. 226 ve 227 ve atik vüzera defteri (vesikaların fotoğrafları yazının sonundadır).

[3] Atik vüzera defteri (baş vekâlet arşivi).

[4] Dolab 1, sandık 9, hat 9.

Bu sırada Mahmut II hükümdar ve Alemdar Mustafa Paşa da sadrıazam idi. Selim III ricalinin bakiyesinden olan sadaret kethüdası Refik ve Tahsin efendilerin delaletlerile Hakkı Paşanın yerine incirli çiftliğini vermek mukabilinde Şamlı Ragib Paşa Boğaz seraskeri ve karaman Valisi olmuş ve boğaz seraskeri ve Adana Valisi Hakkı Paşada 26 şaban 1223 de azil edilmişti.

Fakat bundan on bir gün sonra yani ayni sene ramazanının yedisinde [1808 Haziran] Hakkı Paşa kandiye kalesi muhafazası şartile girit Valiliğine tayin olunmuş ve kanun üzere her sene Şavval ayında yapılan tayin ve azillerde yine girit valiliğinde ipka edilmiştir[1].

Boğaz Seraskerliğine gelen Ragıb Paşanın ilk işi askerden para alarak onları terhis etmek oldu; kendisi otoritesiz, hafif meşreb ve sefih bir adam olduğundan kale topcuları kendisine karşı itaatsizce muamele eylediklerinden seraskerlik nüfuzu kırılmıştı.

Bu sırada İstanbulda yeniçeri kıyamı Alemdar Mustafa Paşa vak'ası meydana çıkarak ortalık karıştığından Ragib Paşanın yerine Girit valisi Hakkı Paşa tekrar boğaz Seraskerliğine getirildi ve karaman eyaleti de kendisine verildi; (8 şavval 1823 ve 1808 B. kânun)[2]. Hakkı Paşa sık sık yapılan memuriyet değişiklikleri sebebile bir hayli borca girdiğinden dolayı oldukca varidatı müsait olan Kütahya Valiliğini isteyordu; Halbuki Kütahya'ya 1223 şevval teşkilatında sadrıazam Memiş Paşaya rüşvet veren sabık Erzurum Valisi Osman Paşa tayin edılmiş olduğundan burası Hakkı Paşaya verilmedi[3].

Vesikalarla tercemeihal kitaplarında Hakkı Paşanın iki defaki boğaz seraskerliğinde de ingilizlerle mukalemeye memur olduğuna dair kayıtlar ve hattı hümayunlar vardır; fakat kendisi bu mükalemelere başlamış isede ikmal etmeden ayrılmıştır. Bu sırada ikinci defa Sadriazam olan Haleb Valisi Yusuf Ziya Paşa eveldenberi aralarındaki sevişmemezliğe binaen 1224 muharrem sonlarında (yani 1809 mart) Hakkı Paşa'yı boğaz seraskerliğinden alarak üzerinde bulunan Karaman Valiliği dolayısıle Konyaya memur eylemiş ve yerine Bursada oturtulmakta olan eski kaptanı derya vezir elhaç Mehmed Paşa boğaz Seraskeri tayin kılınmıştır[4].

Bundan takriben bir ay sonra yani 1224 rebiulevvel 1809 nisan'da vezirler arasında tenkihat yapılırken yukarıda söylediğimiz gibi aralarında-

---

[1] Mühimme defteri No. 227 ve sahife 122.125.136 (fotoğrafları yazının sonundadır)

[2] Mühimme defteri No. 227 sahifa 185 ve atik vüzera defteri.

[3] Vezaretinin iadesile bu ikinci defaki boğaz seraskerliğine kadar olan vaziyetini 17 muharrem 1224 tarihile Hükümete gönderdiği tahriratında anlatmıştır.

[4] Mühimme defteri No. 227 sahife 228

ki nefsaniyete binaen Hakkı Paşa da tekaüt edilerek bin kuruş aylık tahsisile istanköy adasında ikamete memur edilmiştir[1].

Hakkı Paşa on bir ay kadar İstanköyde kaldı; Sadrıazam Yusuf Ziya Paşa Rus harbinde cephede bulunuyordu. Hanyada ihtilal çıkmıştı. Girit valiliğinde muktedir bir vezirin bulunmasına lüzum görünmüş ve namzet olarak Hakkı Paşa ile şamlı Ragib paşa ileri sürülmüştü; Hakkı Paşa daha evvelde kandiyede bulunmuş olduğundan tercih olunarak 25 muharremde tayin ve 28 muharrem 1225 tarihli fermanla ikinci defa kandiye muhafızlığı ve Girit Valiliğine gönderilmiş ve kendisine istiklâl yani geniş salahiyet verilmiştir[2].

Hakkı Paşa gerek kımıldanmağa oğraşan rumların muhalefetlerini ve gerek Kandiye halkının ayaklanmasına sebebiyet verecek olan sabık yeniçeri serdarı abdin'in isyanını bastırmış ve bu esnada adalarda ve morada görülen isyan emareleri üzerine Hakkı Paşa 1225 zilkadesi iptidasında (1810 ikinci teşrin sonu) Ağrıboz ve Karlı Eli Sancaklarına nakledilmiştir[3].

Ağrıbozdan 1226 cemaziyelahir 14 (1811 Haziran) tarihile İstanbula gönderdiği on bir maddelik tahriratında oradaki faaliyetinden bahsediyor ve bunun onuncu maddesinde selefinin (Ebubekir Paşa) emektarlığına binaen üç buçuk sene ağrıbozda kalmış olduğu ve kendisinin istihdam edilmediği hizmet kalmamış olduğundan biraz vakit burada bulunmasına müsaade edilmesini istemektedir, fakat bu defaki arzusuna da ecel mani olmuştır[4].

Mehmed Hakkı Paşa ağrıbaz valisi iken 1226 senesi 11 şaban ile 15 ramazan arasında vefat etmiştir[5]. Sicilli Osmanı merhumun 1226 şabanının on birinde (1811 Eylül) İstanköyde vefat ettiğini yazmaktadır. Tabii vefat ettiği yer İstanköy olmayub ağrıbazdır, sicilli Osmanı vefatının senesini doğru göstermekte ve tarihi vefatı olan şaban ayı ise hakikate tekarrüb etmektedir. Yerine (21 ramazan 1226) da ordu tarafından vezir Karslı Ali Paşa tayin edilmiştir[6].

---

[1] Maliye vesikaları sene 1224 cemaziyelevel. dahiliye vesikaları 17465 ve mühimme defteri No. 227 sahife 254.

[2] Vesika fotoğrafları arasındaki bir telhis ve hattı hümayunda hükumdar Hakkı Paşa ile Ragib Paşayı hatırlamış ve aralarındaki münaferete binaen ikisinin bir arada bulunmasını yani birinin kandiye diğerinin hanyada olmasını muvafık görmediğini bildirmiş bunun üzerine evelce Kandiyede bulunmasına binaen Hakkı Paşa tercih edilmiştır. (tasnif vesikaları Emiri efendi tasnifi No. 9867) ve (muhimme 229 sahife 108

[3] Ağrıboza tayinine dair mühimme defteri 230 sahife 102 ve topkapı sarayı arşivi No. 1704.

[4] Hakkı Paşa'nın resmi tercemei haline dair yazılan eserlerde noksanlık görülmektedir. Anın 1222 de Erzurum Vali ve şark seraskerliğine tayininden vefatına kadar olan kısım yukarıdanberi yazdığımız gibi tashih ve ilâve olunmak lazımdır.

[5] Hakkı Paşa' nın vefat ettiğine eşyası ve ailesinin müreffehenistanbula gönderilmesine dair olan vesika mühimme defterinin 233 üncü numarasında alub tarihi 1226 zilkadesi sonu yani 1811 birinci kânun senesidir. Fotoğrafısı yazının sonuna konmuştur.

[6] Atik vüzera defteri عتیق وزرا دفتری [sene 1215 ila 1228.

Hakkı Paşanın, vefatında kaç yaşında olduğu bilinmiyor kendisinin bir tahriratında (1175 haziran 1761) de babası Kâmil Ahmed Paşa Mısır Valisi iken çocuk olduğunu ve babasından işittiği bir sözün hadaseti sinni sebebile mezayasına vakif olamadığını yazıyor. Yine 1223 senesinde İstanbula gönderdiği bir tahriratında da kırk senedenberidir devlet hizmetinde bulunduğundan bahs ediyor. Bu işaretlere göre kendisinin vefat ettiği zaman altmış yaşını geçmiş olduğunu anlamak güç değildir. Merhum sopa salan diye maruf olan babasından daha sert ve aynı zamanda çok şedit ve amansız olduğundan hayatı müddetince babası gibi [1] rakiplerinin takibinden kurtulamamış ve kendisi çok kerre haklı olduğu halde tehevvür ve feveranının cezasını görmüştür.

Hakkı Paşa arapca ve Farsçaya vakıf şark usulü tahsilini eyi görmüş, kalem sahibi çok doğru, namuslu, iş anlar ve bilir uzağı görürdü, fakat mağrur, mütehevvir, icraatında af etmiyecek kadar şiddetli ve icabında eğilmek bilmez, sağını solunu kollamaz bir vezirdi: Kendisinin arşiv dairesinde yüze yakın tahriratını okudum, bunların çoğu kendi kalemile yazılmış olup heman hepsinde de hükûmeti muâhaze eden maddeler ve nüfuzlu devlet adamlarını ve vezirleri gücendirecek ağır cümleler vardır: Hükümdara da takdim edilen bu tahriratlarda her şeyi açık yazmış ve hiç bir şeyi gizlememiştir; yazısının irice ve karışık olması hiddet ve asabiyetine delildir; her hangi bir mesele hakkında beyanı mütabaa edeceği zaman kalemi eline aldığı gibi sert ve açık yazıyor, her tarafı iğneliyordu. Gördüğüm ve okuduğum vesikalara göre şurasını çok açık olarak söyleyeyimki tahriratlarında nazari dikkati celb ettiği veya tavsiye eylediği ve yahutta işaret eylediği şeyler hadiseler sonradan hep dediği gibi olmuştır: Vakayii tahlil ve muhakemede çok isabetli idi; fakat maalesef ateş saçan lisan ve kalemi sebebile etrafını gücendirdiğinden vezirliğinde kendisinden beklenen muvaffakiyeti eyice gösterememiş kiyasetle iş görecek yerde de kılıç sallamıştır. Nizamı cedid hakkında selim III e taktim edilen layihalardan birisi de bunun olub içinde çok isabetli ve pratik düşünceler vardır[2].

Kendisini şiddetli icraatında köprülü Mehmed paşaya benzetenler vardır; bu yalnız tedip siyasetindeki icraatında olup yoksa köprülü gibi icabında hissiyatını saklayamaz bilakis feveran halinde ateşler saçardı. kendisinden evvelki vezirlerin maiyetlerinde iken serkeş ve azılı bulunan

[1] Kâmil Ahmed paşada Osman III zamanında kethüda iken sadrıazam olması ihtimaline binaen sadrıazkm yirmi sekiz çelebi zade sait Mehmed Paşa tarafından istirkab olunarak vezirlikle bosna valiliğine gönderilmişti.

[2] Tarihi askerli osmanı ikinci kitab sahife 9 [merhum Cevad Paşanın tarihi askerisinin basılmamış kısmı] ve hususi kütüphanemizdeki layıha hulasaları.

sekbanlar, işe ve emre baş eğmeyen ümera, ayan ve hatta vezir ve beyler beğiler anın kumandası altında itaatlı idiler. makalenin sonuna suretlerini koyduğum tahriratları dikkatle okunursa Hakkı Paşanın karakteri tamamen anlaşılır. Asker üzerindeki otoritesi şayanı hayret derecede müessirdi: Bundan dolayı her tehlikeli yere gönderilmiştir.

Hakkı Paşanın hasmı olan ve iktidarsız da olsa nihayet bir vezir bulunan Osman Paşa hakkında hükûmete gönderdiği tahriratlarda canî, katil, ahmak, kâfir herif gibi tahkir edici tabirler kollanmaktan çekinmiyordu ve hattâ Osman Paşa hakkında (Rumeliyi dağlı eşkiyası reisi olan Kara Feyzi ile Osman Paşaya vermenin farkı yoktur) diye yazıyordu[1] yine Osman Paşa hakkında bir tahriratında muharribi bilâd, kuttaı tarik مخرب بلاد قطاع طريق ve saire gibi ağır tabirler kullandığını okuyan Padişah:

(Sübhanallah böyle tabir akrana değil hizmetkâra yazılmaz) sözlerile tahrirata derkenar yazmıştı [2] yine Osman Paşaya hücum eden başka bir tahriratında:

(Selefimiz saadtlû Osman Paşa hazretleri filasıl malûmumuz olan etvarı rıza cuyanı bilkülliye tahvil eylemiş ve tahviline sebep maktul Alo Paşanın kazurat makulesinden mürekkep! dairesini istishap ile daima bunlardan Paşa mahrum [Osman Paşa cehelleden olduğundan merhum yerine mahrum dermiş. anı telmih ediyor] ne yaptı? Paşa mahrum şunu yaptı diyerek zatinde kılleti akıl takribile bazı kuruntulara zahip) olduğunu beyan ile eğlenmektedir [3].

Rumeli vaziyeti hakkında mufassal surette yazarak hükûmete gönderdiği bir tahriratında Sadrıâzamdan bile fazla nüfuzu olan Kethüda İbrahim Nesim Efendinin Rumeliye gönderdiği adamlarının fenalıklarından bahseylemiş ve:

(.. Atufetlû Kethüda bey bendeleri, Tatar ağasına ve o da başısına süfehayı kavmini terbiye eylemesini muhkem tenbih buyursunlar; zira o makule süfehayı ismile arzediyorum; ne mahalde rast gelirsem burunlarını ve kulaklarını keserim, tenbih ağayı müşarülileyhe tesir etmezse efendim.)

Sözlerini yazmıştı [4]. Hakkı Paşanın merkezdeki en nafiz hükûmet adamlarile çatıştığını anlatan bu misal Paşanın ne derecede pervasız olduğunu göstermeğe kâfidir. Yine bir tahriratında:

(... İnfisalimizden sonra [birinci defaki Rumeli valiliğinden] Devleti

---

[1] Dolap 1, sandık 15.

[2] Dolap 1, sandık 16, hat 37.

[3] Bu kendi el yazısile yazmış olduğu tahriratın fotoğrafisi makalenin sonundadır.

[4] Dolap 1 sandık 14.

aliyye Rumeliyi bayağı eşkiya yedine bilmeyerek verdi; vüzera deyu tayin eyledikleri Mustafa Paşa, Alo Paşa, Gürcü Paşa, Palaslı Nasranî Mehmed Paşa; bunların ibadullaha hasar ve zararları eşkiyadan ziyadedir, noksan değildir..) diyordu [1]. Kendisinin hükûmete gönderdiği tahriratlarda bu suretle yazılmış iğneli cümleler çoktur. Kendi kethüdası Çelebi ağanın vezirlikle *Belgrad* muhafızlığına gönderileceğine dair kendisinden istimzacı havi yazılan tahrirata verdiği cevapdaki ağır ve techil edici cümleler ve hükûmeti değil hükümdar ve Sadrıâzam kaymakamını muahaze eden yazılar vardır. Hükûmete ve anın başında bulunanlara böyle pervasız tahrirat gönderen bir vezirin, maiyetindeki vezir, mirmiran, ayân ve akranına sasıl yazacağı kolayca anlaşılır.

Muhterem üstadımız İbnübemin Mahmud Kemal İnal tarafından Tarih encumeni mecmuasında neşredilen ve Rumelide nüfuz ve kudreti malûm olan Tepedelenli Ali Paşaya yazdığı mektuptan[2] aldığım parçalar, Hakkı Paşanın kendi derecesindeki bir vezir hakkında ne suretle kalem oynattığını gösterir:

«*İstanbul süfehasını [yani Devlet recalini] akçe ve bohça [hediye] ile itma* اطعام *ederek meratibi intihayı beşeriyye olan rütbei vezareti bir takrib ihtilâs eden izzetlû, rifatlû Ali paşa;*

«*Sen sayei satvet vayei cenabı zıllullahide kurena süfehasına mukarenetle gülzari memaliki islâmiyyeyi haru haşaki fesadınla meşhun ve fukara ve raiyyetin ciğerlerini pürhün ederek istihsal eylediğin servet ve samanın numayen ve bu kadar kuvvet bir vezirde olmadığı emri ayan*» *dır.*

«*... behey hınzır, bir kişi alemi dehre gelmekten murad nedir? heman oğlan ile mal almakmıdır?... heman hudavendi gayyur hazretleri her nerede sadıkini devlet varsa hanımanını mamur ve abadan ve hâinini* خائنینی *makhur ve hezelan eylesün Amin. sen bu misillu masayıhı dervişanemizden hisse alır makuleden değilsin; ancak sana tiği bidiriği* تیغ دودریغ *şahâneden gayri muamele iktiza etmeyeceğini biliyorum....imdi bu dağlıya [dağlı eşkiyası]: olan fesadını kat* قطع *edersen febiha* نعم *ve illa kendim binnefis Edirne'den hareket ve makarrı hükûmetimiz olan manastıra varup senin her*

---

[1] Dolap 1, sandık 14.

[2] Türk Tarih encümeni mecmuası sene 16 No 18 - 19 (sene 1926 sahife 366). Hakkı Paşanın, Ali Paşaya bu mektubu göndermesinin sebebi, Tepedelenlinin idaresinde bulunan mahallerdeki haydutların tüccardan birinin üç yüz kiselik parasile eşyasını almalarından ileri gelmiştir. Hakkı Paşanın bu mektubu üzerine Ali Paşa haydutları yakalayıp asarak parayı ve eşyayı alıp kendi adamlarından Hasan Efendi vasıtasile ve bazı hediyyelerle birlikte Hakkı Paşaya göndermiş ve eşya ile paralar da sahibine verilmiştir.

ne mahalde ve Arnavutlukta ezdadın اضدادك *varsa benim malumumdur, kiminin evladını gasp ve kiminin emvalini garet eylediğin hasabile... husamanı bifadbillahı* بفضل الله تعالى *teâla nezdimize celb ile iğtirarın* اغترارك *olan kal'alarını başına yikar ve hanımanını tarumar eylerim....»* Merhumun bu tarzyazılarından dolayı Selim III ricali kendisine [Deli Hakkı paşa] derlerdi.

Hakkı Paşa çok titizdi; kuvvetli kalemi vardı; ibareleri müsecca yazardı. Yazılarının çoğunu kendi yazar ve hiç tebyiz etmeden bir defada çıkarırdı; kendisine divan kâtibliği yapmak çok zordu; işlerini takib için İstanbula yolladığı kethüdasına gönderdiği bir mektupda irsalini tavsiye ettiği kâtibin henüz gelmemesinden doloyi:

«*Divan kâtibi hani? sen benim meraklı olduğumu bilirsin*» diye yazmış ve acele kâtib istemiş. Yine kethüdası çelebi ağaya yazdığı başka bir mektubda da :

«*Babiâliden tarafınıza verilüb firistade kılınan kaimei hazreti kaymakaminin cevabı yarın veyahut öbürgün irsal olunur; babiâliye ve sair mahallere kalemimiz ile yazılanlardan maada mevad zımnında Rumeli taraflarına dahi kalemim ile yazılmakla tahriratın kesretinden ıztırabım var! kâtiblerinizin hali ve mektubcımızın bataatı kalemi ve tiryakiliği takribile divan kâtibi oğlumuzu bir saat evvel yetiştiresiz..*» demiştir [1]. Bundan dolayı Hakkı Paşanın bizzat kendı kalemile yazdığı tahriratlar arşiv vesikaları arasında çokca bulunmaktadır. Makalenin sonuna bunlardan bazılarının fotoğrafisile suretleri konulmuşiür.

Mehmed Hakkı Paşa, yazdığı tahriratların altına yalnız zat mührünü basardı. Kendisinin iki mühri vardı, biri ilk zamanlarindan itibaren ikinci *Rumeli* valiliğinden azline kadar kullandığı talik hat ile hak edilmiş manzum mührü idi : bu mührü şu tarzda hak edilmişti [2]:

Ey nümayende eden mihri kamesde şakki
Hali sırrında bula mihri Muhammed Hakkı

daha sonra kullandığı mühür ise yine talik ile güzel yazılmış ve kazılmış olub (elhaç Mehmed Hakkı) ibarelidir. Kendisinin arapçaya da vukufu vardı. Kendisine 1225 senesinde Kandiye valisi iken gönderilen bir ferman da (ayatı beyyinatı kuraniye ahkâmına vakıf) olduğundan da bahs edilmektedir [3].

[1] Dolab 1 sandık 14 de elli üç numarolu hattıhümayunum melfufları.
[2] Bu birinci mührün fotoğrafisi makalenin sonuna konmuştur.
[3] Mühimme defteri 221 sahife 178.

Hakkı Paşa mektublarında duayi dervişanemiz, arzuyi dervişanemiz ve saire gibi tabirleri fazlaca kullandığından kendisinin bir tarikate mensub olduğu anlaşılıyordu; arşiy vesikaları arasında kendi el yazısı ile yazılmış bir puslada şeyhinin Bedir efendi isminde bir zat ve anın şeyhininde şeyh Mahmudülkürdi adında biri olduğu yazılıdır [1]. Yine o pusulada Pir Abdülkadiri Geylani ile seyhi ekber Muyiddini Arabiye kurban kestiğini kayt eylemesi kendisinin kadiri قادرى tarikatına müntesib olduğunu gösterir.

Hakk Paşanın hangi tarihte hacce gittiğini bilmeyoruz; kendisinin vezir olmadan evvel haç etmiş olduğu anlaşılmaktadır. 1211 sonunda [Miladı 1797] ilk defaki Rumeli valiliğinden Haleb valiliğine nakli esnasında kendisine giden fermanda (elhac الحاج) tabiri vardır. Şu halde ya babasının Mısır valiliği sırasında Hicaza gitmiş ve hayut daha sonra hac etmiştir.

***

Hakkı Paşanın büyüğü Mehmed Muhiddin ve küçüğü Ahmed İzzet isimlerinde iki oğlu [2] ile Sare adında bir kızı [3] vardı. Bunlardan Mehmed Muhiddin babasından evvel takriben 1216 senesi içinde vefat etmiş [4] ve Ahmed İzzet Paşa ise [1213 h 1797 ın] de doğarak kapıcı başı mirimiran, 1253 de Ankara ve sonra Bağdat feriki olmuş ve Bağdat valisi meşhur Trabzonlu Ali Riza Paşanın kızını almıştır. Bundan sonra mutasarrıflık ve valiliklerde bulunup vezir olmuş ve (1285 Recep 29 birinei Teşrin 1868 m) de Süreyya Paşanın yerine Hüdavendigâr [Bursa] valisi tayin edilip 1287 Muharremi iptidasında tekaüt olarak (1293 Muharrem 27 Şubat 1876) da İstanbulda vefat etmiştir. Aziz, Hakkı, şair Süleyman Asaf isimlerinde üç oğlu kalmıştır [5].

[1] Arşiv vesikaları E tasnifi Selim III vesikaları No. 24486 bu pusla Hakkı Paşanın el yazısile olup içinde kendilerine kurban kestiği psygamberler, veliler ve sairenin isim leri yazılmaktadır. Bupuslada hazreti peygambere 3 İbrahim, İshak, Yakub, Yusuf, Davut, Musa peygamberlere birer. Hazreti Ali ile (Fatma, Hasan, Hüseyin) e birer Abdülkadir Geylani, Muhiddini Arabi, Ebülhasani şazeli, ve seyh Mustafa Bekriye keza birer büyük şeyhi Mahmudı Kürdi ve keza şeyhi Bedir efendiye birer, babası Kâmil Ahmed Paşanın validesinin, amcası Abdullah beyin, kız kardeşinin ve oğlu Mehmed Muhiddin beyin ruhlarına birer kurban ve kendi selâmeti için de bir kurban kesmiştir.

[2] Maliye vesikası No 2204

[3] Adliye vesikası No 2501 ve (Dahiliye vesikaları (12377).

[4] Yukarda yazılan 24486 No lu pusla ile 2377 No lu Dahiliye vesikası.

[5] Sicili Osmani (İzzet Ahmed Paşa) maddesi. İzzet Ahmed Paşa, Bağdat valisi meşhur Trabzoulu Ali Rıza Paşanın kızı melek Esma hanımın zevcidir. Bu hanımın valdesi olan Esma hanım, Sadrıâzam Koca Yusuf Paşanın kızı ve Ali Rıza Paşanın zevcesidir. Melek Esma hanımdan şair Süleyman Asaf bey doğmuştur.

Hakkı Paşanın kızı Sare hanım hakkında başka malumatımız yoktur.

Vezir Hacı Ahmed İzzet Paşanın büyük oğlu Aziz Paşa mirimiranlıkla mutasarrıflık ve valiliklerde bulunmuştur. (1288 h 1871 m) de Kıbrıs (1290 h 1873 m) de Canik'de mutasarrıflık etmiş ve 1300 de Ankara valisi olmuştur, en son olarak Musulda valilik eden Aziz Paşa hakkında şimdilik başka malumatımız yoktur.

Ahmed İzzet Paşanın diğer oğlu olan Hakkı Paşa da Rumeli Beylerbeyliği rütbesile Bihke ve sair mutasarrıflıklarda dolaşmıştır. Hakkı Paşa 1294 senesinde Hüdeyde mutasarrıfı iken vefat etmiştir. Beş erkek üç kız evlâdı vardır.

İzzet Ahmet Paşanın üçüncü oğlu Süleyman Asaf bey 1225 de babası Bağdadda iken orada doğmuştur. Babasının maiyetinde mektubi mumeyyir ve muavinliklerinde bulunmuş, İstanbulda Basiret, İstikla, Vakit gazetelerinde ıslahata dair yazılar yazmış, Ali Suavi vakasında uzaktan alakası sebebile üç sene müddetle Sakız adasına kalebend olmutur. Sonradan İzmire gelmiş, ta Meşrutiyyetin ilânına kadar otuz sene vaktini İzmir ve Şamda geçirmiştir. (1331 Rebiulahır 16) da vefat ederek Üsküdar Karaca Ahmette miskinler tekkesi yakınında babasının yanına defin edilmiştir. Beşinci Murat mensuplarından olması sebebile Abdülhamidin saltanatı müddetince menfa hayatı yaşamıştır. Süleyman Asaf beyin üç oğlundan Mirliva [Tuğ General] Askeri teftiş ve tetkik hesâbât komisyonu Reisliğinden tekaüd olarak vefat etmiştir[1]. Diğer iki oğlu da Erzincan muhasebecisi iken vefat eden Hüseyin Kâzım ve Salih beyler dir.

İkinci Hakkı Paşanın, Musa Celâl Bey ile Muhittin bey isimlerinde iki oğlu vardı. Musa Celâl Bey 1278 - 1861 de İstanbulda doğmuştur. Adliyeye intisap eylemiş, sonra mülkiyeye naklederek Sancaklarda tahrirat müdürlüklerinde ve vilayet mektubculuğunda bulunup 1321-1903 de Dersim 1324 - 1906 da Çorum, 1325 - 1907 de Taşoz sancaklarında mutasarrıflık ettikten sonra (1326 h 1908 m) senesinde Meclisi Maliye azalığına geçmiş ve meşrutiyetin ilânı üzerine bu meclis lağvedilince açıkta kalmış 29 Zilhicce 329 (1911 m) de vefat ederek Fatih camii mezarlığına defnedilmiştir [2].

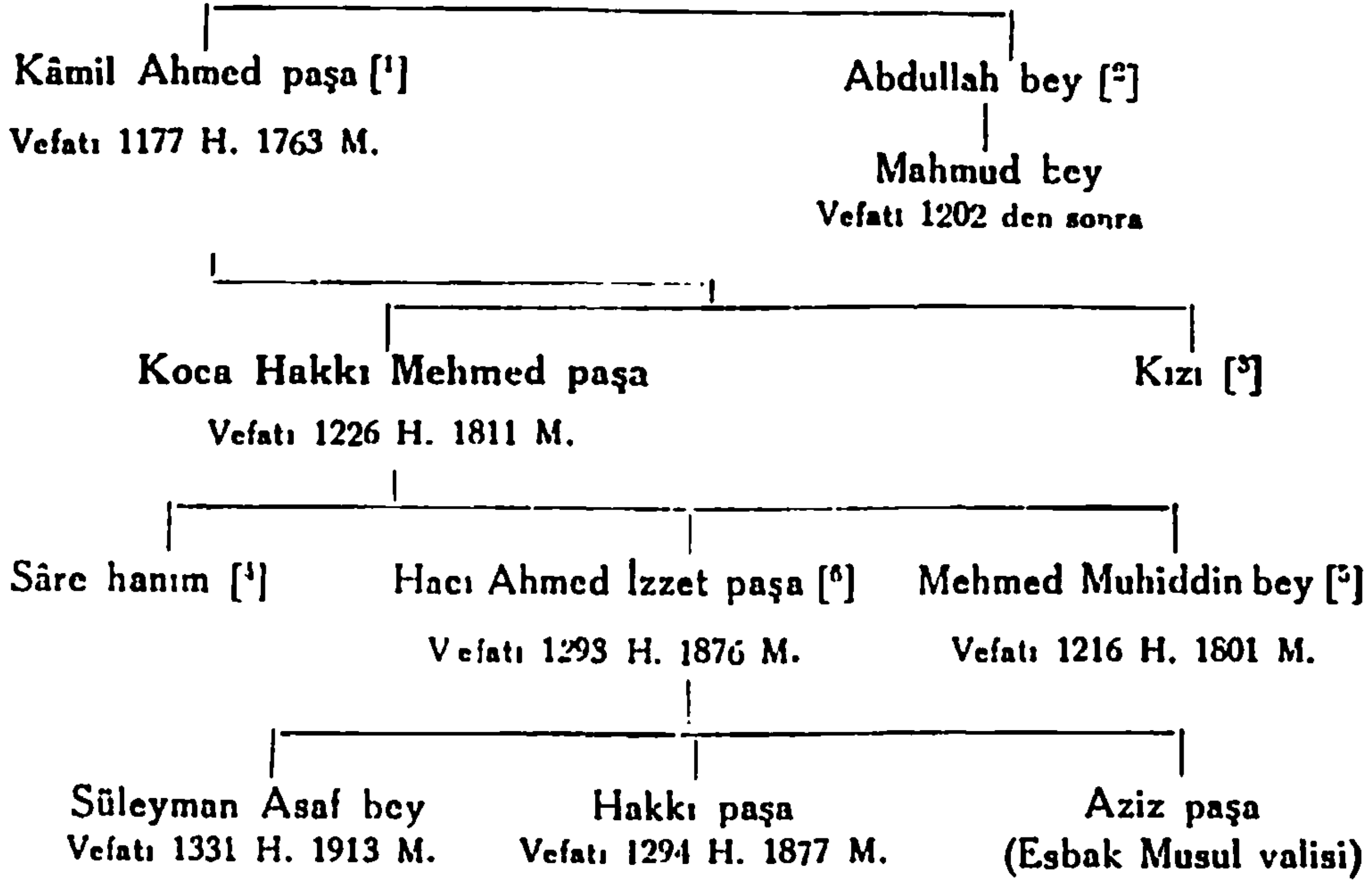
İkinci Hakkı Paşanın oğullarından Bay Muhiddin hayatta olup Mülkiye kaymakamlığından mütekaittir. Milli mücadelede Aksarayda kazasında bulunmuş ve hizmet etmiştir.

---

[1] Son asır Türk şairleri, cüz. 1, S. 52.

[2] Nevsali Osmani, C. 4, sene 287.

HAKKI PAŞA SİLSİLESİ [x]

[x] Bu aile silsilesinin ilk kısımlarından madasını Hakkı paşa torunlarından Üsküdarda Sultan tepesinde Polis karakolu karşısında 92 numaroda oturan sayın bayan Meliha daki silsileden aldım ve bazı noktalar hakkında yine bu aileden olup Sultan tepesinde oturan ikinci Hakkı paşa mahdumu mülkiye kaymakamlığından mütekait sayın Bay Muhiddin ile de görüştüm. Gerek bu iki muhterem zate ve gerek beni bu aile ile tanıştırmağa vesile olan Sultantebe polis memuru Bay İhsan Özerkan ile talebemden Cihad'a ve Üsküdara kadar bana refakat eden sayın öğretmen Rıfkı Meriç'e teşekkür ederim.

[1] Bayan Meliha'daki silsilede Sokullu Mehmed paşa ve onun oğlu Hasan paşa ve sonra İskender paşa ve onun da oğlu Hızır paşa isimlerinden sonra Kâmil Ahmed paşa bu Hızır paşa'nın oğlu olarak gösterilmişsede yanlış olup silsile noksandır. Bundan dolayı Kâmil Ahmed paşadan başlamak zaruri hasıl olmuştur. Kâmil Ahmed paşa ana veya baba tarafından Kastamonunun Kargı kazasına mensuptur.

[2] 24486 numarolu arşiv vesikası. Mahmud bey Sevan Hümayun ve Sadaret kalemi hulefasından idi (Dahiliye vesikaları No 6549).

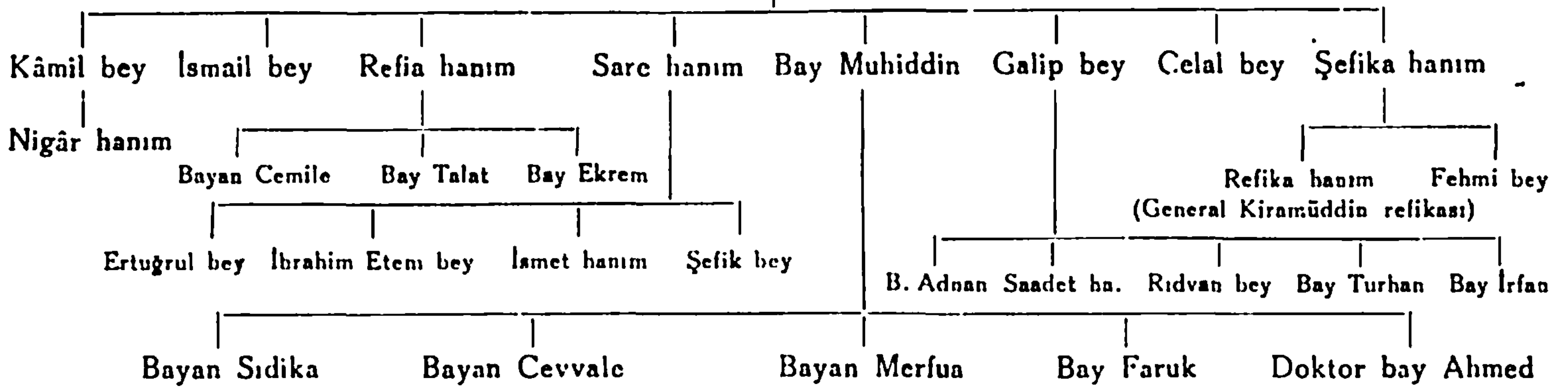
[3] Devlet ricalinden olup teşrifatcılık ve matbah eminliğinde bulunarak [1212 H. 1797 M.) senesinde vefat eden Hasan efendinin zevcesidir.

[4] Dahiliye vesikaları numaro 12377.

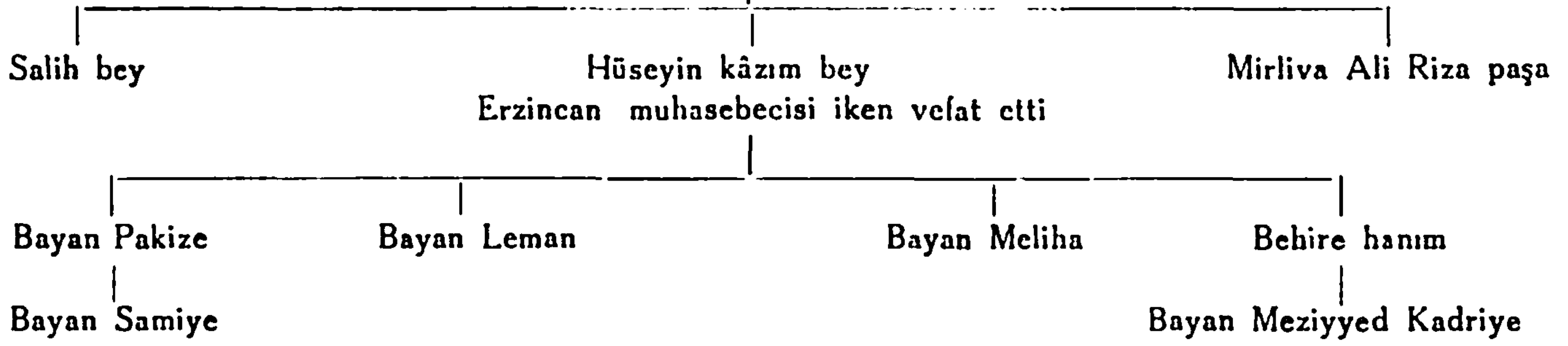
[5] 24486 numarada Emiri tasnifi Selim III vesikaları.

[6] Bağdat valisi Trabzonlu Ali Riza paşanın kızı Melek Esma hanımın zevcidir. Melek Esma hanım ana tarafından Koca Yusuf paşa'nın torunudur.

HAKKİ MEHMED PAŞA TORUNLARINDAN HAKKİ PAŞA KOLU

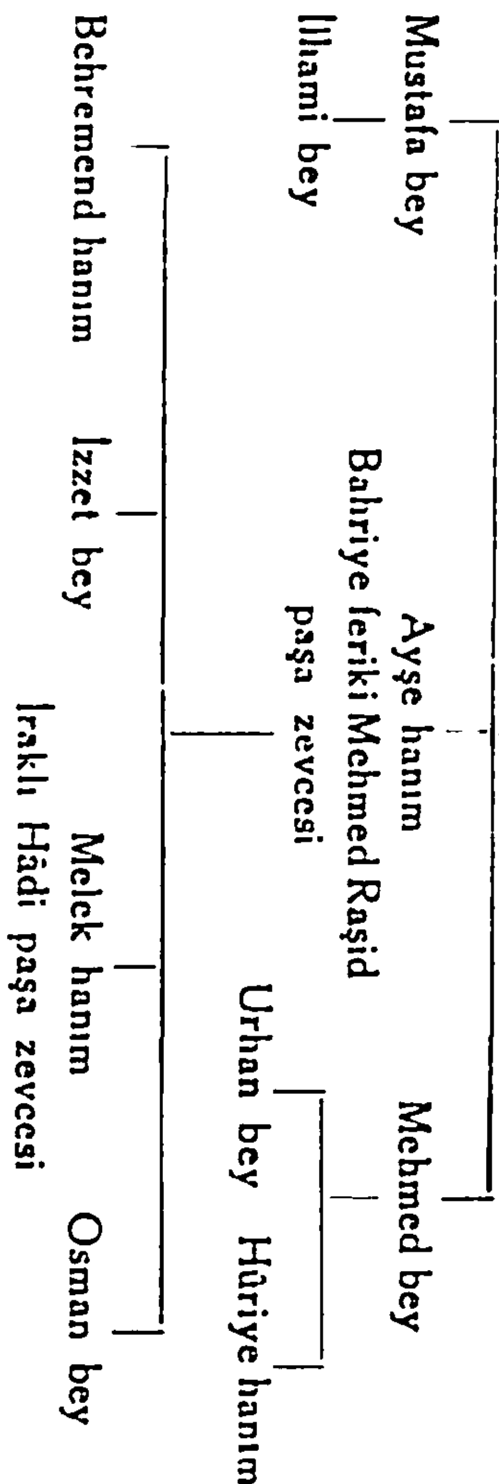

HAKKI PAŞA TORUNLARINDAN SÜLEYMAN ASAF BEY KOLU

[1] Sadaret hulefalığından yetişmiştir (Dahiliye vesikaları No 6696)

HAKKI PAŞA TORUNLARINDAN AZİZ PAŞA KOLU

Hakkı Paşaya Dâir Vesikalar

Hakkı Paşanın Hükûmet merkezine gönderdiği tahriratlardan

I

[Hakkı Paşa kullarından gelen kaimedir]

Mübarek Hâkipâyi hacet revayi veliyyünniamiye ikinci arzıhâli çakeranemdir.

Rumelinin müddeti vâfiredenberi kesb eylediği fesada göre semt semt behemehal Mirimiran kulları bulunması vukufuma göre mertebei vücubta olduğını rebiulahırda yazılan arzıhallerimin birinde işarete ictira etmiş idim.

Vakıa fukaraya masraftır Ve zulmü muciblir; lâkin bunlarsız olan mezâlim ile bunların edeceğini müvazene eylesek ber muktezayi vakıt ve hal adalettir zan ederim.

Öyle iken kalkub gideyim, şu nizamın muhafazası esbabı olsun yine muhtel olur; zira hırsızlık meslekinden mutelezziz متلذذ *olanlar yine refte refte ifsada say* سعى *ederler; amma bunları da idam ile o makuleden kimesne kalmasın, bu mümkün ve mutasavver değildir; vüsu* وسع *beşerden hariçtir Bu kadar adamı idam ve ihlak* اهلاك *cenabı hazreti bâriye mahsustır; heman o makulelere firsat vermeyecek tedbiri devleti aliyye eyledikce o mizacta olanlar da nâçar ehli ırz* اهل عرض *olub çift ve çubuğa düşer; gayri suret ile kendisini âvâre edemez.*

Balkanın obir tarafını vâliden وال *hali bulmagla Osman Kâfiri (Pazvant oğlu) ne kadar kazayı celb eyledi ve bir taraftan celb eylemektedir ; Tırnovaya dahi nasb* نصب *eylediği ayan sebebiyle bir az zamandan sonra bunların cümlesini celb eder ; bu kâfir hâindir. Gayet mutemedinizden bir kaç tebdil, biri Sofyaya ve biri Berkofçaya ve bir kaçı balkan taraflarına gelsün, birimizin bilmesi lazım değildir; gelsün de ahvali Osmana ve meramına ve neşreylddiği eracif ile bu kâfirin halini harice çıkarsın badehu efendimize varib ifade eylesin.*

Kullarının filibeden kalkub bu taraflara azimetten meramı acızanem Malik Paşanın bataat ve kurbü eşkiyada tûl müddet طول مدت *ikametle raayaya barigiran* بار گران *olduğu amanımı kesüb ınânı* عنان *ihtiyarımı selb edib bu havalinin ayanlarile dairemizden bir kaç kol asker çıkarıb Malik Paşayı icbar ederek eşkiya üzerine tahrik mülahazasına mebni idi. Çırpan mer-*

halesine vusulümüzde Tırnovaya duhul ve hasarata bu melunların cesareti ve perde birun بيرون دره *harakelleri tahkik olundukta gererk bunların halleri hakipaylerine* عرض *ve gerek* Osman Paşa *hazretleri (gürcü) ve deli Orman ağavatına tahrir ve tiz elden Nigeboluya imrar sayei devletinizde vüsümüz mertebesi say olunduğu gerek bu kullarının tahriratı bendeğanemden ve gerek etraftan gelüp takdimi hakipâyı âlileri kılınan evraktan malumı devletleri buyurulur; ve dağî* داغ *eşkiyası bakiyesi aleyhine dahi . . . . olarak olan tedbir oldu; kızanlık ve bu civarda olan kazalarda ikameti kulları müddeti medide olamaz; fukaraya barıgiran* باركران *olur; Edirnede bir miktar* دقق *dakik, kırk elli gün vafi olur; şair* شعير *mevcudumuz olmagla mahalli merkumeye kadar avdet olunur idi; ancak* Osman Paşa *kulları hareket etmeden Edirneye avdetimiz münasib olmayub kızanlıkta dahi beş, on gün ikamet münasib olduğundan* Osman Paşa *kulları hareket edince balkanın kenarlarından ayrılmamak için ramazanı şerifin dördüncü cuma günü kızanlıktan islimye tarafına hareket, bir kaç gün mahalli merkumede ikamet, müşarünileyh kullarının Silistire'den hareketleri haberi vasıl oldukta, iki kol asker dahi tekrar dağlı üzerine islimyede iken sevk olunup badehu naçar Edirne tarafına azimet olunmak nezdi çakeranemizde şu mülahazalara binaen tasvib olunduğu.*

Belki eşkiya tizelden bu tedarikâtı üzerlerine tahkik eyledikte filibe ve pazarcık taraflarına girer mülahazasile filasil boğazları her ne kadar müstahkem ve metin ise dahi lieclilihtiyat لاجل الاحتياط *dergâhı âli kapıcı başılarından haffaf zade Ahmed ağa kulları filibeye memur olup cümle ile bilittifak* بالاتفاق *metanet ve istihkamına dikkat ve mevcut olan askerleri kâfi ise febiha* فبها *değil ise derecei kifayete iblagı ve cümlesine nezareti ve eşkiya hücum ederse cümle mevcut olan Asker ile karşılaması ve çırpan âyani Halil ağa dahi derakab* درعقب *bunlara kazası harb ve darb eshabile yetişmeleri müekket buyurultular ile tenbih olunduğu.*

Ve pazarcık voyvodası Mehmed Bey dahi bugünlerde kazası maberlerinde معبرلرنده *bulunması ve metaneti lazım olan mahallere ziyade metanet vermesi için ona da müekket buyurultu irsal olunduğu [1]*

---

(1) Eskiden vilayetlerdeki valilerden ve muhabereye müsaade edilen bazı nüfuzlu zevat tarafından hükumete gönderilen tahrirat ve arızalar, sadri azama veya vekiline hitaben yazılırdı; sadrıazam bu gelen evrakı okuduktan sonra bazılarının kenarlarına mütalaa yazarak ve bazılarının da yalnız kimden geldiğini beyan ederek Hükümdara arz ederdi; Hükümdar bunları okur eğer bir direktif verecek ve ya bir mütalea dermeyan edecekse kendi el yazısıyla bu evrakın üstkenarına işaret eder; sadrıazamın her hangi bir mesele hakkında hükümdara resen takdim ettiği tahrirata arz tezkeresi denilirdi.

- Hakkı Paşanın rumeli valisi iken gönderdiği bu tahrirat ve ya kaimesinin tarihi yoktır; bundnn dolayı birinci ve ya ikinci rumeli valiliklerinde mi geldiği anlaşılamayor; mamafih gürcü Osman Paşanın o tarihte silistire valisi olduğu tahriratta yazılı olduğundan bunun birinci rumeli valiliğinde gönderildiği meydana çıkıyor.

II

Hakkı Paşanın ikinci defa Rumeli valiliğine tayini fermanı ve fermanın başındaki hattı hümayun

Senki rumeli eyaleti tevcih olunan elhaç Mehmed Hakkı Paşa'sın; işbu emri şerifimde münderiç olduğu veçhile بالاستقلال *bilistiklal memur kılınıp tarafı hümayunumdan sana ruhsatı kâmile verilmekle göreyim seni! senden memûli* مأمول *şâhânem olan gayret ve hüsnü hizmeti icraya ve uhdene ihâle olunduğu vechile ber vefki* وفق *matlub ifâyı memuriyete sarfi makderet eyleyesin. Hakteâla tevfik ihsan eyleye âmin.*

Sabikâ سابقا *bosna valisi olup bu defa kahrü tedmiri* قهر وتدمير *eşkıya ve istihsâli esbabi asayişi fukara zımnında kendûye istiklali tamme ile Rumeli eyâleti tevcih ve ihsânı hümâyunum olan vezir elhaç Mehmed Hakkı Paşa iclalehuya hökûm.*

Vidin muhafızı sabık Pazvanoğlu Osman şimdiye kadar hakkında zuhur eden inayeti Padişahanemin şükrünü ifa farizaı zimmet ve ubudiyeti iken bu dakikalara sarfı zihin etmeyüb elhaleti hazihi rumeli taraflarında olan eşkiya ve haramzade makulelerini tesahhub ile vediai cenabi rabbi izzet olan ahalii memleket ve fukarayı raiyyete etmedikleri zulüm ve sitem kalmadıgı ve her ne kadar kendûye nushü pendi şâmil tahrirat irsal olunmuş ise dahi birveçhile mütenassih olmayub tağlit surtile cevablar tarir etmekte olduğundan mada şanî vezâreti layik olmayan nice nice harekâtı reddiyeye mübaderet eylediği zahir ve aşikâr olduğuna binâen bundan evvel şerefyaftei sudur olan hattı hümayunı sevket makrunum mucebince vezâreti ref رفع *ve çiftliğin de ikamete memur olmuşken yine kendi hâlinde durmayüb bir taraftan Nigebolu ve Pilevne ve Ber-*

kafçadan berû haşerat sevk ve taslit ederek yevmen feyevmen fukarayı raiyyete şerrü mazarratları müşted, anen feanen آناًفآناً kura ve kasabat ve memlekete gadır ve hasaretleri mümted, olmagla baisi hasin ve rehayı-memleket باعث حصين ورهاى مملكت ve mucibi amârı kura ve kasabat ve vilayet olan emri ziraat ve ticaret bunların şerrü mazarratlarına binâen dûçarı ukdei tatil ve betalet ve umdei nizamı عقدهٔ تعطيل وبطالت عمدهٔ نظام milk ve millet olan umurı mühimmei devlet giriftarı pençei tehir گرفتار پنجهٔ تأخير ve suûbet olduğundan maada bundan akdemce dahi merkum Pasbandoğlunun kethüdası Kara Mustafa dedikleri hain kati vafir eşkiya ile karşı Eflak yakasına mürur bir bağteten kara yuva'yı zabt etmiş ise dahi hala Eflak voyvodası Kostantin zade Aleksandırı voyvoda hatemet avaki behu bilhañr ختمت عواقبه بالخير eflakta bulunan devleti aliyyem memurlarile üzerlerine hücum ederek haşaratı merkumeyi müddeti kalile zarfında kahr ve tedmir قهر وتدمير ile memleketi tasfiye ve tathir ve hala Silistire valısi ve Vidin ve Nigebolu sancakları mutasarrıfı düstur vezirim Musa Paşa iclalehu اجلاله mevcudı maiyeti olan asakiri nusrat measiri taraf taraf sevk eyleyerek biavni inayeti bari بعون عنايت بارى iptida Nigebolu kalesini ve badehu Pilevne ve rahova kasabalarını ve etraf ve inhasını eyadii menhuselerinden nez ve teshir نزع وتسخير birle ol havaliyi levsi vücudı ·ekavet alutlarından tasfiye ve tathir eylediği ve hâlâ Belgrat muhafızı düstur vezirim Mustafa Paşa içlalehu tarafından Adai kebir muhafızı dergahı muallam kapıcı başılarından Köse Mustafae ve Eflak voyvodası mumailey canibelerinden tertib olunan asker Fethülislam فتح الاسلام kalesi ve (perze) palangasını zabit ve tathir eyledikleri ve eşkiyayı merkume mugayiri adaleti ilahiyye ve münafii şeriatı muhammediyye olan işbu keyfiyeti reddiye ve haleti gayri marziyeye mübaderet ve alelhusus milki mevrusı şâhânem olan Eflak memleketine tasallut ve tecavüzları ve kura ve kasabat ve büldan sekenesine îsali mazâr ضرار ve hasarları hasebile (vidin) e semt ve civar olan berkofcadan başka gerek derunı memleketi eflakta ve gerek Nigebolu ve pilevne ve rahova caniblerinde eşkiyadan ferdi vahit kalmayup فقطع دابر القوم الذين ظلموا [mefhum sıpkı] صدق halleri olduğu emri müberhen ise dahi bakiyetüssüyuf olan şekavet pişeler Vidin nevahisinde ve Berkofça ve civarında ve Niş tarafında (Bana) taraflarında bulundukları, kasabat ve karayı ihrak ve ehalı ve sekenesi olan aceze ve biçareleri sebyü istirkak سبى و استرقاق ve fırsat buldukca yine balada mezkur mahal ve mevazıa مواضعه tecavüze ikdam etmekte oldukları ve bu mak ulefesadatı itiyad eden havenenin خونه Berkafca ve Bana ve havalilerinden tard ve def ve kahrü tedmirleri ve ol havali ve etrafın eyadii menhusei şekavetlerinden tasfiye ve tathiri سيجعل الله بعد عسر يسرا mefhumı beşareti ve avni inâyeti bari ve imdadı ruhaniyyeti hazreti Risaletpenahı ile fukara ve zuafa üzer-

lerinden ref'i teaddi ve tesallulları hususu muradi mekârim itiyadi padişahnem alub bu meramı vacibülihtimamın hayyızı encam ve itmamda cilve efruz ve menassai منصة *husul ve ihtitamında karini zuhur ve büruz olması beherhal vüzerayı sadikulbal ve dirayet iştimalden tedbiri umurı bilad ve tedmiri ehli bagyü fesada* تدمير اهل بغي فساد *sahibiiktidar ve mücerrebületvar ve âkil ve reşit ve perhizkâr bir veziri sadaketkârın rumeli eyaletinin bila azil üç sene uhdesinde ibka olunmak şartile tevcihine menut* منوط *ve tarafı vazihuşşerefi şehriyaranemden* وطرف واضح الشرف شهرياراهمدن *kemâli ve itibar ve mezidi kuvvet ve iktidar ile eşkiyayı mezküre üzerlerine tayin ve tisyar ve kâffei emir ve nehyinde medarı takviyei nüfuz ve istiklali olacak vesail ve esbab ve ahvalin istikmaline merbut olduğu varestei kayıt ve istidlal olmagla sen ki veziri dirayetsemiri muşarüileyhsin, sen devleti kaviyüşşevketimden nan ve nimeti mülâkânemle perverde ve sıgarı sinninden berû saltanatı seniyyemin nice nice hidematı aliyye ve mehami celilesinde istihdam ve envâı inayet ve ın'amı mülükâne ve vücuhı riayet ve ikramı hüsrevanemle terbiye kerde alub mukaddema sefer ve hazarda iki def'a kethüdalıkı vezareti uzma ve nice umurı mühimmei mutena bihada* امور معتنا بهاده *istihdam ve biddefeât nişancılık ve şehir ve defter emanetleri gibi mansıbini* مناصبين *cemile ve meratibi celileyi ihraz ve defterdarlık ve riyaset vekâletleri ve devleti aliyyenin sair hidematı cesime ve umûrı azimesi nezaret ve memuriyetleri ile kesbi imtiyaz ederek tecribei umur ve mezayayı hükümet ve habayayı maslahatı milk ve memlekete tahsili vukuf ve şuûr ve bitahsis bundan akdem rumeli caniblerinde olan eşkiyayı bed fiâlîn kahir ve istisalleri emrinde tedâbiri nafia icra ve istihsali esbabı asayişi fukara ve zuafa hususlarında ârâyı faika ifa ve kandiye ve ağrıboz muhafızlıklarında dahi meramı hüsrevânem üzre mesaii meşkûre ibrazına sayi evfa eylediğin bedidar ve her güne sıdku sedat ve aklü reşadına vüsuk ve itimadı tacidârânem ve hüsnü zan ve itikadi cihandârânem derkâr olub bu emri ehemde mefahiri saide* مفاخر سعيده *ve meâsiri hamiyde ızharına senden her veçhile liyâkat ve ehliyet ve sadâkat ve dirâyet matlub ve memul ve hutubı* خطوب *muazzama da tarafından her guna mesaii pesendide ve hidemâtı bergüzîde ibrazına ikdam ve dikkat ve ihtimam ve gayret melhuz ve mesul olmaktan nâşi bu def'a vüzerayı izamım beyninden seni hassatan intihab ve şerefyaftei sudur olan hattı hümâyunı şevket makrunım mucebince avatıfı aliyyei şahane ve avarifi behiyyei tacidâranemden bila azil üç sene uhtende ibka olunmak şartile hasretülvüzera* حسرة الوزرا *olan rumeli gibi kesirülhudut bir eyaleti karihai sabihai mülükânemden sana tevcih ile kâmyab edüb ruhsatı tamme ve istiklal ile senin bu hatabı cesim ve emri azime tayin olunman hususuna iradei kerâmet ifadei şâhanem tealluk etmekten*

naşi vusuli emri serfimde bulunduğun mahalden mükemmel ve muntazam daire ve kapın halkiyle hareket ve şâni Vezaretini ibraz ederek doğru Şofyaya vusule mübaderet ve tiz elden berkofcanın zabti ve mahalli merkumdan ve Bana ve havalisinde olan şekavetkaranın kahir ve tedmirlerile ol havali ve etrafın tasfiye ve tathiri ve ziri hükümetinde kâin kaza ve kasabat ve kuranın vücuh ve ayan ve iş erleri ve söz sahibleri ve zabitanını ledeliktiza لدى الاقتضا *buyruldular ile tarafına celb ve dâvet ve hususı mezburı onlar ile müzakere ve meşveret edüb taltif ve istihdamlarına dikkat ve işbu hökmü münifim mucebince emir ve reyine inkiyat ve mütâbaat ve buyuruldu ve tahriratın muktezasınca amel ve hareket etmek lazimei hallerinden almağla mumaileyhimi eşkiyanın cemiyetleri olan mahallere taraf taraf ve kol kol tayin ve irsal ve esas ve bünyâni ictima ve ihtişadlarını hedm ve teksir* تكسير *ve libası ebdanı fesadlarını tahrık* تحريق *ve tağyir ve çirkâbı şekavet ve fesedlarından ol havaliyi tathir ile refah ve rahatı fukara ve zuafayı ibad ve* اعمار *ımari kura ve kasabat ve bilad esbabını istihsale bezli vüs'u mecal ederek eşkiyâyı merkumeyi baavni bari* باعون بارى *kâhrü tenkile bezli habli meknet ve bunlara hafi ve celi ve cüz'i ve külli ianet ve delalet ve himayet ve sıyanet ve rica ve şefaat kaydında alub tahrik ve ifsat ve talimi şirk ve şekave'lerine zâhiren ve bâtınen ve barizen ve kâminen mücaseret edenleri ihsas ve izan ve istidlal eder isen bu makuleler dahi eşkıya hökmünde olacakları zahir ve bunların dahi eşeddi ukubet ve azab ile tağrib ve tedipleri lazım geleceği bahir olmaktan nâ'şi her zümre ve rütbeden ve hangi ocak ve tarikatten olursa olsun bila imhal ve ihmal tedip ve guşümal* گوشمال *ve ahzi istisallerine sarfi bazûyı liyakat ve arnavutluk caniblerinden biddefeat ba fermanı âli memnu olduğu üzre ferdi vahidin beru rumeli ve vidin caniblerine mürur (ına) ruhsat vermemeleri ve hafi ve celi zahire ve cebehane ve mühimmat ve levazımatı sâire nakl edememeleri için boğaz ve mevaz ve tariklerin sed ve bendine memur olanlara tarafından buyuruldular tahririle tenbih ve tekit ve inad ve muhalefet edenlerin dahi icrayı mücazatlarına müsaraat ve bu babta silistire Valisi ve Belgrat muhafızı müşar* مشار *ve Adaikebir muhafızı kapıcıbaşı mumaileyhim ile muhabere ve ittifak ve hâlâ Niş mütesellimi dergâhı muallam kapıcı başılarından hafız dame mecdühu* دام مجده *ve alacahisar mutasarrıfı mirimiranı kiramımdan şehsuvar Abdi dame ikbalühuyı* دام اقباله *eşkiya maddesinde istihdama mübaderet ve zaruri Vidinli pasban oğlu tarafına tebaiyet etmişlerken merkumdan rugerdan olarak devleti aliyyem memurlarına iltica ve rey ve aman talebinde olanlar* العفو زكاة الظفر *müeddasınca ve muktezayı ruhsatı tamme ve istiklalin üzere şimdiye kadar mecburen olan tebaiyetlerini afv ve tarafına celb ve telif ve istimaletlerine dikkat birle eşkiyayı merkumenin*

izaleleri maddesinde istihdama gayret birle usat ve bugat ve zaleme ve mütegallibe zümrelerinin ceridei necat ve sahifei hayattan isimleri mahkûk olub kendulere جعلاء هباء منثورا *esrarını iş'ar ve işaret ve haklarında* كان لم يكن شيئا مذكورا *ahkâm ve asarını izhar ve iraete nisarı nakdinei tabülüvan* تاب وتوان *ve takat eylemen fermanım olmağın hususı mezkure bilistiklal memuriyetini havi balası hattı hümayunı sevketmakrunumla müveşşahan işbu emri şerifim ısdar ve tevcih hökmü münifine melfufen (isim yeri açık) ile irsal olunmıştır;imdi işbu emriazım ve hatab cesimin nizam ve temşiyet ve itmam ve rüyeti ve kat'an ve cezmen* قطعاً وجزماً *matlubu şahanem olduğu aşikâr ve vediai rabbi izzet olan fukarayı raiyyet ve zuafâyı memleket ve sukkâni vilayetin istihsali esbabi refah ve rahat ve mezalim ve teaddiyatı ehli bağyü şekavetten necat ve selametleri muradı kat'ii mülükânem olduğu bedidar ve seni vüzerayi izamım beyinlerinden rumeli gibi hasretülvüzera cesim bir eyalet ile bu emri ehemme tayin ve irsal ve her veçhile tarafı şahanemden sana itayı ruhsatı tam ve istiklalden maksut ve meal işbu iradei câzimei mülukânemin istihsali ve fukarayı raiyyetin refah ve rahatı hal ve aram ve istirahati bali meâli alub fimabait* فيما بعد *ol havalide eşkiya namı mefkut ve âsarı adlü nasafeti tacidarane ve envâri rahmü şefakati cihanderanemin vücuhı ahvali ibad ve sahaifi aktar ve biladda meşhut ve eseri eşkiya nebud* نابود *olarak havalii merkume kasabat ve kurasında olan buğatın havil ve kuvveti samadaniye ve feyzi ruhaniyeti hayrülberiyye ve alâ alihi efdalüttahiyye* حول و قدرت صمدانيه و فيض روحانيت خيرالبريه و على آله *افضل التحيه ve bendanı sâikai şemşiri siyaseti şeriyye ve lemeanı barikai kahri kudreti zılliyeti ilahiye* لمعان بارقهٔ قهر وقدرت ظليت الهيه *ile han ve hanumanların harab ve viran etmek hususında her veçhile kârdani ve dirayet ve tedbiri kiyaset zuhurı memuline mebni olduğu ve şu gailei bugatın defi senden matlubı kat'ii mülukânem idüği malumı dirayet melzumın oldukta berveçhi meşruh vusûlı emri şerifimde heman bulunduğun mahalden mükemmel ve muntazam daire ve kapın halkile hareket ve sofyaya teveccüh ve azimet ve esnayi rahta arnavutluk taraflarının sed ve bendine memur olanlara tarafından buyurultular tahririle tenbih ve bir neferin beru rumeli canibine ve Vidin tarafına mürur edememeleri ve habbei vahide zahire ve cebehane ve mühimmat ve levazımi sâire isal edemeyecekleri suretlerini istihsal ve sofyaya badelvusul derhal berkofcanın zabtına iptidar ve sair ol havali ve kasabat ve kurasında olan eşkiyanın kahir ve tedmirlerine sıtkı himmet ve havzai hükumetinde küin lazım gelenleri buyurultular ve tahriratın ile ledelhace tarafına celb ve maslahatı eşkiyada istihtama mübaderet ve emir, Vilayetinde izhari inat ve muhalefet ve tekasül ve bataat ve eşkiyayı tesahüb ve delalet ve riâyet ve himayet ve rica ve şefâat kaydında olanları vaki olursa o makulelerden eshabi meratib olanların her hangi rütbe ve*

sınıftan olursa olsun azil ve tebdil ve rütbesinden hat ve tenzil ile biladi baiydeye nefi ve tağrib ve cezasını tertibe dek tedib ve tenkillerine tarafı şâhanemden minküllilvücuh من كل الوجوه sana ruhsatı tamme ve iznihümayunum runümun روزن ve tarafına iânet ve emir ve reyine mütabaat ve buyuruldu بیورلدی ve tahriratın mucebince amel ve hareket edüp eşkiyanın kahrü tedmirlerindé ibrazı sadakat ve izharı sayü gayret edenlerin inayet ve inâmı mülûkâneme mazhariyetleri hususunda vaki olan kâffei mültemesatın isaf ve müsaadei hüsrevaneme makrun olmaktan naşi bu babta her veçhile senin istiklâlin derkâr ve şükrü şikâyetinde semere ve asarî bedidar olmağla bu hususta bir türlü hatır ve gönüle bakmayup ve kimesneye gadir ve himaye ve nefsaniyet etmeyüp muktezâiyi ruhsatı tamme ve istiklâlin üzere infazı emri şahâneme ikdam ve eşkıyamın külliyen def ve ref ve kal ve kamı, zecir ve msn'i دفع ورفع وقلع وقمع وزجر ومنع esbabını istihsale tekayyüdü tam ve Silistire valisi ve Belgrad muhafızı ve alaca hisar mutasarrıfı ve adai kebir آطه کبیر muhafızı ve Niş Mütesellimi mumaileyhim ve sâir iktiza edenler ile daima muhabere merasimine riayet velhasıl ارسل حکیما ولا توصه müeddası üzere bu babda senden matlubı şâhânem olan gayret ve hamiyyet ve rey ve tedbir ve dirayeti icraya ihtimam ve dikkat ve eşkıyanın ne tarikle olursa külliyen kahrü tedmirlerile bilâdî şâhânemi çirkâbı vücutlarından tathire sayi mala kelâm etmek üzre bu babta her güne ruhsat ve istiklâlin bedihi ve aşikâr olup lâkin iktiza eylediği halde lâzım gelen mahalle binnefis kendin dahi harekete mezun ve murahhas olmanla vakit ve halin icab eylediği veçhile amel ve hareket ve Vidinli pasbanoğlu merkuma, mecburen tebaiyyet etmiş olanların beri taraflara celb ve istimaletlerine ve eşkiyayı merkume aleyhine istihdama nisarî cehdü takat ile zatinda merkûz olan rüştü reviyyet ve mâyei merdaneği ve besaletilazimelerini kemayenbaği کما ینبغی ifa ve icraya şitab ve sur'at ve biavnillâhi tealâ icrayi iradei mülûkâneme şeddi nitaki hamiyyet شدنطاق حمیت ve baavni bâri şu gailenin müddeti kalile zarfında def'ine muvaffak olmağa bezli tabü takat بذل تاب وطاقت ve lâzimül'inha olan ahval ve âsarî peyderpey deribarı şevket kararı mülûkâneme tahrir ve inhaya dikkat eyle mem babında.

Mühimme defteri 215 sahifa 2 *Fi sene 215 evahiri (za) zilkade*

III

Hakkı paşanın istiklâlinin beş seneye iblâğına dâir 1216 senesi muharremi sonunda gönderilen ferman ve hattı hümayun :

Hattı hümayun :

Sen ki rumeli valisi elhaç Hakkı paşasın! tarafı hümayûnumdan istiklâli tam ile memur olmanla umurı memurene dâir kâffei hususta lâzım gelen tedabirin icrası sana muhavveldir; Rumelinin nizamına dair bir hususta tarafı mülûkânemden istiyzâna hacet yoktur; göreyim seni, şu maddelerde ne veçhile tedbir ve hareket lâzım gelirse muktezâyi istiklâlin üzere icrasına müsaraat ederek ber vefki matlub icrayi hizmete dikkat idersin Hakteală her halde muvaffak eyleye âmin.

halâ rumeli valisi olup kahr ve tadmiri eşkiya ve tathiri memalik [ve] enha maddei ehemmine bil'istiklâl tarafı cihandâranemden memur kılınan vezirim elhaç Mehmed Hakkı paşa iclâlehuya hüküm

Sen ki veziri dirayetsemir ve müşiri saibüttedbiri müşarünileyhsin; dağlı eşkiyasının bâ avni inayeti bâri kahrü tedmirleri zımnında Edirne taraflarına azimet eylemen babında balası hattı hümayunı şevket makrunımla müveşşah mufassalan memuriyet ve istiklâlini hâvi şeref bahşi şudur olan emri âlişanımda sana her hususta etrafile tavsiye ve iş'ar olunmuş olmağla mucib ve muktezası üzre amel ve hareket edeceğin zahirdir. Sen vüzerayi izamı sütûde siyer ve vükelâyi fihamı marziyyülserimin kemali aklü dirayet ve mezidi kârağahi ve fetanet ile şöhretşiarlarından olup hakkında minkullilvücuh hüsnü zanni şâhânem dergâr ve herhalde senden uğûrı meyamen mevfûrı tacidaranemde sâdıkane ve cansipârâne hizmet ve gayret ve alelhusus vediatullah olan ahali'i memleket ve fukarayi raiyyetin istihsali asayiş ve istirahatları emrinde ezdilücan sayü dikkat ide geldiğin mücerreb ve meczumı cihandaranem olduğu malüm ve aşikâr olup ancak bir müddettenberi rumelide olan haşarat ve haramzade makuleleri meydanda olan dağlı eşkiyası vesilesile rekizi zamiri habaset tahmizlerinden olan melânet ve fesadati izhar ederek eyaleti mezküre dahilinde gücleri yettiği kadar taraf taraf fukara ve zuafaya etmedikleri zulüm ve sitem kalmayup biraz vakit dahi hali üzre birakılsa maazallahü teâla mecmûı rumeli kaza ve kasabat ve kurası fukarasını payimal edecekleri bedihi ve nümüdar ve bundan sonra rumeli sekenesinin

bilâ sahib gibi eyâdii menhusei eşkiya ve haşaratta kalmalarına rizâyi hazreti bâri ve rizâyi padişâhânem olmayup gerek dağlı eşkiyanın ve gerek o makule taraf taraf bulunan haşaratın ahzü tenkillerile fukara ve zuafanın istikmali asayiş ve istirahatleri ahassı اخص *metâlibi mülûkânem ve bu hususun yani Rumelinin tahtı rabıta ve nizama idhali vacibâtı umurdan olmağla bundan akdemce eyaleti mezkûrenin sana tevcihinde üç sene uhdende ibka olunacağı memuriyetin emri şerifimde iş'ar olunmuşken bu defa rumelinin nizamı bilistiklâl sana ihale olunduğuna binâen iki sene dahi zam ile beş sene kemâkân uhdende ibka olunmak hususına iradei şâhânem müteallık olmaktan nâşi eyaletin dahilinde olan elviye mutasarrıflarının ber mucibi nizam azil ve nefileri ve tevcihleri hususu arzın olmadıkca vuku bulmayub arz ve tahriratın vüruduna mütevakkıf olduğu cihetten şurûtı mezkûrenin ifası hususuna mübaderet ve dağlı eşkıyası va sair haşarat ve haramzade makûlelerinin bilutfillahi teâla ruyı arzdan izalei vücudı habâset alutlarile tasfiye ve tathiri bilad ve istihsali asayişi ibâda dikkat, velhasıl rumelinin nizam ve intizamı ve ibadullahın eyadii zulüm ve eşkıyadan tahlisi ile asayiş ve istirahatleri esbab ve vesailinin istihsali müstakillen ruhsatı kâmilei şâhânemle senin uhdei ehliyet ve liyakatine ihale olunmak mülabesesile kazalar ayanlarından ve sair lâzım gelenlerin celb ve iktiza eden hidematta istihdam ve hilafı rıza hareket ve emir ve reyine mütabaat etmeyenlerin icrâyı tedibleri ve bu hususlarda lâzım gelen tedabir müstekillen rey ve iradene muhavvel olmağla ana göre icrasına mübaderet ederek zâtinde merküz olan cevheri rüştü dirayet ve mayei kârâşinai ve dirayeti ibraz ve izhara bezli ceddi mümkine ve muktazayı istiklâlin üzre rumelinin ber vefki memul tahtı rabıta ve nizama idhaline mezidi sayü gayret eylemen fermanın almağın tekidi istiklâlini havi ve bilcümle Rumelinin nizamı uhdene ihâle kılındığını muhtevi işbu emri âlişânım ıstâr ve balası hattı şerifi şevket redifi şâhânemle müveşşehan (isim yeri açık) ile irsal olunmuştur. İmdi bu babta tarafı kâmilüşşerefi şâhânemizden sana istiklâli tamme ve ruhsatı kâmile itâ kılındığı ve kâffei mesulat ve mültemesatın ve cümle hakkında şükür ve şikâyetin müsmir ve müessir idüği ve dağlı eşkıyasının ve sâir haşarat makulelerinin bâ avni inayeti bari kahrü tedmirlerile Rumelinin tahtı nizama idhali hasren ve kasren senden matlubı mülûkânem idügi malumı fatanet melzumım oldukta göreyim seni bu babta ne veçhile tedâbiri hasene ve arâyi sâibe ibraz edesin. Rumeli nizamı senin müstekillen uhdei ehliyetine ihâle olunmagla istizâna hacet kalmayacak veçhile tahtı rabıta idhale ve hakkında dergâr ve nevbenev tezayüdi bedidar olan hüsnü zan ve itimadı şâhânemi tasdik ve teyide ve tarafı vazıhüşşerefi şahânem için fukara ve zuafadan istic-*

labi daavâtı دعوات *hayriyeye ve istiklâlinin muktezasını icrâya sıtkı vüs'u kudret ve lâzımülinhâ ahval ve asarı peyderpey deribârı şevket kararıma tahrir ve işaret eylemen babında. fi evahiri M [muharrem] sene 216*

IV

Hakkı paşanın, İstanbuldan Osman paşa nezdine gönderilen Humbaracı Süleyman ağaya yazdığı 7 Receb 1216 tarihli mektub :

Dergâhı âli kapıcı başılarından olup bâ memuriyet Diyarıbekir valisi Osman paşa tarafında olan humbaracı başı Süleyman ağaya tahrir ve tesyir olunan kaimenin aynıdır.

Hazretleri :

Saadetlü Vehbi Osman paşa hazretlerinin rehi rastında ızrârı fuharadan tevakki ederek mansıblarına azimet ettirmeğe ve bilâ mucib elli adama beşer yüz harç vererek bazı mülahaza zımnında kendisini medyun etmeği iltizam birle sekbana olan borcunu kendisi beher hal tanzim edüp devleti aliyyeyi ve sairi taciz etmesün cevabı kat'isi sana verilmiş olduğunu sen takrir eyledin idi. [1]

Elhaleti hazihi mahalli memûrene vusulünde memuriyetinin hilafı halâta tasaddi eylediğin, havfinden olmayup irtikâbından olduğunu işidiyorum; sen bize yazdığın kâğıtta nifaktan nâşi infialiniz deyu kasem ile tahrir eylemişsin. Biz cenabınız gibi sebükmagız değiliz; erbabı tecrübe ve ahvali alem ve ademe ve derecatile zamânenin tabayiine vakıfız Kendisinin tavrı, nifaka hacet değildir; devleti aliyyeye gideceğini ve kat'a Anadoluya mürur etmeyeceğini yazmıştır Ve tatarı yedinden tahriratı alınup mühürdarı hazreti kaimmekamı ve sairler mevcut iken kıraat olunup bir sureti dahi lieclissenet لاجل السند *çıkarilup yine tahriratı tatarile devleti aliyyeye gitmiştir; Bize dahi Edirneye varacağım, elli bin yevmiye tayinat ister ve kendisi Rumeli valiliğinde envâı mezaliminden başka yedinde kalan temessükleri haya ve hicab etmeden bize irsal edüb bunlar benim hakkı sarihimdir deyu yazarak ve istihkakı şerilerini kesb ederek bu akçeyi bizden ister. Bu suretle nifak tahririniz ne demek Bize anladın? Manavi [eşkıyadan manav İbrahim] bâ tezkere ketirüp ibadullaha taslit etmek ve kendüleri bila memuriyet ve bila mucib asakire on kat*

[1] Bu Süleyman ağa, İstanbuldan Berkofçaya Osman paşanın yanına gitmek için çıkmış, Hakkı paşanın adamları bunu yakalayup karargâhına getirmişler ve arada vasıta olan bir memur, Süleyman ağa ile görüşmüş ve sonra Hakkı paşa bunu sür'atle Osman paşanın karargâhına göndermiş ve bu hali de hükûmete yazmıştı, İşte yukarıda (sen takrir eyledin idi) sözü o görüşmeye işarettir.

ziyade harç vererek cem edüb memaliki padişahiyi harab etmek vüzeraya yakışırmı? Ve bu ulufeyi nereden vereyim demek niçin [nifak] olsun. Henüz Nigeboludan azlinde maiyyetinde olanların cümlesinin ulufeleri hesab olunup devleti aliyye tarafından eda buyurulup ulufeleri verilmiş, askerini vilâyetlerine irsal eyle deyu tenbih olunmuşken o ulufeyi alelhesab verüb bir taraftan dahi asker cem ederek Trisenikli'ye varup bin kese talebile muharebeye tasaddi ve manavi celb buyurduklarına bundan büyük delil olurmı? Bir mah kadar, beyinleri bir saat miktarı mesafeden ibaret iken ahadehüma احدهما *birbirlerinden emin ve salim olmaları emri garibtir. Osman paşa hazretleri bu söylediği nasıl fena şey olub tarihlere isimlerini hâin lafzile kayıt ettirmesünler; biz sofya ve eşkıya üzerine hareket etmek üzere olup lâkin kendilerinin kurbi civarı saltanatı seniyyede böyle bağıyâne hareketi takribile kendisi ile iktiza ederse muharebe için bu havalilerde meksediyoruz. Veli nimeti min maslahatlarına sekteye sebeb oluyor sadakatmi yoksa hiyânetmi tarihlere yazılir; mülahaza buyurıla? Devleti aliyyenin size kat'i emri, başındaki haşaratı dağıtsın ve mansıbına gitsin; eğer gitmez ise gelub ifade eyle idi, Devleti aliyyeye yazdığın tahriratın kaç tarafında birbirlerine muğayir ve kahkaha ile güleçek şeyler varki anı derk etmez değilsin: ancak tama belasile devleti aliyyeyi tağlit ederim deyu yazdığın aklı olanlara zahirdir.*

Behey Müslüman! Kütahya olursa [yani Kütahya valisi olursa] Rumeli ayanlarından akçe istikraz ederek askerin bir azını def eder ve bir azını alır götürür deyu tahrir eylemişsin. Rumeli ayanlarından bir para verir o'madığını niçin bilmiyorsun? Bayağı taahhüt gibi yazmışsın! Paşaya Kütahyayı verin bakiyyei askerini alub götürür orada ceste ceste verir demişsin: kütahya bize ilhakan ordu asitâneye vasıl alduğunda derhal tevcih buyuralağını mufassal ve meşruh yedime hattı hümayun verileli yirmi gün yoktur. Encazı vait buyurulmak muktezayı şan ve şükuhı شان و شكوه *saltanatı seniyyedendir; Faraza muğayiri akil olsa dahi verilmek lâzım gelse birabbilkâbe bu asker Anadoluya geçmez. Şimdi elli nefere beşyüz verdiği gibi bir zıfını zam ederek biraz adam aldayub götürür ise anı bilmem. Velhasıl sen bu maddede tama* طمع *ve irtikâptan âri olarak devleti aliyyeye hizmet, Rumeli valisi iken kendileri Selânikte hanelerinde iddihar buyurdukları ve malik oldukları eşyalarile taltif ederek bir gün evvel geçirmeğe bakasın; zira kendilerinin tavrı bayağı düşmanı padişahi olan Vidinli eşkıyaya iânet oluyor; Bu lâyik değildir. Kethüdasına ve sair rüesayı dâiresine bizden mahsus selâm eyle, cümlesi devleti aliyyenin hizmetkârıdır. Yedikleri nanü nemek Osman Paşanın değildir. Nimeti padişâhidir. Kendilerlne lâyik olan velinimetim padişahımın maslahatını*

himayedir; bu hal Vidinliye ve eşkıyaya mucibi kuvvet olur. Bunu tecviz etmesinler. Rizâyı Hazreti Padişahi ve rizayı dervişanemiz üzre bir saat evvel saadetlü Osman paşa hazretlerini savbı memuriyete, doğru yoldan fukarayı yakmıyarak, yıkmayarak götürsünler. Kenduleri nüshu pendime amel etmezse bari kenduleri kendilerine lâyik olan sadakatı icra etmiş olurlar; ve hizmeti padişahide arzusı olanlar kalkub tarafımıza gelsünler; mükerrem olarak layıkları veçhile istihdam olunurlar. İşbu mektubumuzun cevabına müterakkibim. 7 B. [Receb] 1216

V

Hakkı paşanın kendi el yazısile yazup İstanbula gönderdiği 8 Receb 1216 tarihli kaimesi yani arizası suretiolup bu tahrirat ile sadırazam kaymakamını muâhaze eyleyor:

Kaymakamın hükûmdara arz derkenarı:

Hakkı paşa kullarının kaimesidir: zikrolunan Kara İbrahim müşarünileyhten mektumen Osman paşaya gönderilmiş olmayup Osman paşanın temini ve Anadoluya imrarına vesile olmak için tarafı çâkeriden sureti hayirhahi ile yazılan tevbihnâme filasıl Osman paşanın hizmetinde bulunmuş levendnâme bilir mezbur Kara İbrahim, elyevm hizmeti çakeride olduğundan anınla irsal ve bu husus dekayikile müşarüileyh Hakkı paşaya bundan akdem tahrir ve irsal olunmuş olmagla keyfiyet bu defa dahi müşarünileyhe yazılacak cevapnamede tekrar derç ve tezkir olunacağı malumı âlileri buyruldukta emrü ferman hazreti menlehülemrindir.

Benim saadetlü devletlü atûfetlü refetlü dadericemilüşşiyem sultanım hazretleri:

Diyarıbekir valisi izzetlü Gürçü Osman paşaya [1] tarafı miriden bundan sonra akçe verilmeyeceğini ve başında olan haşaratı dağıtup bir saat evvel Anadoluya geçmesi ve geçmiyecek ise derakab devleti aliyyeyi akâh آگاه etmek tenbih olunarak irsal buyurulan humbaracı başı Süleyman

[1 Osman paşa Rumeliden ansızın azl edilüb Hakkı paşa anın yerine gelince kendisine Selânik sancağı verilmiş isede oraya gitmemiş. Bosnaya tayin edilmiş fakat Bosnalılar kat'iyen bu zalim adamı kabul etmeyeceklerini arzetmişler. bunun üzerine Diyarıbekire tayin edilmek suretile Rumeliden uzaklaştırılmak istenmiş lakin yine muvaffak olunamamıştır.

ağa kulları mahalli memuresine vusulünden çend ruz sonra muhlisinize ve devleti aliyyeye gönderdiği veziri müşarünileyhin tahriratı tobrası [torba] âdeminin yedinden alınup mûbemû مو.مو mütalea olunduktan sonra müsveddesi kalemi şikeste rakamı dervişanemiz ile mubaşir Süleyman ağaya yazılan mektubumuzun bir aynı kaleme alınub cânibi seniyyülmenakıbı asafanelerine tisyar kılınıp bu hususı etrafile mütalea buyurup mubarek rikâbı kamertâbı hazreti zıllullâhiye arz ve takdim lâzımei tabiatı maslahat olmagla olbabta irade, kerimüşşiyem sultanım hazretlerinindir.

Veziri müşarünileyhin tarafı alilerine olan arzıhali ve Süfyan ağaya olan kaimesi ve derunında kendüsindan yüz elli bin istikraz recasında olan şukkası ve mubaşirinin hilafı memuriyetı olan kâğıdı ve bizim mumayüleyhe cevabı havi yazdığımızın aynı ve meydanda olan maslahatlarımızı, bu geçen mevsimi sayif gibi nevbenev bilâ mucib vakti şita dahi bu hain sebebile heder ve telef olması reva bulmayub veziri müşarünileyhin tahrira'ı hilyei sıhhatten atıl, mugalata kabilinden olduğu aklen vazıh olup esbabı müruri olmak üzere niyaz mend olduğı hususata müsaade kabuli câiz olmayup faraza müsaade buyrulsa dahi o suret yine kendisinin Rumeli kıtasında ikamesini mucip olacağı ve devleti aliyyeye tamam bahane ve elinde serrişte ittihaz edeceği kendüsinin Nigeboludan infisalinde maiyetinde olan sekbanların ulufeleri hesap olunup canibi devleti aliyyeden tamamen eda birle canibi vilâyetlerine eda ve ircaı muttasıl vasıl kavaimi samilerile tenbih buyurulmuş iken kendüsü ol hinde etraf ve eknafa buyruldular neşrile elli adama beşer yüz harç vererek başında olan kazurat böyle müctemi olduğu güneş gibi meydanda iken gerek kendüsi ve gerek mubaşiri hasbelmemuriye mevcud olan sekbanın ulufesini gâh devletten ve gâh Rumeli ayanlarından istikraza ruhsat ister ve mubaşiri de bunu musaddak tahrir eder. Mubaşiri mumayiileyhin filasıl halini bilmem! Ancak hadisüssin حديث السن uşak makulesi olduğundan bir şeye vukufu ve tecrübesi olmadığından humkı حمق takribilemi taglit oldu? yoksa irtikâbındanmı devlete mugayiri nefsülemri ifade eder? velhasıl alâkilettakdireyn على كلا التقديرين o makule uşak makulesinin inhası iki sebebe mebni idüki aklen vazıh olmagla böyle adamın tahriratile mesalihi cesimeyi, hazreti bâri aşkına rüsvay etmiyelim.

Ayanlardan istikrazı, mupaşirin kaleme alması bi tecrübeliğinden ve kemali humkından ise yine fena yok Mubaşir Süleyman ağa geçen sene Novrekop ayanı iken Sirozlu İsmail bey kendisini kaçırdığı için bir nevi gizlice nefsaniyetine mebni ise hıyaneti azime; faraza istikraza ruhsat verilmek lazım gelse Sirozlu ve maiyetinde olan ayanlar, geçen yaz hizmette bulunduğumuzdan başka işte şu kadar asakir ile Şofya ve havalisindeyim, hem hizmetdeyim ve hem kazalarımdan sekban bedeliyesi şu kadar akçe verdim diyerek cevap verir se bu cevaba ne denir?

Drama nazırından istese çend mahdır hizmet, muharebelerde malen ve bedenen hizmette bulunduğumdan başka hasmıcânım olan birader zâdem mecnuni'nı Osman paşa istishap edüp iki bin dairesi haşaratile biraderzadem gelüp Drama kazasını vurmak fikri fasidinde olduğunu elan dâirei müşarünileyhde bulunup filasıl hizmetimizde olan bölük başılardan bu madde için gelen mektubı Edirnede seraskere gösterdim. Ve vilâyetime acele vusûlümü tenbih buyurdular. Bu Osman paşa gailesi hitamına kadar ziyade asker masrafına mecbur oldum deyu covap verse kabulden gayri çare var mıdır?

Filibe nazırı Ali bey ile Kavanoz zadeden matlub olunsa, Osman paşa şu kadar vakitlir kazalarımızda ikamet ediyar; kazalarımızı bir mertebe kazaya uğrattı ki pirinçin çeltiklerini ve anbarlarını yağmadan sonra ihrak da eyledi; ocaklık ve vazife verecek mahal kalmamış iken Osman paşaya nereden bulup verelim cevabına nasıl cevab vardır bilemem?

Kerem, inayet buyurup böyle bi tecrübe yirmi beş nihayet otuza varmamış ahvâli âlemi anlamamış uşak makulesi süfeha kelamile devlete gadir etmiyelim; cümlemizin veli nimeti olan devletin maslahatına ne tabiât üzere ise o tabiatını bulub o veçhile tedbir edelim.

Veziri müşarünileyhin canibi asafânelerine tahrir eylediği arzıhalinde tarafınızdan memuren kendüsine irsal buyrulan Kara İbrahim ağanın takririne havale eder. Bizim bu makule maslahatda behemehal vukufumuz lazimei tabiatı maslahat ve muktazayı sadakatim iken muhlislerinden sır ve ketm buyurmaları ne esbaba mebni ise fazlı bari ile aklımız ile, işitmiş gibi biliriz, ancak bu hususta bundan sonra bir şeyi tahrir ve ihtarım abes olduğundan başka sureti ahar ile mana vererek istima olunduğu cezim olunmagla bu babda sadakat belasile vaki olan kusurumızı afiv buyurun.

Benim itikadı batılama nazaran Gürcü haininin hakkında yazmadığım kalmadı; Allahı zülcelâl habibi hörmetine bu bapta benim mütalaamı tekzib eyleye amin; Velhasıl itikadima göre bunun geçmesi mümkün değildir. Nevbenev ﺑﺮ ﺯ *Devleti aliyye bu ulufenin tezayüt bulacağını ve Arnavut tayfası mecbur olmayınca ulufesinden geçmiyeceği ve farazâ Osman paşanın matlubı olan meselâ tamamen verilse yine bir nevi bahâne izhar edeceği ve akibet bu ulufeyi ahara ihale ile muamelatı ahara muhtaç olacağı bu muamelattan evvel bir dahi tecrübe edalim denilirse dairesine bir muktedir adam irsalile rüesayı asakirini hediyyeler ile celb edüp zamı zamimelerinden taklile sai* ﯼ *ederek cümlesini alup bu tarafa getirüp kendüsi salt ve sebükbar kaldıkta karşuyamı git denilecek? Deli orman asakirile verası ve bu taraftan pişgâhı mı sed olunacak? Bunlara*

mı devlet mühtaç olacak, yoksa mugayiri mutaleam Gürcü, devleti aliyyenin haini olmadığı sırrâne mükâtebe ve muhaberelerinden hasıl olmuş ise bir mahdan beridir Edirnede ikametim, Gürcüden civârı saltanatı muhafaza içündür; bu suret ile ikametim abes olmagla Sofyaya azimetimi ihtar buyurmaları uhdei âlilerine vacibtir.

Şimdiye kadar Vidin havadisi tahrir olunmadığının aslı, Sofyaya bifazlillâh بفضل الله *duhulümüzde haylı mevaddı hayriye zuhurı rabbimden memulüm olmagla o vakte tevkif olunmıştı; kaldıki Gürcünün geçeceği yok, kazaları harab etmeden gayri kârı yok; galiba tarafınızdan da temin olunmuşa benziyor; Filhakika bundan emniyetiniz varsa Şofyaya azimet edayim, maslahatın başında bulunayım ve eğer emniyetiniz yok, behemehal Edirnede ikametim lâzım ise memur olduğum mesalihde hasbeliktiza vaki oldukça büdümüz* بعد *takribile suali lâzım gelemez. Velhasıl Edirnede ikametim maslahatıma muzır, lâkin Gürcüden emin olunmadığı suretta civarı saltanatı muhafaza zımnında ikametim lâzım. Emin oldukları surette işimin başına varmam elzem. Tarafeynin hüsnü kubhu* قبح *malûmı âlileri buyuruldukta vukuf ve ıttılalarına nazaran ne veçhile hareketim iktiza etmiş ise lütfen ve inâyeten acele tahrir ve işarları niya zımdır.*

İnâyetlû efendim;

Geçen mevsimı sayıfda tahrir ile taciz eyledim; fakat itimat ettiremedim ve tabiati maslahat güneş gibi meydana çıktı, şimdi bu maslahatta gaflet buyrulmayup bu kazaların halini ve o şeran melun olan hainin halini biraderi ümit ile ve amel için Deriseâdet'e gidiyor; nihayeti kelâm ile avdet edince kazaların keyfiyetini eyice mülâhaza buyurmak şeran uhdelerine vacibtir efendim

Şu Edirneye ugramayın tabirini tahrir buyurmayın [demek sadrıa zam kaymakamı Osman paşaya öyle yazmış] dâiresinde mal yokdur; kendüsü Alim'allah ve şehide bihi علم الله وشهيد به *bu taraftan havf üzeredir ve dâiresinin dairemiz ile olan muhaberesine vakıf oldukça berki hazan gibidir, ruhsat buyrulursa kendüsini yirmi adem ile bırakayım: o manzurunuz olan mektubundan sonra benim ona irsal eylediğim haberlere nazaran kendüsinde kuvvet, cesâret olsa behemehal gelmelidir Âr* عار *yok, haya yok; heman tahriratı sariri bab* صرير باب *tanini zübab* طنين ذباب *laklaka makulesi olduğu rabbimin malumıdur. [1]*

8 Recep 216 (Zat mühürü)

---

[1] Bundan evvelki yani Hakkı paşanın Hunbaracı Süleyman ağaya yazdığı mektup bu tahrırattaki bazı noktaları tenvir etmektedir.

VI

Mehmed Hakkı paşanın, Gürcü Osman paşaya gönderdiği 29 Receb 1216 tarihli tahrirat sureti: Hakkı paşa, bunun bir suretini de istinsah etdirerek İstanbula göndermiş ve üst kenarına kendi el yazısile şunu yazmıştır:

Muharribi bilâd ve kuttâı tarik ve el'an ihrakı ziya ve büyûtı müslimin ile meşğul olup ve Filibe kazasında ikamet üzere olan Gürcü Osman paşaya tıpkı irade üzere yazılan tahriratımızın cevabı vürud etmeâiginden o tahriratın yedinci günü kalemimiz ile yazılup tatarımız ile irsal olunan kaimemizin aynı suretidir. Bu tekellüfatı yazmadan meram, çoğu maslahata lâzım değildir; ancak kendüsinin havf ve vehim ile, mütabaati irâde eyler zanniledir.

Benim saadetlû atûfetlû mürüvvetlu refetlû karındaşı eazzü أعز *ekremim sultânım düstûrı celilüşşan hazretleri;*

İşbu kalemim ile yazilan kaimeyi akli olan hayrıhah ve avakibini fikreden etbâınla meşveret buyurasız. Eğer hayrıhahlığım bu bapta indinizde zâhir olur ise nasihatimle amel buyurun; değil ise ısga buyurun. Behey sultanım! ben filasıl seni sevmesem ve senin bana hulûsını bilmesem vezaretinin tevcihi ve vezaretinin ibkası benim yedimle olmaz idi. Bilâ mucib mecnun kelâmlarile benim gibi bir dostunu kendinden soğultur. Bu ulufe bahanesile eşkıya gibi kazaları harab ediyorsun; Eğer Rumelide mansıb alurum Mülahaza ediyorsan Allaha ve Resule ve intisabım olan evliyayı kiramu ittikâen اتقاء *size kat'iyce söylerim ki Rumelide mansıb verilmenin imkânı yoktur. Geçen yaz devleti kizbü dürüğ tahriratınla aldatup Berkofça ve Nigebolu taraflarından (irsal) eylediğin tahriratta olan taahhütlerinden hicab etmiyor mısın? Ve eğer bu tavrın havfine mebnî ise velinimetim padişahım tarafından nasihatim üzere hareket edersen, bir mûyına dahi zarar olmayacağına ve benden vehmin var ise benim tarafımdan reyimle hareket eyledikten sonra ikramdan ve iâneden başka bir şey olmayacağına nasılca istersen öylece sana itimat vereyim; şu benim kavil ve reyimle amel edersen bir sene evvel senin nasıl hayrıhahın isem beni öylece bilesin ve her umurını bana havâle eyle, şu Anadoluya geç; badehû bana yaz. tahvili mansıbına himmet ederim. Veli nimetimin edna kölesiyim; ricamı niyâzımı lütfen ve keremen kabul buyuracaklarını bilirim ve senin hazinende ve Selânikte akçenolduğunu birabbikâbe* رب الكعبه *rana* رعنا *biliyorum, Nigeboludan azlinden berüdür Eflâkdan size verilen beşyüz kiseyi mütecaviz olan eşyan mukabili ruhsatım miktarı kadar askerini alup borcunu o miktar taahhüd edeyim; benim sözümü dinle ve benim sözümle hareket eyle; vüsum mertebe umurını iltizam ve şanını muhafaza*

ederim tuğ ve sancak ve şerefi itaat ve rahat ve huzur ve unvânı vezâret ve devlet bendeliği sana lâzım ise benim reyimle amel buyurasız; eşkıya gibi, hâinler gibi veli nimetimin mülkünü harab etmeden ferâğat eyle; Eğer dersen ki (benim sakalım elimde değildir, etbâ elinde esirim, ben istermiyim böyle hareketi, benim böyle hareketim ulemayı Arabistanın küfrüne fetva verdikleri Vidinli Osmana bayağı iâne ve yardımdır; ihtiyarımla bu vakitlerde muamele edenlerin islâmına uymaz Ne yapayım beni istedikleri gibi hareket ettiriyorlar) buyurulur ise bu cevabı bana tahrir eyle; cümle askerinin başlarına böyle vakitte isyandan şeran ne icap eylediğini beyan ederek Buyruldumuz ile tenbih ederim ve yine mütenebbih olmazlar ise Allahın havlile ölkâyı veliyyünnimeti bundan sonra birinize harab ettirmem. Debreli Yusuf beye mirimiranlık tevcihile Debreyi nefiri-am ederek virana [vranya'ya] memur ederim Ve deli ormanı ve Trisenikli'ye dahi ve Lofça ve Selvi ayanlarını ve Şirozlu İsmail beyi memur ederim ve Palaslının dahi ibkayı vezaretile muktazayı ruhsatı kâmilemiz memur ederiz ve biz dahi Tokatçıklı Süleyman ağayı ve Levend çiftliği askerlerini ve elan dairei devrişanemizde ne mikdar külliyetlü asker vardır, siz anı behemehal tashih etmişsinizdir onlar ile şeran üzerimize vâcip olmagla hareket ederim; her tarafta bu cemiyet ile üzerine varup senin cemiyetini Resuli Ekrem efendimizin ianesile perişan idince, gerek benim askerimden gerek senin askerinden fukaraya olacak hasaratın cevabını Huzûrı Rabbilâlemin de siz verin, o sual bize varid olmaz, bizimki şeran'dır, aklını başına devşirüp tarafınıza hayır ne ise öylece cevaba müterakkibim sultanım.

Dinklerde olan ve anbarlarda olan pirinçin yağmalarında askeriniz keyfe mayeşa ماشاء كيف *yedeklerinin fazlalarının beher kıyyesine dörder pare narh tayinile Kırçalı kazalarına ve Zagraya ve çırpana yük yük irsallerinden başka anbarları da ihrak eyledikleri ve bu defa dahi koru ağası vekili Elhaç Halil ağanın çiftlikâtını ve sarı kılıçlı nam kariyeyi ve şehre yarım saat Tahtalı kariyesinde Nazır zade Ali ağanın çiftliğini ihrak, şanı vezâret ve lâyıkı islam mıdır? Benim hakkımda her bar olan duamı size tahrir eylemek lâzım geldi; Velinimetim padişahımın hakkımda bir maddede mazharı inkisarı olmamı; maksadım ise mazharı inkisari olmazdan evvel Cenâbı Allah habibi hörmetine benim ruhumu kabz eylesün de o inkisara mazhar olacağım vakitlere yetiştirmesün, öyle canı, hem vallah istemem hem tallah istemem, işte bunı böyle bil.*

Geçende Edirneye varaçağım deyu tahrir eylediğin mektûbı cenabı şerifleri cezbei rahmana mazhariyetleri takribile affetmiş idim; bunlar vezarete ve islâme yakışır mı? Aklını başına devşir, iftihar için yazmam; Rabbimin nimetini tahdis ederim. İşte biz hem ulemâdanız ve hem vezâretin şeran ve kanûnen ve hikmeten şeraitini bilir Seraskeriz. İşte rey ve ten-

bihim üzere hareket buyurursanız hakkınızda hayrı iltizam etmişimdir ve bu mesleğe tâip ve mustagfir olup emri veli nimetim üzere rehirastından ره‌راست mikdârı kifâye şeye kanaat ederek azimet buyurasız; ve eger sakalım yedimde değil dirsen cevap yazasın: Allahın inayetile tekellüfâtı âzime ile üzerine varırım, Allahın ve Resulün ve padişahımın şeran israrında ne veçhile emrine istihkak kesb etmiş isen onu icra ederim; bizde lâf ve güzaf olmaz vesselâm. 29 B sene 216 [1]

VII

Hakkı paşanın 1216 tarihli hükûmete gönderdiği tahriratından

Benim saâdetlü devletlû atûfetlû refetlü cemilüşşemim dâderi kerimüşşiyemim efendim.

Bu defa firistâdei savbı senâveri buyurulan mubârek kaimei alilerinde eşkıyanın olduğu mahalden hareketi ve Kırkkilise kazasına panihade پناهاده olduğu mesmuları buyurulmuş olduğundan ve mukaddema Osman paşa maslahatı zımnında eşkıya üzerine memur süvarımi celbe mecbur bulunduğu tahrir olunmuş bulunduğundan bu surete nazaran şuyû bulan eracif tahdişi ezhan eylemiş olduğu tahriratı kerimânelerinden müsteban olup ancak eşkıya kalkmak vaki olsa behemehal tarafı dervişânemizden evvelbeevvel hakipayelerine tahrir kılınacağı vârestei kaydı iştibahtır.

Ancak eşkıyadan tâlibi aman olanlara ne veçhile reye ruhsat verilmiş olduğu, ordu memurlarına yazılan kâğıdımızın bir aynını ordu kadısı faziletlü efendi dâilerine imza ettirüb hakipaylarına irsal etmiştim. Kara Feyzi ve Halil paşa ve ince oğlu beş rüesadır; matlubum ikisi mürd ve helâk üçü kaldı bunların ızmihlali emri verilmiş olduğundan başka hafız oğlu üçyüz süvarisile oldukları kariyeden eşkıya üzerine hareket ile beri taraftan avdet edecektir; şimdi içlerine ihtilâl geldi; meyus olanlar beher gece hafız oğlunu bekler. Hüda bilir bu tedbire sebeb yine Osman paşa fesâdıdır: o fesat olmasa buna dahi hacet olmadığı alimisseraire ayandır.

Osman paşanın manav ve Kara Mustafaya ilka eylediği fesat bu misillü bunlara tesir ettiremediğinin aslı, beyinlerine bu tedbirle düşen ihtilâl sebebdir; meyûsı hayat olanlardan ince Voyvoda, Kırkkilise taraflarına

[1] Yukarıda metinde yazdığım üzre Selim III ün [Sübhanallah سبحان‌الله böyle tabir akrana değil hizmetkâra yazılmaz] dediği mektub budur.

çapul tarikile seyriseri ile geldi; Kırkkilisede harb ve zarbı duyanlar vardılar, firar ederken bir kelle aldılar ve benim çapulcularım İnce'nin ol havaliye çıktığını işitmişler, hayvanlarına itimadı olanlardan ikiyüz miktarı yetişüp altı kelle aldılar, çendruz mukaddem yedi kelle Trisenikli zadenin yedinden çapulcularım taraflarından geldiği tahrir olunmuştur. Şimdiye kadar malumı âlileri buyurulmuştur.

Eşkıya üzerinde olanlar, çapulcuları niçin takip etmiyor buyurulursa hüda hakkı için bitâblardır; suvariye ihtiyacım olmasa üç mahdır Kütahyadan aman suvari gelsin deyu tasdi etmez idim; Allah aşkına şu matlub eylediğim yarım ağaya [Kütahyalı] başka, eyalete başka, vadiniz olan beşyüz hızır gibi yazılan suvariye başka mübrim ve mukdim mubaşırlar tisyarile bir gün akdem gelüp yetişmeleri esbabını istihsale himmet buyurulmak mütemennâyı sadıkanemdir efendim.

Ve elân iki mücessem kol çapulcularım geştügüzar etmededir; bir kolu Büyük çekmeceye varup Tavukçu yolile gezecektir ve dahi ne mahallere irsalim irade buyurulur ise işaret buyurula; vukuun hilafı şuyuun sebebi budur ki Gürcü paşa melunu gerek kendisinin hizmetinde olan Tatarlara [posta ve emir götürüp getiren memur] ve gerek tarafı devletlerinden giden Tatarlara hakkımızda Asitanede şu veçhile söyle bu veçhile söyle deyüp ve Hakkı paşanın hakkında bu makule şeyler söylemek size lâzımdır, geçenlerde kendüsinin tatar odabaşısını katleyledi; onun gayretini insan ister dersiniz deyu heriflere tesir ettiriyor. Anlarda yedlerinden geldiği kadar mertebe esvak ve pazarda söylemeklik ile maktul Tatar odabaşımızın ruhuna hizmet ediyorlar. Odabaşımızın bâisi katli (şudur):

Dubniçe'den hareketimiz günü komar? ağası olan odabaşı, Menzilhane âidatını tamamen aldıktan sonra herifleri ihâfe ederek hediye bir beygirlerini almış. Kazâi merkumdan hasbelmukteza dâiremiz için alınan Komarı, samakodan avdet ettirmeyip avdeti için beher resinden birer kuruş istemiş. Usulı debendemize! nazaran hıyaneti [sebebile] nizamı maslahat kasdile idam eyledim; işte sebeb budur.

Atufetlü kethüda bey bendeleri [İbrahim Nesim efendi] Tatar ağasına ve odabaşıya süfehâyı kavmini terbiye eylemesini muhkem tenbih buyursunlar; zira o makule süfehayı ismile tahrir ediyorum: Ne mahalde rastgelirsem burunlarını ve kulaklarını keserim; tenbih ağayı müşarileyhe tesir تأثر etmezse efendim.

Gürcü Osman paşa uğradığı kazaları ne hale koyduğu muhtaçı beyan değildir; ancak Filibe kazasını tamam rüsvay ettirdikten sonra pirinç çeltiklerini ve anbarlarını yağma ve ihrak eylediğini ve bu hususi tarafımıza başka ve tarafı âlilerine başka ilâm ve mahzar ve ahaliden sekiz on kadar adam ile irsal etmek üzere olduklarını müşir bu gün kâğıt geldi; gerek ocaklık pirinci ve gerek vazaife ve gerek fâizi mukataa nereden

verilir? verilecek mahal kalmadı? diye mahzarlarında ve ilâmlarında yazmışlar.

İnâyetlû efendim,

Silistire valisi atûfetlû Hasan paşa hazretlerine, Adai kebir muhafızının muharebede aldığı [bu muharebe pazvand oğlu ile oluyordu] iki kelle ile, fimabad gayret ve sadakatinde kusur etmiyeceği ve kendüsinin bir parası olmadığından Asitaneye irsal eylediği adamı haylı vakittir avdet ettirilmediğinden teellüm eder; maslahat içinde olanların taltifi emri lâzım ve رفع *ref'i hüzün ve melâlini* دافع *dâ'fi tedbir eylemeği devlete hizmet* عد *ad eylediğime binaen derakab mahsus tatarım irsalile mazharı mükâfat olunucağına taahhüt ve nice mizaçı avama muvâfık tabirat ile tahriratımız ve şimdilik beş bin kuruş [آلاء=عطيه] الام؟ irsal edüp, Eflak Voyvodasından alasın deyü yazılıp ve Eflak Voyvodasına dahi Mustafa ağanın ademisile Buyruldum vasıl oldukta bilâtehir ol mikdar akçeyi veresin deyu tekit olunup devleti âliyyeye bu hususı yazdım kapu kethüdana akçeyi lûtfen eda veyahud hesabına mahsubiyet rica eyledim deyu tahrir olunduğu malumı âlileri buyuruldukta ol veçhile himmet tabiatı maslahattır efendim.*

Mazharı lâneti Bâri olduğunda serimu şüphem olmayan Vidinli kâfirinin [yani pazvand oğlu Osman] kemali zaruretinden askerinden gizli yevmiye elli adet ikilik, bir müddetden beri katedermiş, şimdiler de askerinin arasında bu madde duyulmağa başladıkta Şehsuvar [Paşa] tarafından başka ve Hafız tarafından [Nişli hafız Mustafa ağa] başka, kateylediği gümüş değildir havadislerini Vidin'e aks ettirmeleri muhkem tenbih olunduktan sonra Sofya mütesellliminden ve Gorgoşfca غورغوشفجه *taraflarına dahi aks ettirmedeyiz; Bu madde âzim iştir; şimdi o kateylediği ikilikten birini bir takrip tedarikeyledim ve (isim yeri açık) kâtibimize irsal eyledim. Gümüş var mı ve ne mikdardır? Malumunuz buyurulur; eğer adeta gümüş var ise tahrirleri icap etmez; eğer gümüş gayet kalil ve müşevveş ise tarafımıza tahrir buyurun ki etrafa neşredeyim; bakiye askerinin kendisinden tenfirini mucibtir. [1]*

Lâini لعين *mezburun hizmetinde olan Tahir çam, dokuz aylık ulufesi kaldığından, Hasan paşa hazretleri tarafına çıkmak üzere Veziri müşarünileyhin kapı kethüdasına ve saire ve kendülerine yazdığı arzıhallerini ve müşarünileyhin kethüdamız tarafına yazdığı ve tarafımıza tahrir buyurdukları biccmaihim firistadei savbı ulyaları kılındı ve Tahir çam,a rey buyuruldısı (aman nâme) yazılıp ve mevcudına göre ulufe ile istihdamı için dahi yazılıp veziri müşarünileyh hazretleri tarafına irsal kılınmıştır efendim.*

Köse Mustafadan gelen iki kelle firistadei savbı ulyaları kılındı.

[Hakkı paşanın mühürü vardır]

---

[1] Pazvand oğlunun bastırdığı gümüş paranın iki buçuk diremden noksan olduğu ve halbuki dört diremden ziyade gelmesi iktiza eyleyeceği Sadrıâzam kaymakamının Hakkı paşanın tahriratının kenarındaki derkenarından anlaşılmıştır.

VIII

Diğer tahriratı ile hattı hümayun ve Sadrıazam kaymakamının derkenârı :

Hattı hümayun :

(Manzûrım olmuştır iktiza eden lânet olunsun)

Sadâret kaymakamının derkenârı :

Hakkı paşa kullarının kaimesidir; Kütahya tarafından müretteb beş yüz suvarinin bir an akdem ihraç ve îsaliyçün mukaddemce mahsus mubaşir tayin olunmuş olup mezkûr yarım ağa mesmu olduğuna göre elhaleti hazihi ءاله ءاله *Karaman valisi Zühdü paşa bendeleri maiyetinde delil başı nasb* نصب *olunmuş olmaglu müşarünileyh Hakkı paşanın mezkûr yarım ağa memuriyetine dâir tahriri hususunda negünâ iradei seniyyeleri buyrulur ise ana göre hareket olunacağı.*

Benim saâdetlû devletlû atufetlû refetlû dâderi kerimüşşiyem cazzü-emcedim sultânım hazretleri [1]

Suvariye eşeddi ihtiyacımız olduğundan üç mah mukaddem Kütahya civarında olan yarım ağa kullarına bir mikdar atıyye irsalile beş yüz suvari tedarik edüp serian tarafı senâverlerine gelmesine tekit buyrulmak niyaz olunmuştu. Merkum zaleme makulesinden olduğundan mukaddema Çorlu için Kütahya müsellimi [Müsellim, Mütesellim, vali vekili demektir] marifetile tertib olunan beşyüz suvarinin canibi senaveriye bir an akdem yetişmeleri hususı Kütahya mütesellimine müekkeden tahrir buyurulduğu egerçi işar buyrulmuştu. Üç maha mütekarribdir ki gelmedi ve senakârlarının tahrir ve niyazımdan mukaddem Çorlu için [bir kelime yırtık] buyrulmuş bu surete nazaran bu maddeye iradeleri taalluk edeli üç mahı mütecaviz [yırtık] dört mahı mütenahizdir. İstihdam eylediğim suvarilerin tâbı tüvanlarına halel gelmistir.

Yarım ağa zalemeden olmagla memuriyeti münasip görülmemiş; İnayetlü efendim, o makulelerin cümlesi bittabi zulme mâildir, at sahibine göre eşer, halâ hizmetimizde olan delilan selefimizin Rumeli valisi iken yanlarında idi; her kazaya buyuruldu misal rüesa daire ve askerisi tezkereler neşrile tecrimı ibad ve tahribi bilâd ederlerdi ve Radomir gibi zaif ve ezaf kazaya dairesi reislerinin irsal eyledikleri tezâkiri tobralarile radomirden hakipaylerine irsal eylediğim malûmlarıdır: o tezâkir eshabının ekserisi yanımdadır; vaktimizde dâiremizden ve rüesayı asakirimizden bir kazaya bir tezkere irsalile akçe alınmiş ise zı'file kesemden tazmin ederim.

---

[1] Bu vesika dolup 1 sandık 14 dedir.

Allah hakkı için şu hâini melun [yani Gürcü Osman paşa] bize selef olmayup bu mel'anetler ile ve bâhusus yüz on beşer ulûfe vermeklik ile beni askerime mudaraya mecbur etmeyeydi bu vakte kadar ne Kara Feyzi maslahatı kalur idi ve ne miri bu masarife mecbur olur idi, Allahın malumıdır ki böyledir.

Lutuf buyurun, tahrir eylediğim mevadda illet bulmak ile tefviyeti vakit etmiyelim; Çorlu için dört, beş mah mukaddem Kütahya mütesellimi yedile tertip olunan beşyüz suvarinin bir an akdem tarafımıza vusul ve luhûkı zımnında zuamâdan veyahut silâhşorandan bir münasibinin mubâşir tayinile izam buyurulması ve Yarım ağaya da cânibi miriden on bin kuruş atiyye irsalile tüvanâ beş yüz nefer süvari ile tarafıma bir gün mukaddem yetişmesi için mahsus mubaşir irsalile memur olduğum maslahata muâvenet buyurmaları ezdilü can recamızdır

Süvariye eşeddî ihtiyacım takribile Kütahya Eyaletine dahi başka başka mubaşirler tisyarile bir an akdem Edirneye gelip yetişmeleri ve Edirnede yoklama olacakları ve nâ mevcutları timari fimabad tevcih kabul etmiyecek diyerek teşdit ve tehdidi hâvi evamir irsalile mûtemed mübaşirler tisyari, maslahatı mucib zanolunmağla tahrire ibtidar kılındığı [1] Sivas valisi muini fukara saadetlû Mustafa paşa hazretleri tarafından dahi cânibi dervişanemize külliyetlu delil ve tüfenkciyan irsali için müekkid evâmir ve tahrirat ile mahsus mubaşir irsali niyazı senakâridir[2]

Silistire eyaletinin dahi bir saat mukaddem tekmilen tarafımıza vusulleri için mubaşirimiz irsal olunmagla buyruldumuzu mukavvi ve müekkid (ferman) ısdar ve canibi dâiyaneme tisyar buyrulmak ricamızdır. [3]

Konya eyaletinin dahi maiyeti senaveriye tekmilen bir gün akdem vusul ve luhuka gayret eylemeleriçün müekkid ve şedit evâmir ile mubaşirler tisyar buyurmaları mütemennâyı sadıkanemizdir.

Şeran ve aklen hain olduğu bahir olan Gürcü Osmana tayin buyurulan kapucı başı Süleyman ağa [tarafı] dervişanemize gelmeyüp gitmek üzere memur olduğunu ademisile ifade etmiş idi; mühürdarları [yırtık]

---

[1] Bu kısmın üst tarafında Sadrıazam kaymakamının kırmızı kalemle şu derkenarı vardır :

«Kütahya eyaletlüsünden Hamid ve Teke sancakları ber mutad Antalya kalesine ve Saruhan Menteş ve Karası sancakları Bahri sefid boğazına memur ve Bolu ve Hüdayendigâr sancakluları dahi Levend çiftliği ve Üsküdar ocaklarına müretteb olmağla bunlar istisnabirle ma'adasının maiyeti müşarünileyhe tayini vabestei iradei seniyeleri idügi.

[2] Muktazayı tahriri üzere Sivas valisine müekkid emri âli ve tahrirat ile mübaşir irsal olunacağı.

[3] Yine bu kısmın bâlasında kırmızı derkenarla : Silistire eyaletlüsi mukaddemce Nigebolu muhafızı Hasan paşa maiyetine memur ise dahi müşarünileyh Hakkı paşa maiyetine tahvili lâzım geleceği,

bilâ tahrirat taraflarına avdet etmek üzere yanımızda bulunmağla Süleyman ağa ile mülâkat ve bir kaç sohbet eylemeleri behemehal lâzimei tabiati maslahat olmagla Süleyman ağa getirtilüp mühürdarlarile çent saat hâli bir odada sohbet eyledikten sonra biçare Süleyman ağa esbabı selâmeti canını mülahaza ederek hâini melun tarafına bâ menzil irsal olunduğu.

Eşkıya çapulcularının bu havaliye Osman paşa takarrübünden sonra bazı mahallere çıkdıkları mesmûımız oldukda tarafımızdan çapulcularına tayin olunan sekiz yüz süvarimiz bir kaç kol ve taraf olarak geştü küzarları esnasında bir kol eşkıya çapulcularına tesadüf ile bilmuharebe aldıkları yedi rüûsı eşkıya takdimi hakipayları kılındı [1].

Bundan akdem Gürcü Osman paşanın tezkeresile tırnova tarafına celb olunan ve Vidinden gelen manav ve Filibeli Kara Mustafa ve mâhûdın tatar ağası [ismi okunamedi] ile Trisenikli zade gayyurâne eylediği muharebesinde ahz eylediği yedi kellei eşkıya min haysilmecmû من حيث المجموع *on dört rüûsı eşkıya tatarım kollarile irsal kılındığı malumı alileri buyruldukta babı hümayun pişgâhında galtidei haki mezellet olmasına iradeleri taallükı niyuzımdir.*

Trisenikli zadenin tarafı senâveriye olan kaimesi firistadei savbı ulyaları kılındı; kaimesinde rıza cuyâne hareketi memul olduğundan diğer şukkasında niyazimend olduğu Yılık zade ve emsalinin memuriyetleri zımnında selam ağamız bugünlerde irsal olunmagla cümlesi Tırnova taraflarında tehaşşüd idüp eşkıyayı ortaya almak üzere lâzım gelen tenbihatı müştemil buyuruldularımız irsal olunmuştur; şimdilik Tırnova taraflarında külliyetlü asakir, eşkıya maslahatı zımnında derdest bulunsun; Osman paşanın verasından aleyhine tayin içün iktiza eder ise bazısı tefrik ve tayin kılınur; yine maslahatı eşkıyaya helel gelmez; mugayiri memul ve muhalifi cezm ve yakın olarak faraza Anadoluya yıkılup gittiği takdirce (lom) a dogru bazılarını sevk ve irsal [yırtık] mutalea olunmuştur.

Gerçi (Vidin) in içine bir kaç koldan havadis aksettirerek ve o maddelerden dahi hali olmadığımı yazmamış idim ve inayeti bari ve keremi Resul ve himmeti evliyâi kiram ile bu abdi acizki cemii maslahatını halıkına vedia eylemiştir. Sofyaya vusulümde memulüm hayli semerat ve fevâidat manzurı devleti aliyye olacağı bazı delâil ile ilmi acizanem taallük eylediğinden Edirneden Ahyolu tarafına varup, tekmili maslahat'ta derhal o mahalden Sofyaya azimet fikrinde olduğum alemüsserâire ayandır.

İşte Gürcü gibi bir hâinin başında bu kadar haşaratı, kurbi civarı saltanat da terk münasib olmağından tehir olundu.

---

[1] Rüûsı mezbure pişgâhı bâbı hümayunda nihâdei cayi ibret kılındığı [kaymakamın dekenarı].

Velhâsıl envai mesâlihin mecmuuna halel gelmiştir; sekben bedeliyeleri tahsil olunamayor; uğradığı kazalarda zehâir kalmayor, mubayea tahsili emri azim olacak ve yanındaki haşarat vardıkları Karyelerin ellerine geçen öküzlerini ve bargirlerini alıyorlar: mekkâri tanzimine dahi sekte iras edeceğinde şüphe yokdur; mühürdar kullarını dahi acele tarafı aliyyelerine iade eyledim; geçenlerde memhuren verdiği takrirden fazla ve ziyade şeyi söyleyor, ezcümle (Şümnı) yi meştâ tayin eylemişler; o takririnde bu yok idi, bunu Süleyman ağa ve defterdar ve kethüdamız hazır olarak söylemiştir.

Bunun idamına [yani Cürcü Osman paşanın] iradei şahâne taalluku şer'an velinimete vacib şimdi olmadı; altı mah mukaddem vacib olduğunı isbata kadirim inkâr eder var ise işte meydan, muhlısınız ile sohbet itsün; Beni halime bırahmış olunaydi Silistreden hini azlinde abdi cami, Hasan paşa ؟ بالكليه terk oluneydi sühûletle ibadullah üzerinden belâ kalkar idi, zarûreti miriden bahs ile cevap yazılmıştı; maslahat zarureti miri dinlermi? muzır olan maddede vaktile akçe sarf olunsa sıyaneti miri budur; akçenin o madde ve emsalinde lüzumı mikdarı sarf olunmaz; kati vafir o maddeler içün akçeler sonra sarf olunduğundan başka emvali fukara gasb ve menhub olmaktadır.

Bu hainin idamı hususı şimdiye kadar lieclilihtiyat لاجل الاحتياط bizimle meşveret buyurulmak zannıacizaneme göre lâzımdır; zira bu maddenin tabiatı iki nevi tedbire münhasırdır, kankisi tercih olunur bilemem.

Kerimüşşiyem كريم الشيم efendim

Gürcünün maiyeti menhusunda olanlardan (Abdi Cam)ın filâsıl ulûfesi kıbeli devleti aliyyeden verildiğinden mıkdarı malumı alileridir; şimdi Abdülcamın yedinde olan tezkere altı bin ulûfedir mahiye وقس عليه البواق mah bemah iki bin kiseye muhtaç bir sefahettir; terâküm eyledikce ve bu maddeyi etrafile mülâhaza eyledikce mütekeddir olurum.

Rumeliden ve Arnevutluk civarına karib mahallerden Moraya tertip olunanların ekserisi Âzârı اعذار vahiyeyi müştemil ilâmat ve mahzarlar irsaliyle imrârı vakit etmekte olduklarından mirmirandan sâbıka Manastır kaymakamı Numan paşa yine Arnavutluk civarından tertip olunan asakire sürücü tayin olunmuştur ve Selanik ve Tırhala taraflarına dahi Selanik müsellimi bendeleri sürücü [sefere ve hizmete tayin olunan askerin ihraç ve sevkine memur olan] tayin olunmagla buyuruldusu derdesti tahrirdir; bu madde de bir az kadı ve nüvvab نواب ve Ayan havenelerí istihkaklarına göre tedip olunacaklardır.

Eğer buyurulursa ki defai ulâda olan hükûmetin bu defa olan hükûmetinden şiddetlicedir, Filvâki böyledir; o zaman hükûmetimizde olan şiddet lâzım idi bu defa binnisbe mülâyemet biliktizadır ve hikmete tatbik olunmuştur; ikisi de dekayiki hükûmeti hikemiyeye vakıf olanların ma-

lumıdır· hikmetâmiz kelâmı munsıfâne budur ki şeraitı aşerei vezareti cami olan' vüzera, velinimetine istikamet ve sadakati daima devam üzeredir Mütarakki olur, Resuli Ekram hakkiyçün mütenezzil olmanın ihtimali yoktur; o veziri adil hükûmetini daima vakte ve hikmete tatbik eder, Şiddeti hükûmet lâzım iken hükûmetinde şiddet etmez ise veli nimetine sadakat etmemiş olur şiddete karib veya mutevassıt hükûmet tabiati maslahat iken şiddet veya mülayemet eylese veli nimetine yine sadakat etmemiş olur.

Velhâsıl vezir olan adem envâi hükûmâtı derecatile bilmeli, bilmez ise vay memur olduğu maslahata ve yazık ibadullaha. Def'ai ulâmızda eşkıyaya gizli ve âşikâre müin olanlara ve cebehane ve zahire verenlere aman ve zaman vermedim, idam eyledim: İdamımın sebeplari bu ki bu maddelerde bulunmaklığa bir cihet 'le mecbur degiller iken mahza cibilliyetlerinde olan ihanetten nâşi idi; anları idam etmemek muğayirı sadakattir.

İnfisâlimizden sonra Devleti âliyye Rumeliyi bayağı eşkıya yedine bilmeyerek verdi; Vüzera deyu tayin eyledikleri Mustafa paşa, Alo paşa, Cürcü paşa, Palaslı Nasrani Mehmed poşa bunların eşkiya [bir kelime okunamadı] İbadullâha hasar ve zararları ziyadedir, noksan değildir, Hazreti Allâha malumdur ki böyledir [yırtık] İbadullâh tenef für edüp eşkıyaya bizzarur muavenet eylediler, iânelerinin esbabı meydanda iken sen cephane ve zahire verdin deyu Allahtan havfetmeden nasıl idam edebilirim; zamanımda ise aman vermem; zira cibitliyeti ihânete mecburdan gayri mana verilmez.

Yetmiş beş tarihinde (1175 hicri) pederim Mısır valisi iken bir gün ağlayarak Hüdavenkigârı esbak validi hazreti cihandari cennet mekân mağfiret nişan Sultan Mustafa efendimiz hazretlerine dua ediyor Duası buki; Yarebbelâlemin يارب العالمين *âdâyı* اعدای *dinile sefer çoktandır olmadı; eğer sefer mukadder ise aman yarabbi Rağıb paşa ve ben ve Sarı Abdurrahman paşa kullarının hayatinda aç, velinimetimize hizmet edelim; üçümüzde ahirete gittikten sonra açma, seferde rabıtasile asker imal edecek vezir yoktur aman yarabbi diyerek birabbil kâba'itulya* برب الكعبة العليا *ağlayarak dua eylediğini kulağımla işittim. Ber muktazâyı hadâseti sin zevkına varmadım; iki seferde de bulunduk, bu kelâmın manasının zevkini o vakit derkı eyledim; Hak teala habibi hörmetine esbabı buvveti devlet olan vüzerayı devleti âliyyeyi daima muvaffak eyleye âmin sümme âmin.*

Eşkıya çapulcularını her ne mahalde bulursa basması için bu def'a dahi Edirneden sekiz yüz süvari ile Sirozlu bey [İsmail bey] başbuğluğıyle ihraç ve maiyetine altı Tatar terfik olunduğu malumu âlileri buyurulmak için işaret kılındı efendim. [Mühürü vardır]

IX

[Hakkı paşa kullarının kaimesidir]

Devletlû atûfetlû rafetlû mürüvvetlû vefiyyülhimem sultanım hazretleri Atufetlû kethüda bey ve refetlû reis efendi bendeleri maiyyeti devletlerile mubarek huzûrı faizinnûrı mülûkâneye ruhsûde buyuruldukta, Hakkı paşa memuriyetini şimdiye kadar bilüp hattı hümayun mantukınca Sofyaya dahil ve Sofyada ikametmi yahut Mirimiran ikâdı اقعاد *veyahut tarafından başbuğlar nasbile aşker ikamesi ve kendüsi maslahatı eşkıya zımnında Tayyar paşanın ademi muvaffakıyeti ve pederinin vafatı takribile avdetine ruhsatı menvi almagla Edirnede mi münasip yahut Edirneye ve Sofyaya kurb* قرب *olması mülabesesile Filibe de ikamet ile iki tarafa nezaret mi münasibtir ve Sofya tarafında eşkıyadan bir şey hudus etmemesine dikkat ve Berkofca kolundan Vidinli Osmanın kesri mevfasidi mazarratına gayreti acizanem hususını havi bâ emri hümayun tahrir ve irsal ve ihsan buyurılan kaimei mürüvvet allâmelerinden mûbemû* مو بمو *keyfiyet malûmı senakârı ihlâs şiarları olup her halde emrü ferman veli nimeti alem efendimindir. Ve çend ruz sonra* عيد *ıdi şerifi meserret redif teşekkürü resmile mubarek rıkâbı hümayuna rühsûde buyuruldukta tarafı bendekâneme yazılan istilâm* استعلام *kaimesi derununa bâ emri hümayun matviyyen* مبعوث *meb'us, şükkai behiyyelerinde, Hakkı paşadan iki şıklı olarak istilâm eyledik. Şıkkın birisi Sofyaya mutemed ve muktedir adamlar koyup kendüsü dağlı memurlarına nezaret için Edirneye yahut Filibeye gelmesi ve sıkkı diğeri dahi kendüsi Sofyada oturup Pazvand oğlu maslahatı için (Berkofça) üzerinden usata ilkayı raab ve dehşet* رعب ودهشت *suretleridir; eğer dağlı eşkıyası memurlarına nezaret için Filibe ve Edirne taraflarına gelmesi şıkkını istisvab ider ise Sofya tarafi bilmem vezirsiz kalma uyarmı? Bugünlerde pazvand oğlunun etrafının zabtolunması ve kaht* قحط *ve gâlası takripleri muhasara iktiza etse kapanmağı [kalede kapalı kalmağı] gözüne kestiremeyeceğinden taşra manav takımına [Vidin haricinde şekavet yapan pazvand oğlu adamlarından manav İbrahim kuvvetleri] iltihak için bazı tedarik kaydında olur imiş, bu havadis sahih oldugu takdire göre merkum çıkar ise doğrugelecegi Sofya tarafları olmak gerektir; Hakkı paşa Filibe ve Edirne taraflarını ihtiyar eder ise evvelki Rumeli valiliğinde Osman paşayı istıhdamında hoşnudiyetini yazmış. Osman paşa, Selânik üzerinde olarak [yani Selânik mutasarrıflığı üzerinde olarak] Berkofçada ikamet eylese Vidin altına kadar Berkofca kolundan ikdam eylese ve eğer Hakkı paşa, pazvand oğlu maslahatının ehemmiyetine binâen Sofyada ikamet etmeği ihtiyar eder ise Tayyar paşa defolunacak olmağla Osman paşa Edirneye gelse ve dağlı memurlarına nezaret eylese iki taraf dahi vezirsiz kalmamış*

olur deyu lütfen ve inâyeten ve keremen bu abdı direm hirîdelerinden şüâli hümayun varid olmuş

Filhakika her bir suali hümayun ilhamı rabbani ve mahzâ kerâmet idügi iştibahdan minküllilvücûh âri ve beridir: fesubhânallâh فسبحان الله *Bosnadan avdeti sadıkanem irade olundukta ber mucibi hattı hümayun Sofyaya vusulümüzde vehlei ûlâda lâzım gelecek tedabiri müştemil zabt eylediğim lâyihai âcizanemde, Osman paşa hazretleri defai ulamızda istihdam eylediğimiz tavrı rıza cûyanını eger tahvil etmemiş ise dahi cehli takribile kadri emanetullâhı idrâkde istidadı olmadığından başlu başına memuriyet, mazâlimi ibad ve hasârı bilâdi mucib olup ancak o makuleler maiyette istihdam olunması münâsip idüğinden maiyyeti acizaneme celb ile tabiati maslahata bakup Berkofça tarafından ileruye istihdam mı iktiza eder yoksa lieclilihtiyat* لاجل الاحتياط *kuvvetlüce bir mahalde ikamet ettirmek mi lâzım gelür ol veçhile müttehidâne hareket menvii zamiri sadakat semiri acizanem idi. hakkı sadıkanemde ne mahalde istihdamiyetim ve ne veçhile hareketim iradei hümayun buyurulur ise emrüferman veli nimetim efendimindir.*

Kerimüşşiyema sultanım ! كريم الشيم *İşbu kaimei sıdk* صدق *dâimei dervişanemizde tahrir olunan kelimatı devleti aliyyeyi taglit ederek maslahatı mahsusamız zımnında külahrubalık* كلاه ربالق *olmayup ihlâskârı sadıkulballeri gibi asdakı sadık ve mücerreb ve terbiyetkerdei devleti aliyye olan bendeye muvafık maslahat zımnında mugayiri nefselemir olarak hilâf şey tahrir eder isem mesleki vezaretde istihdam yakışmaz; emin ve mütemet ve mütemen* مؤتمن *devleti aliyyenin bir bendesiyim işbu; tahririm tecessüs buyrulsun; vaki hale mugayir ve münafi ise kendim muktazayı terbiyeme bittavı verrıza* بالطوع والرضا *razıyım.*

Selefimiz Osman paşa hazretleri tarafından tahrir tahrirat mugayiri nefse nefsilemir olduğu mürûrı vakit ile malûmı alileri olur; lâkin tefviyeti vakit buyurmayup kizbine cezm ile maslahatı devleti halelden vikayeye himmet buyrulmasını sadakati zatiyem ihtara mecbur etmiştir; müşarüniley ile beynimiz altı saat mesafe iken vurûd eden ekâzibi müştemil tahriratına senâkârı bi müralarını شناكارى بى مراى *itimad ettirmeğe sa'y* سعى *ider. Ezcümle tarihi kaimemiz günü tahriratı bi edebanesine mebni üzerimize asker tayinini men içün Sofyaya iki saat mesafede olan askerim içün karyeleri ihrak ediyorlar deyü tahrir eder ve Berkofcaya giden zahireyi yağma ediyor deyü senakârı bi müralarına yazar; bunun aslı yohtur;* علم الله تعالى *ve kefâbihi şehiden* وكفى به شهيدا *müşarünileyh hazretleri on dört karyeyi askerim açıkta kalsun ve tehassun edemesün deyü ihrakı binnar etdirmiştir. Ve Köstendilden biddefeat bunun hali tugyan beyanını müştemil tahrir eylediğim tahriratın içine müşarünileY Sofyaya manav'ı /pazvant oğlu adamlarından şaki manav İbrahim/*

celb içün adam irsal eylediğini Sofyalı Mustafa beyin tezkeresini mevzûan irsal etmiştim; tezkerei merkume manzûrı âlileri buyrulmuştur; filvaki bir az akçe ve hediye irsaliyle manavı celb ile bizi işgal ve (Pirzenik) kuralarını yağma ve icrayı mezâk ittiriyor حسبنا الله ونعم الوكيل (Pirzenik) de bu hadise mesmûı sadıkanem olduğu gibi derakab tarafı senâveriden asker irsalile metanet verilmiştir; Sofyaya iki saat kala askerimi eşkıya üzerine tayin eylesem verasını kendüsi alır, maazallah ne suret kesbeder; başımda olan askerin cümlesini tayin etsem Berkofcada olan askerini üzerime havale eder, bu dahi meczum, külliyevmin Filibe'ye dönüp avdetimi söyler; maahaza مع هذا Sofyadan kendüsi kalksa, ne tarafa gidecekse gitse bu sureti kesb etmezdi ve hem avni inayeti hak ile şimdiyedek ayakda eşkıya üzerine bir kol asker tayini ve Berkofca üzerinden lâzım gelen tedabirin icrasile pesendidei devleti Aliyyeyi mucib muamelatı nüvazişiyeye mazhar olurduk. Bu adamın hareketi işte Allahın bildiği böylece olduğuna cezm buyurun; hilâfına düzme tahrirat ve limaslahatin düzme ve musanna kelâma vücut virmeyin. (Köstendil) e vusûlümüzde lâzım gelen muamelat ve nüvazişatta kendüsüne serimu kusur etmedik ve tarafından tarafımıza (Veliyyünniam ولي النعم) elkabile yazdığı mektuplar devleti aliyyeye irsal olunur deyü tavrını musaddik kelimat filcümle idhal eylemeyüp daima ve lisânça tarafımıza adamları vesatatiyle ve bizim adamlarımız ile irsal ettiği ahbâri, mugayir tahrirat ve müeyyidi isyanıdır.

Bunun, [yanı Osman paşanın] azli malumı oldukda [Osman paşa, Hakkı paşadan evvel Rumeli valisi idi] Sofyada etbai ile divan edüp Rumeliyi vermem ve azlimi kabul itmem dediği malumumuzdır. Devleti aliyyeden muradı, maktul Alo paşa tavrile Rumeliyi tekrar alup ve azl olmıyacak esbab ile kendüye istihkâm vermektir; yirmi gündür hilâfı hattı hümayun Sofyaya duhûlümüze mani مانع olması tahriratımı musaddıkmıdır mülâhaza bâyurula ve anın çıkması tahriratını mükezzib midir mutalea buyurulsa katî zâhir bir manadır.

Ah efendim, Allah devleti aliyyeye imdat eylesün; şu günlerde akçe ile aldığı Berkofca içün mirmiranlık ve kapucu başılık ve turnacılık ve kendüye gürk ve hançer misillü teşrifat itası ve nüvazişatın vukuı kendüsünün israr ve inadına kuvvet ve etrafa neşreylediği ekâzib ve duruguna itimade vesile ile senaveri bimüralarının maslahatı memuriyetine haleli azim iras etmiştir.

İşte bu havaliyi bu hale getürdüğü ve şimdiyedek işler görülmesine bed'ı بدا olunacak iken ihlâl eyledi; bir gün ve bir saat evvel her maslahata takdim ile buna söz anlatacak irsali münâsib ve lâzım bir kimesneyi memur ve irsal ile bunu bir bilâd baideye def'imi irade buyurulur yoksa hakkı müşarünilefihde olan tahriratlanma muktazâi beşeriyet ile garaz ve nef-

niyet girmiş ise terbiye ile haline göre lâyiki vech üzere suret ile istihdammı irade buyrulur, herhalde ne vechile irade buyurulacak ise tacili lâzım geldiği ve manavı dahi nasılca (ne sûretle) getürdise yine def'içün tahrirat ve yeminine bakmayub tekid ile tenbih buyurulmak lâzimci tabiatı maslahat idügi inşaallah malûmı alileri buyuruldukda herhalde bu asdak ve halis senakârı adimürriyaları mehasini teveccühâtı maali ayâtlarile meşmul ve müstesıd buyrulması emrinde lütûf ve himemzatıkerimüşşiyem hazretlerinindir
23 za 215 *(Zat mükrü vardır)*

X

Hakkı Mehmed paşanın Sofyada bulunan selefi Gürcü oOman paşaya yazdıgı mektublardan biri. Hakkı paşa Sofyaya girmek isteyor, Osman paşa da çıkmak istemyordu. Mektubun üst kenarındeki beş satırlık yazı Hakkı paşanın el yazısı olup, Osman paşaya yolladığı bu mektubun bir suretini İstanbula göndermişti.

Tarafı muhlisiden [yani Hakkı paşa tarafından] Üsküp merhalesinden hareketimizden berü Selanik valisi alup medinei Sofyada ikamet üzere olan veziri celilüşşan saadetlü elhaç Osman paşa hazretleri tarafına irâdei devleti aliyye beyan olunarak ve kemâli tevkir ve taltifâne olarak sekiz kıta hulusnâme tahrir ve başka başka mahsus tesyir olunmuşken nihayet girü avdet ile Üsküpde ikamotimiz suretlerini iş'ar siyakında olarak müşarünileyi hazretleri tarafından mahsus tatarlarile muhlisi bi müralarının Köstendilden Sofyaya müteveccihen azimeti senakârı günü varit olan kaimelerine cevap olarak savbı sâdıkanemizden tahrir olunup müşarünileh tarafına tesyir eylediğimiz kaimemizin suretidir, manzurı alileri buyurulması içun takdim olunmuştur.

Saâdetlü devletlû atûfetlû refetlû mürüvetlû karındaşı cazzü ekremim sultanım düstûrı celilüşşan hazretleri :

Köstendil merhalesine varid olan kaimei âlileri mefhumu zatı seadet ayâtı kerimanelerinden memulün hilâfı olmağla bâisi taaccüb olmuştur. Cenabınızın rızaCuylukla olan şöhretlerinin hilâfı tavır nice olur? muhlısi bi müralarına emriâli ve balâsı hattı hümayunı şevketmakrun ile Rumeli ihsan buyurulmuşken dağlarda ve kırlarda yirmi beş bin kapum halkı ile nasıl gezerim; bunu mülâhaza iktiza etmez mi? Behemehal iradei devleti aliyye üzere Berkofçaya metanet verilip sizin lüzumundan ziyade askeriniz var ise Karslı Ali paşa bendelerinin yanına bırağup Sofyadan inkıyadı hazreti

zıllullahi ile çıkup gidesiniz. Tahrikât ile beynimizde bir fesadı âzim olsun da düşmanı padişahi kuvvet mi bulsun? Bu, tarafeynin emekdarlığına ve sedakatine düşer mi? Eyüce mülâhaza buyrula. Sizden Berkofçaya tahririmiz üzere metânet ve size lüzumunuzdan ziyade askeri bırağup çıkup gitmeden gayri matlub yoktur ve memuriyetiniz ancak bu kadardır; işte memuriyetiniz üzere çıkup hareket buyrule ve lâyikı şanınızda budur.

Bu vakitlırde fesat tevellüdile Vidinli Osman'a kuvvet vermeğe sebeb olup da şeran ve aklen medhul mu olacaksınız? Alîmallahı taâlâ badi ve sebeb ben olmam; lâkin memulün mugayiri siz olduktan sonra ben bu dünyada bir şeyden gerüde kalmam Rumeliye ben talip olmayup istemediğim malûmdır lâkin tevcih buyruldu; kırlarda ve kariyyelerde eglenmemiz nice olur? şeran mansıbımıza gideceğimdir. Çarşanba günü tarihi kaimemizdir; tuğları kaldırup varıyorum; itaat ve inkiyadınız var ise Berkofça ya metanet verüp size lüzumundan ziyade askeriniz var ise Berkofça muhafızı nasb ve buy.uldusunu irsal ettiğim Karslı Ali paşaaın yanına bırağup azimet buyrula, gayri sureti yoktur; tağlit olma etbâ اتباع *kelâmına aldanma, haklarında hayırlı budur ve eger Rumeliyi isterseniz, böyle suret ile olamaz, ben memnun değilim; ben arzedebilirim; siz heman tahririmiz veçhile hareket ile bimennihi teâlâ perşembe günü akşama kadar çıkup teşrif buyurasız efendim. 9 - Za* [ذىالقعده] *- 215*

Derkenar:

İnayetlû karındaşım sultanım efendim:

On beş satır balası hattı hümayunı inâyet makrun ile muanven ve müveşşah şeref sudur eden fermanı âlişan ile acele muhibbiniz memur iken nice girmem ve nice taşralarda ikamet ederim; ben mizaçi devleti bilirim ve her veçhile yedi sadıkanemize verilen ferman ve mektubı sâmiye itaatim vardır, elbette gireıim heman çıkasız efendim.

XI

Hakkı paşanın bu mektubı üzerine de Oöman paşanın Sofyadan çıkmadığı malumdır. Osman paşa 21 Zilhicce 215 tarihile İstanbula Hakkı paşadan şikâyet ediyor. Sadırâzam kaymakamına gönderdiği bir mektubunun sureti :

Merhametkârâ, bendenüvâzâ veliyyünniama efendim sultanım hazretleri :

Atufetlû Hakkı paşa hazretlerine Eyaleti Bosna tevcihile kat'ı merahil ederek Yeni pazara ledelvusul لدىالورود *hasbelmemuriye mahalli merkumdan avdükufûl ve Üsküp kazasına nüzûl ve etraf kazâlardan asakir cemeyledıği*

residei سمع *sem'i acizânem oldukta keyfiyet ve hal, müşârünileyh hazeetlerinden istisal olundukta varan tatarımız bendelerini üç gün hapis eyleyüp Edirne canibine vardığımda tafsilen tahrir ederim deyu mesrul* سرول *tatarımız kullarına bir kit'a tahrirat verüp tarafı bendelerine irsal ve müşarünileyh Rumelide olmak takribi bermuktezâyı debî vüzera* دابوزرا *tarafı çakeriden haftânimiz* مغتاغز *kullarını mihmandar irsal ve tisyar olundukta Medinei köstendile gelmedikçe salıvermeyüp merkum kullarını dahi avk ve tehir ettirüp Medinei mezbure vürutlarında ve gerek evvelce Rumeli kendulere tevcihini etraf ve enhaya ilân ve işâat ederek bendelerine dahi Medinei mezbureden magrurâne, laübaliyane izharı etvar ve hakkımda gazabı padişahi hadisesile güftigûyı nâhemvare* ناهموار *کفتکوی ile alettetabu* على التتابع *Sofyadan nühzat* نهضت *ve alessabah varacağım deyu fekkü hareketimizi irâe buyurarak nefsaniyet ve üzviyetten mürekkeb biraz kelamı aceb fercam ile eğer çıkmazsan neticesinde vehamet ve nedameti hoşça mülâhaza eyle deyu emir güne tavrı nefsin kabul eylemiyeceği derkâr ise dahi ber muktazâyı hâdise arz olundu ; biddefeat Samakov ve Filibe taraflarına azimet eylemelerini her ne kadar tahrir ve niyaz eyledim ise semi* سمع *ve iltifat etmeyüp Medinei mezbureye işte duhul ederim deyu ısrar ve bendelerine dahi bir kat vesveseye ilka eylediğinde doğrusu vehim* وهم *târi olup bunun bu ısrarından elbette hakkımda gazabı padışahi zuhura gelmiş tahakkuk eyleyüp ve reva daşte, ve bu tavrı harekâtı pesendide olmadığından kat'ı nazar neticesinde nezdi veliyyüniamada tahsin olacak hidemati seniyyenin ademi vuku ve brûzine daldir.*

Müşarünileyhin Yenipazarda iken bu tebeddülâtı sualimde ketmi, her çent ki emri memuriyetimizi fütudan hazer ise dahi kendüler ile ittihadı kulubumuz olmak mülâbesesile bari üsküp'den cüz'i ima buyursalar idi bizde kendûmüze rabıta vererek ve kendü umurumuza fütur getirmeyerek güzelce şey olurdu; müşarünileyh sakalımız altına girmedikçe ademi ifadesi bizi vesâvisi ahâra zahip eyledi ve müşarünileyin bu ısrarı ve bizi Sofyadan cebren ve kahren ihracı daiyesi ve etrafa envâi fezahet ile tahrir ve ihbarı ve Sofyayı basup bizi zaaf pezir ederim deyu sevdâyi hami ve encamında nedameti vehameti mucib halâtı bertaraf ile bu etvarı garibesi ve bu keyfiyetle, iki saat ve bir saat miktarı Sofyaya askeri tekarrübü ve bu güftügu şüyûile verâyı ihtifada hirasan ve lerzan olan manav İbrahim ve sâir rüesâyı eşkıya fırsat ganimettir diyerek külliyetlu haşarat ile Balkanı berü tarafa mürur ve icrâyı fesat ve şürür ederek Sofya kuralarını ihrâkı binnar ve fukarayi nehbü garat birle Sofya ile Berkofça arasında olan kuralarda tohassunu ve Berkofçada olan asakire zehâir irsali emri asir ve belki muhal olup haşarâtı menhûse üzerine asakir irsali egerçi vazifei zimmetimiz ise müşarünileyh dahi bir tarafımızda oldu-

ğundan bu emre ihtimamımız hususı derkâr ise dahi müşarünileyh Filibe taraflarına hareketlerile inşaallahüteâla kuvvei kahirei padışâhi berekâtile defi şürûrı eşkıyaya ikdam ve sâyı malâ kelâm olunmakta idüği arz ve beyan olundı [irade] merhametkârâ veliyyülnniamâ efendimindir.

21 Z sene 215
Abdühû elhac Osman

XII

Hakkî Mehmed paşanın kendi el yazısile 9 Zilhicce 1215 tarihli olarak Istanbula gönderdiği tahriratı sureti:

Seâdetlû, atûfetlû, refetlû, mürüvvetlû karındaşı eazzüekremim sultânım hazretleri.

Mehasini teveccühâtı mekârim ayâtları inzimamile uhdei sâdıkanemize tevcihi hümayun buyrulan Rumeli eyaletinin tevcihini havi ve pasbanı [pazvandoglu] habâset nişanın aleyhine olarak memuriyetimi muhtevi balâsı mubârek hattı şerifi mehâbet redif ile muanven مزين *ve müzeyyen şerefyâftei sudur eden emri şerifi âlişan Üskup merhalesinde Köstendile azimetimiz günü varid ve vasıl olup mucibi ve muktezasile amel ve hareket birle Köstendile azimetimiz günü selefimiz veziri celilüşşan Seâdetlû elhac Osman paşa hazretleri tarafına keyfiyeti memuriyetimizi ve Rumelinin uhtemize tevcih buyrulduğu beyanile kemali tâltifâne olarak kaimei ihlâs perveri tahrir ve mahsus adamım bendelerile irsal ve tesyir olunup ol veçhile keyfiyet malâmı olduğı gibi müşarünileyh ile beynimizde olan ihlâsı defaten mahvedüp türrehat ve bimaâl kelimat tefevvühüne iptidar etmekten nâşi böyle vakitte müşarünileyhin işbu hareketi namarzişi düşmanın kuvvet bulmasını mucib olacağını ifade ederek telifi hatırına tahriren her ne kadar itina olunmuş ise dahi kârgir olmayup ben bugünlerde Berkofçayı aldım ve aldığımı müş'ir devleti âliyyeye tariratla hazinedarımı irsal ettim, gelmedikce Sofyadan çıkmam ve bizim dahi Üsküpte ikametimizi tahrir etmelerile işbu tahriratı Köstendil de savbı senâveriye vürut ettikte bu adam tahvili mizaç eylemiş; evvelki tavurda bulmadım deyu takriren varup kendüsine nüshu pent ile bu güne nâmarzı etvardan feragat idüp kelevvel tahsili rızâyı âliyyeye baksun ve savbı memurelerine (gitmeği âmir fermâna) inkiyat edüp Sofyadan çıkmaları mazmûnını havi yine telifi kulubına 'riayet eyleyerek kaimemiz ile dâiremizde olan dergâhi âli kapucı başılarından Ağrıbozlu Mehmed beyi müşarünileyh hazretleri tarafına irsal ile bilmülâkat nâsıhâne iradi kelâm ettikte bir veçhile ilzam edemeyüp hazinedarım Astanei âliyyeden gelmedikce çıkup*

gitmem ve eğer Hakkî paşa üzerime gelür İse Pasban oğluna iltihak ederim dağlı olurum ve hırsızlığı irtikâb ederim cevaplarile kapucı başi mumaileyh bendelerini iâde ve seksen yaşında Sofye kadısını ve sabık Sofya mollası elhac Fettah efendiyi ve Sofye müftüsü ve vücuhten sâir dört nefer biçâreleri sekban bölükbaşısı hapsine وضع *vazı ile mahbus edüp Balibaba'ya ve Sofya etrafına meteris'ler hafrına iptidar ve Berkofça muhafazasına buyruldumuz ile tayin ettiğimiz mirimirâni kiramdan Karslı Ali paşa bendelerini muhafazai mezküreden tart ve ihraç etmekten nâşı mümaileyh Karslı Ali paşa dahi şehir köyü'ne gelüp keyfiyeti tarafı senâveriye bâ mektup tahrir ve inha ve yanımıza gelmesini iltimas eder.*

Müşarünileyh Osman paşaya, maktûl Ali paşanın [Kürt Alo paşa diye anılan vezir] etbaisi mülhak olmagla kazûrat melunları bu adamı idlâl ve rıza cuyâne tavrından minküllilvücuh من كل الوجوه *udul ettirüp maktülün salik olduğu mezalimden* مزيد *eziyed zulüm ve taaddiyata tesaddi etmesine sebeb olmuşlar; Allah bilür nefsaniyet olarak tahrir etmem; Müşarünileyh Rumeli valisi olalı beri Berkofça bahanesile gerek Sofaya mütesellimi dahilinde olan kazaları bir hale komuşlurki riayasının ekserisi perakende ve perişan ve firar edemiyenlerinin dahi yiyecek ekmekleri olmadığı ve Rumeli kazalarını dahi bu veçhile berbat ve hanedanlarının ekserisi firar edüp bu defa Rumeli eyaleti uhtemize tevcih buyrulduğu birle müşarünileyhin mezâlim ve teaddilerinden firar edenlerin mecmûı şükri yezdan ederek dairemize gelüp zulmünden feryad ve figan ve reâya fukarası taze can bulduğu derkârdır.*

Behey efendim, bu adamın aklı aslından kalilce olduğunı bilür idim; lâkin bu mertebelerde bilâmucib ademi inkiyadda ısrarını ve Rumeli kazalarının böyle harabiyetine bâdi olacağını memul etmez idim; bu adamın müdiri ve aklı feâli فعال *delil başısı olmagla kâffei umurını öyle bir kazuratın yedi idaresine verüp ezcümle Pirzenik kazasını nahiye misal bir küçük kazacık iken merkum delil başı tezkeresile ve müsveddatile yalnız Pirzenik kazasından yüz yetmiş kese akçe aldığını kazâi mezkûr voyvodası Yümni efendi kulları firaren gelüp senedatını ibraz ederek birbir isbat derecelerinde ifade etmiştir, hattâ geçenlerde Dubnice kazasına kendüsi* ایلغارا *ılgaren gidüp yolda rast geldiği fükaradan on beş yirmi neferini katledüp ne miktar fükarayı tecrim ve kazâdan kaç kese aldığı ve keyfiyâtı sâiresi bu ânedek devleti aliyye tarafından tahkik buyrulmamış ise tahkiki emrisehildir, hazınen linefsihi* حفظا لنفسه *tahrir ederim. Eğer bu hengâmlarda Rumeliye çıkmamış olsak ve ugradığımız kaza ahalilerinin zahmı derunlerine kelimâtı hayrihahanemiz ile merhemyab olmasak idi cümleyi itaatten çıkarup maazallahhü teâla muameleı*

gayri layika ve mezâlimi kesîresine tâbâver آور تاب *olamıyacakları ecilden muhalif tarafa biecmaihim* باجمعهم *meyil edecekleri emri meczum idüğüni ve müşarünileyh bir alay kazurat tâifesi cevaplarile bilküllüye etvârı salifesinden udûl etmiş olduğını Rumeli'ye vürut ve hali meşhut ve mesmu oldukca malûmı senâveri olmuştır.*

Acaba böyle şe'ri شرع *ve kanun bilmez ve belki sema ve arzı fehmetmez zatın varacağı memleket memâliki padişahiden değil midir? Ah efendim ah! Bu haller neye müncer olacak? vallahilazim* والله العظيم *bu adamların ahvallerine ve tuttuğı işlere ve memâlike verdikleri fesada bakup mütehayyirülbal olmadayım. Hâsılı kelâm efemdim, ihlâskârı sadıkulmekalleri Bosnadan avdet ile Köstendile vusulümüzden beri etraf ve eknaftan ve* خصوصا *hususa meydanda gezen tâifeden hasbelvakit muhalif taraflara iltihak etmemeleriçün on beş bin askerden mütecaviz sunûfi askeriyemiz* الیوم *elyevm dâirei senaveride mevcut olduğundan maada bir taraftan dahi geldikce mizacı zaman iktizasınca illeti merkumeye mebni* ماهیه *mahiyelerini veririm deyu celb olunmaktadır, Ve Rumeli kazaları ayanları kemâli şevk ve sürur ile istikbalimize gelüp elhâletihazihi maıyyeti senâveride mevcut ve kaim ve emir ve reyimize muntazır ve hazırlardır,*

Ve selefimiz müşarünileyhin dâiresi istima استماع *olunduğı gibi değildir ve mal yoktur; avn* عون *ve inâyeti bâri ile Sofyaya teveccüh ve azimet ettiğim birle dayanmayup çıkup gideceği derkâr ise dahi aralıkta fükara pâzdei hasar olacağı ve Sofyaya dahi gadir olacağı ecilden hazmolunup sabır ve tahammül olundukca herif [yani Osman paşa] ziyade şirinleyüp edebsizlik ediyor; bu herifi serian ve âcilen ya mansıbına kaldırınız, yahut üzerine varıp ibadullaha eylediği zulum ve teâddisinin cezayi sezâsını ğayretullah zuhûrile kendüsüne irâet ve işrap içun bu asdakı sadık senakârlarına ruhsat buyrulsun. Şıkkayn'dan* شقین *kangisi indi devleti aliyyede tercih buyrulur ise bu hal ile tarafeyinden fesat tehaddüs etmeksizin muktezasını icra ve bir gün ve bir saat evvelce emir ve iradei devleti aliyye iş'ar buyrulması ve bu herifin* جنون *cününı sebebile mütecâsir olduğu etvârı namarziyesinden ve* تفوه *tefevvüh ettiği ve şayia verdiği erâcif kelimatından istiklâl ve ruhsatımızın tekidini havi emri şerif sudûrı iktiza eder idüği malûmı dekayık mersûmı sâmileri buyrıldukta ber minvâli muharrer işbu kaimei sadakat allâmemizi canibi seniyyülmenâkibi hazreti kaymakamiye takdim ve irâesile bir gün ve bir saat akdem şunun Sofyadan çıkup savbı memuresine azimet eylemesini hâvi tehdidat ve tahzirat dercile tarafına lâzımüssudur olan emri şerifin ısdar ve irsaline ve hazinedarının dahi takrir ile iâdesine ve ricâmend* رجامند *olduğum üzere istiklâlimizin tekidine himemi valâyı mühimsazileri erzan buyrulması akdemi niyaz ve chassı mütemennâyı halisânemizdir.*

Mürüvvetkârım, valâşanım!

İki senedenberu muvaffak olamadığı Berkofçeyi fazlı bâri ile vürûdı senaverânemizden gayrete düşüp Berkofçada Pasban tarafından tahassun eden Arnavut bölük başılarından Sinan bölük başıya ve sairlerine birer miktar akçe verüp Karslı Ali paşa vasıtasile rey [aman vermek] ile çıkarup ele almıştır: Hattâ akça verdiği bölük başı merkum ihlâskârlarının (Köstendıl)e vürudumuzdan iki gün evvel geçüp Köstendil mütesellimi Edip ağâ kullarına ve sâirlerine ifade etmiştir; bu Berkofça bahanesile Rumeliden aldığı mal ve telefe verdiği ve eylediği hasârat on beş bin hese akçeyi mütecâvizdir. Müşarünileyhten gelen iki kıt'a kaime ve senâkârımızın dahi telif içün günderdiğimiz sekiz kıt'a tahriratımız müfid olmadığından nihayet (çık Sofyadan) deyu irsal eylediğim kaimemizin tesvidi ve Sofya mütesellimi Mustafa beyin mahremâne günder diği tezkeresi ve Karslı Ali paşanın dahi şehirköyüne ric'at ettirdiğinin mektubı manzûrı sâmileri buyrulmak içün işbu hulûsnamemize mevzûan takdim olunmuştur: Her halde himmet ve bir gün ve bir dakika mukaddem niyazmend olduğum veçhile tanzimine inâyetleri menûtı ahlâkı zati mürüvvetkârileridir.

Hakkı paşanın manzum zat
Mühürü

İnâyetkâra!

Metni kaimei hulusveride beyan olundığı üzere müşarünileyh selefimiz hazretlerinin sülûk ettiği tavrına binâen Köstendilde tevakkufumuz mülâhaza olunmuştı; ancak istikbalimize peyderpey gelüp cem o'an Rumelinin ağavat ve ayan ve hanedanının bu keyfiyet malûmları oldukta biecmaihim Köstendil mahkemesine varup Sofyaya azimet eylememizi ve Sofyadan kâbûsı vücudı sıkletin def'ini hâvi tarafımıza niyaz eyledikleri ilâm manzûrı alileri olmak içün irsal olundığı ve cümlesi kazalarının ehli ırzını cem ile kati vâfir asker gertürüp her birlerini maiyetimizden tard etsem gidecekleri olmadığı

Ve bu takrip [ile] selefimiz veziri müşarünileyhe müahharan şu mazmunda tarafımızdan bir mektup yazıldı ki, filâsıl olan meslek ve tavrınızı tahvil etmişsiniz. Hâdimi şeriat olan ulemayı, padişâhi ızamın biri tahkir etmemiştir Cenâbınız bu defa Sofya kadısı ve müftisi ve sabık Sofya mollasını hırsız misillû, adamımız Mehmed beyin yanında hayta bölük başısı hapsine ve zincire virüp derzencir etmişsiniz. Bu nasıl keyfiyettir? Ve kangı mezhepte câizdir? Encâmı kârını mülâhaza eyle. Bu tarik çıkmaz; işte ben tuğumu kaldırdım varıyorum; Şer'an mansıbımı zabtedeceğim. Harbim yoktur; lâkin cenabınız tarafından harbe tasaddi olunur ise [bir kelime okunamadı] bağı üzerine şer'an muharebe etmek ve defi sâil صائل *eylemek bana lâzımdır; bu taraftan ölenler şehittir, lâkin*

cenabınız kendü dairenizi tefekkür buyurun; avn ve inâyeti hakla bir saat tahammül edemiyeceğini anlayup Sofyadan kalkup savbı memurenize gidesiniz ve eğer esnaf ve âhar ile rüyet olunacak hesabınız var ise dâirenizden mûtemed adamınızı bırakınız hesabınız görülür; velhasıl cenabınızdan bu bir kaç gün bagy بر suretile ibraz ettiginiz hareketi bastırmak içün kalkup azimete sa'ı buyurasız deyu tarafı sâdıkanemizden nâsıhâne tekrar mektup yazılup kalkıldığı malûmı âlileri buyrulmak içün işâret olundu.

9 Z sene 215
Zat mührü

XIII

Mehmad Hakkı paşanın valilikte beş sene azledilmeden kalacağına dâir olup daha evvelki vesikalar arasında sureti yazılan ferm'an'a cevâben takdim ettiği tahrihatı sûreti :

Devletlû, inâyetlû, mürüvvetlû refetlû seniyyülhimem sultânım hazretleri,

Senakârı bi müralarının bundan akdem defaten memuriyeti sâdıkanesi tahvil ile Edirne tarafına avdet ve memuriyetim vukuı mücerred civarı saltanatı seniyyede اشقال işâli nâirei fesat ve şekavet eden melâini hazelan karinin def'i gaileleri esbabının istihsali zımnında bu abdi sadakatmend'den hizmet ve gayret ibrâzı kaziyesine mebni mübarek karihai sabihai hazreti şahâneden sunuh ve sudur etmiş irâdei hümayun ile olduğı ve işbu sarf ve tahvilâtı memuriyet sebebile ber muktezâyı fesâdı zaman senâveri bi müralarına عارض arız olan sukutı itibarı sadakatkâriyi men مع ve def içün lutfen ve inâyeten ve merhameten ve hakkı sâdıkanemde mütemadiyüzzuhur olan mehasin ve vüsuk ve itibarı cenâbı şahâneye binâen iki sene zam ile Rumeli eyaletinin beş sene uhdei senakâriye tevcih ve ihsan buyuruldığını hâvi ve tekidi istiklâl ve ruhsatı senâveriyi muhtevi balâyı ranası mübarek hattı hümâyunı mehâbet makrun ile muanven ve münevver şerefyâfetei sudur olan emri şerifi âlişan irsal ve tisyar kılındığını ve Viranyalı Mehmed paşa hizmet ve sadakat eylemek şartile mukaddem işârı çakeranem olan çermen sansağı paşâyı mumaileyhe tevcih ve emri şerifi irsal buyrulmuş ise dahi mukaddem seadetlû Tayyar paşa hazretlerine tevcihinde mütesellimligini hasbelmaslaha Tokatcıklı Süleyman ağa bendelerine ihâle etmiş oldığından emri şerifi mezkûrun vusulünde paşâyı mumaileyh bendelerine itasile (Cermen) e اقعاد ik'adımı münasiptir yoksa mütesellimliki merkûmun kemâfıssâbık Süleyman ağa uhdesinde mi ibkası münâsibdir.

Her ne günâ iktiza ederse icrasını ve sâir vesâyayı seniyyeyi mübeyyin ve mutazammın مبعوث صوب اخلاصكارى *meb'usı savbı ihlâskâri buyurulan kaimei behiyyeleri râha pirayı vuşul olup mubarek hattı şerifin bu güne hakkı kemter ânemde cilvegeri meclâyı sudûr ve inayet buyrulmasının lâzimei teşehkürü herne kadar mümkün değil ise dahi farizai zimmeti acizânem olan ed'iyei mahsusai hazreti şahâneye kıyam ve lâzimei sadakatim üzere memur buyrulduğumkahrü tenkili eşkıyaya bezli vücut ve terki hab* خواب *ve huzûr alundığı beyanile diğer takdim kılınan teşekkürnâmei sadâkatkaride tahrir ve işar olundığı ve Çermen sancağı mumaileyh Mehmed paşaya arz olundukta memur olduğı eşkıya hususunda semerei gayret olacak hizmet izhar eder ise tevcih emri şerifi kendüsine verilecegi ifade olunmuş olduğundan elhaleti hazihi emri şerifi mezkûr paşayı mumaileyhe verilmeyüp nezdi senâveride idügi ve mütesellimliğe ve* طيارات *tayyaratına müdahale olunmadığı inşaallâhü teâla malûmı alileri buyruldukta meluf olduğum teveccühatı mehâsin asarları hakkımda müstemirrülâsar buyrulması emrinde lutuf ve mürüvvet cenabı kerimülhaslat hazretlerinindir; Fi 13 S [safer] sene 1216*

Mühür

XIV

Mâlî vaziyet sebebile Hakkı paşaya istediği paranın zamanında gönderilemediğine, Osman paşa maddesine ve istiklâl verildiği halde işine niçün müdahale edildiğine ve bu sırada devlet hazinesinin ne elim vaziyette bulundığına dâir Sadrıâzam kaymakamının tahriratı müsveddesi :

Hakkı paşaya

Gürcü Osman paşanın mühürdârı senâveri bendelerine terfikan savbı devletlerine gönderdiği biraderine ne veçhile cevab irsalile esnâyi rahda iâde olunmuş oldıgı husûsı ve müteferriâtı ve müşariinlieyhin mişvar ve hareketi tafsilâtını şâmil ve defterdarları bendelerinin akça hususûna dâir vaki olan işârının vâkıa mutabakatini müştemil bu defa enamil vürüt olan kaimei seniyyeleri مآل *meâli ve evrâkı mersûle mezayası karin ıttılâı senâveri* قرين الاطلاع شاورى *olduktan sonra* ركاب *rikâbı hümâyuna dahi arz birle meşmulı* لحاظة *lehâzai tacidâri olmuştur.*

Evvel ve ahır savbı âlilerine kat'ice beyan olundığı üzere Rumeli maslahatı bilâ müdahale uhdei istiklâli müşirilerine müfevvaz olup bu tarafdan icra olunan tedâbir [yani müdahale] hasbelittihad maslahatı müsirilerini teshil iradesine mebni idügi kaydü iş'ardan vareste ve tesir ve ademi tesiri iradei müessiri hakikiye menût ve vâbeste olub binaenaleyh Osman paşanın dahi vakit ve hal muktezası gözedilerek defi gailesi ne güne esbaba

mutavakkıf ise icrası menûtı himmeti iradeleri olan mevaddandır; kaldı ki maslahatı Seraskerilerinin عظم azmı şânını vebeherhal akçeye mutevakkıf oldığını cümlemiz teslim ederiz ve tertibatı müşirilerinde ne derece bezli makdur eylediğimiz dahi nezdi dakika sinâsilerinde tarifden mustagni olmak ümidindeyiz; binâenaleyh bu bapta tafsili hal ile tasdic iptidar olunmamakta ise dahi hûda şâhitdir ki cenâbı şeriflerinden akçe dirigı Devleti âliyyenin indinde hilâfı marzı olup mümkûn olsa tarafı devletlerinden akçe sohbeti lisana getürülmeksizin meblağı mukteziyyeyi peyderpey eriştirmekte kusur tecviz olunmaz; lâkin Devleti âliyyede bu esnâda fıkdânı nükud bir dereceye varmıştır ki bazı mevaddı mühimme içün دفعة defaten beş bin kuruş tedâriki hezâr suûbete düçar oluyor; hal böyle isede hutûbı müstakillei düstûrilerinde mümkinülicra olan mesâi ve ikdamın icrası çümlemizin mültezemi zimmetimiz olmaktan nâşi envâi meşakkat ve ıztırap ile bazı mahallerden istidâne olunarak bu defa tâvizan yüz elli kise irsalinin çaresi istihsal olunup bundan böyle yine imkân müsâit oldukça vüs'ı beşerde olan iâneti lâzimenin icrasında dakika fevt olunmayacağı beyanile kaime. [1] 5 Receb sene 1216

XV

Hakkı paşa kethüdası Filibeli Ömer ağanın vezirlikle Belgrad muhafızlığına tayini ve kethüdanın Edirneye muvasalatında Hakkı paşayı azl ile kethüda Ömer paşanın Rumeli valiliğine nakli hükûmetce takarrur etmiş ve Hakkı paşayı şüphelendirmemek içün kethüdasının vezirlikle Belgırad muhafızlığına tayinine muvafakati kendisinden reca edilmişti. Hakkı paşanın bu tahrirâta kendi el yazısile verdiği cevap sureti :

Üst sol kenarda Sadrıâzam kaymakamı tarafından (Hakkı paşanın kaimesidir) mütaleasile hükümdara takdim edilmiştir.

Benim devletlû, seadetlû atufetlû refetlû dâdericemilüşşiyem sultânım hazretleri

Bu defa lutfen ve inâyeten mahsus tatarları kullarile firistade buyurulan iki kıta kaimei âlileri residei desti tazim ve mefâhimi müeddâsı karini iz'ânı senakâri olmuştur: her halde cenûbı bâri efendimi ve bu abdî âcizi ve sâir memurini muvaffak eyleye âmin binûrı Seyyidilmürselin.

Kethüdam kullarının vezâret ile Belgırad'a memuriyeti bilittifak tasvib ve bâisi tasvib olunan esbap ve bitahsis Nemçelü'nin elçisinin resmen olan

---

[1] Dahiliye vesikaları (2028)

ifadeleri derc ve tastir buyurulmuş. Filhakika Devleti aliyyenin mülkünün içinde zuhur eden âteşi fesâdın itfası içün eyledikleri tedbir akabinde fesada kuvvet verecek nice nice süi tedbir ile mülkünü bu hale reside eylediğini elçii mesfurın etraflıca malumı olmak gerektir. Ve Belgırat'ta olan fitnenin zuhurundan şu vakte gelince Devleti aliyyenin eylediği tedâbir tabiatı maslahata mugayir ve mukavvii fesat ve fiten oldığı güneş gibi meydanda oldığı ve devletin bu muamelesine göre feşadı Belgırad dahi cesim olacağı mesfurın meczumına mebni, takrir takdimine mecbur olmuştur. Hini zuhurında yolile tedbir olunsa velev muvaffak olunmasa dahi dost ve düşman insaf eder.

Belgrad eşkıyalarında elli keseye mâlik adam yok, bunlara müdara etmek bir kaç pasban oğlunu yetiştirmektir. Dört mah akdem tabiatı maslahat, Belgırad şeyi cüzidir, behemehal Morava köprüsüne külliyetli asker ile biri memur olup vidin ile Belgradın arası نظام *kat ve Nemçe tarafından dahi zahireleri kesilüp sırp reayaşına Belgratlının aleyhine ruhsat verilüp ve Bosna Palangalarından yedleri kat'ı olunup ve İzvornik mutasarrıfı seddübende ihtimamından ibâret bir maddedir. Morava taraflarını hafıza [Niş mütesellimi Hafız Mustafa ağa] iâne ile rabıta kabul eder maddedir,*

Kethüdamın itibarı, Asitânede mecâlisi kibara dühuli takribile bir itibardır; öyle ayan makulesi adamı vezir etseniz kim dinler Behey efendim? Zihneli Hasan paşa esirlikten çıktıkta eşkıya üzerine memuriyetine dâir meclisi meşveretlerin cümlesinde beraber idim; aklı yetişenler tesâhub edenlerin mekri havflerinden sükût eyledilar; Aklı yetmiyenler (beli Rumeli hanedanının azamıdır, fesadı bilir, ref'i fesadı bilir) diyerek ibkayı vezâretile eşkıyaya memur eylediler, Rumeli agavatından kim hazım eyledi? Ve vaktinde kimler sadakat eyledi? Ve kim kendüsini vezir yerine koydu? Velhasıl kendüsi hâin değil iken maslahatı fesad ne sureti buldı?

İşte Filibeden gelen mahzar ve ilamda Osman paşanın mademki hayatdayım Filibeye girmeğe mühtacım demesi ve eylediği hasârat ve bekirlili (dağlı sergerdelerinden) askerisi olduğını ve Kara Feyziye [dağlı eşkıyasının en azılı sergerdelerinden] on bir adet cebehâne arabasi verdiğini anlarsınız. Ağriboz valisi, Kara Feyzi üzerine varmak üzere iken Filibeden paşâyı müşarünileyhe, ruhı Resûl hakkıiçün, aman Kara Feyzi üzerine gitme, Filibeye imdad gel deyu yazmışlar. Tarafı senâverlerinden ne tarafa varayım deyû istizan eder; cevap itasında mütahayyirim.

Behey efendim! Ben bu kâfir kerifi yaza yaza anlatamadım; mazhar olduğı muamele ile devlet kendü hakkında aleyhine سعى *sa'y ediyor; halâ cümlenin itikadı, bu adam Bosna'ya gider, bu itikat ile bilmem nasıl olacak? Bosnaya gider ise Süfyan ağa götürür, gayri bilmem; Bosna'ya*

irsal olunacak ise beherhal vakit geçirmeyüp tarikile irsal buyurun; gitmeyecek ise niçün tarikine bakılmayor; böyle- böyle eşkıyaya ve kendüsine Rumeliyi پازده pazdemi ettirmeli; âlimallahü teâla sonra peşiman olunur lâkin çifâide!

Kethudamızın vezâret istisvabı kaimesine baktıkca beni her şeyden bu mizâcı devlet meyüs edecektir. Böyle süi tedbirler ile bir taraftan teksiri fesat niçün olsun? Bunu her kim sevketmiş ise maslahatı mahsusası içündir. Maazallahüteealâ o maddeden azlimize dâir tekevvün edecek eraciften tevellüd edecek mahzurlar ile bu mevsimi sayıf da telef mi olsun? Yok eğer filhakika bu umûrı cesime kendüsine ihâle buyrulacak ise ne güzel. Muhlısınıza göre hiç mâni yoktur; emir ve irâde velinimetimindir. abdi rıza cuy bir bendeyim; lâkin neler olur sonra malûm olur ve olacakları benim tarafımdan zan buyurmayın biz velinimet bendesiyiz.

Behey efendim! Öyle adamı kim adam yerine kor; şimdiyedek başa gelenleri devleti aliyye niçün zühül ediyar; muhlısınız kalacak isem Asianede ' onun böyle hengâmda - vezâretine - bir veçhile razı olmam; velinimetimin mubârek başı içün vezâret ile gelse Edirneye komam ve fena olur.

İnayetlû efendim! hayırhahânı devleti aliyye ile şu Rumeli fakat Osman paşa fesâdile ne sureti kesbeyledi? Ve Bosna tarafına irsal edemezseniz dahi neler olacaktır. Bunu Allah ve Resul için iyice fikir buyurup muktezası ne makule tertibe muhtaç ise, mülk devlete lâzım ise buna bakılsun; muhlısları Rumeliye geleli devletimin kaç maddede süi tedbirinden bu hal kespolundu? itimat buyrulmaz ise birer birer tahrir edeyim ve delâil ile isbat edeyim; Yine ahvali âleme dikkat olunmıyor, alimallahüteâlâ bu طور ابله tavrile fena oluyor.

Kethüdam kulları yanımızda iken bir veçhile sedâket eylediğinden bunu Deriseâdete şu veçhile irsâl eyledim ki, Osman paşanın Anadoluya mürur etmiyeceği meczumımdır, devleti aliyye ve velinimetim efendim aman elâman tağlit olmasun; böylece cezm buyursunlar, iktiza ve çaresine bakmağı farz gibi bilsunler; saniyen sekban bedeliyeleri ağırlaşmaktadır ve Osman paşa sebebile bu kış, yaz gibi masraf oluyor, ezcümle şu Filibeyi Osman paşa keydinden muhafaza içün paşalı bin başı Kır Ali'yi [bir isim okunamıyor] ve Hacıyı ve Söğütükliyi ve Salih'i ve Ahiçelebili Hasan'ı ve küçük Salih, bunların cümlesi senin ibramına mebni alınup yanımıza getirtmeyup Filibeye memursun deyu bu binbaşılara buyruldular ısdarile memur eyledik, var bunları ifade eyle. Bedeliye ile idare olunamaz, külliyetlü aralık aralık akçeye muhtaçtır, terâküm eder ise devlete ve bize sıklet olur deyu ifade içün memur etmiş idik; henüz bu vakte kadar Asitanede ikameti mugayırı rızâyı fakirânemiz olmagla bir gün

akdem kemâfissâbık istikamet üzere hizmetimizde bulunması içün iâdesine himmetleri mütemennâyı sadıkanemizdir efendim.

İnâyetlû efendim;

Çend ruz akdem bedeliyenin hali ve mubayeanın terakümü ve şu günlerde askerimi tahrir edemez isem münasib olmayup işe yaramıyacakları ifade ve külliyetlû meblâğ niyaz olunmıştı; lutûf ve inâyet buyurup beşyüz kese seriân ihsanile eşkıya üzerinde olanların ulûfelerini ita edelim; rütbei vücubdadır efendim. [1]

(Paşanın zat mühürü)

XVI

Mehmed Hakkı paşanın azli üzerine yerine gelen kethüdası Ömer paşadan sonra Rumeli valiliğine Yanya sancağı mutasarrıfı Tepedelenli Ali paşa tayin edilmiş olup ana giden 1216 Zilhicce iptidasındaki fermanda Hakkı paşadan şöyle bahs edilmektedir.

(.... Rumeli hıttasının tasfiye ve tathiri zimmeti himmeti şahâneme vacib ve mütahattim oldığı aşikâr ve Rumeli valisi esbak Hakkı paşa sûreti zahirde اهل *nasafet ve hakkaniyet yüzünden görünüp ibadullâhı himâyet ve sıyânet ve defi* و دفع *ve tenkili eşkıyaya dâmeni dermiyanı gayret eder memulüne mebni Rumeli eyaleti kendüye tevcih ve* بالاستقلال *bilistiklâl serasherlik ünvanile hutûbı mezkûre uhdesine ihale ve tefviz olunup bu bapta iktiza eden vesâya ve tenbihâtı şahânem biddefeat etrafile tavsiye ve tekid olunmuş ise dahi Rumeli canibine teveccüh eyledikte merkûzı* مركوز *hilkati asliyesi olan kibir ve gurur sebebile sâir memur olan vüzerayı ızamima icrâyı garaz ve nefsaniyete ictisar birle asılmemur oldığı maslahata sarfı zihin itmeyüp taraf taraf mucibi fitne ve fesat olur harekâta tesaddi eylediği nümûdar ve Hakkı paşanın bu veçhile zuhur eden harekâtını merkum pasban oğlu fırsat ad edüp Belgrad yamakanından kendüye muin olanları tahrik birle Belgrad gibi bir serhaddi celili dahi karini ihtilâl ve teşviş eylediği bedidar olduğuna binâen fimâbad Hakkı paşadan hizmet memul olmayup tedibi lâzım gelmekden nâşi derakab vezâreti ref ve Sakızda menfiyyen ikameti hususına irâdei seniyyem taalluk etmiş ise dahi Hakkı paşanın Edirnede cem eylediği neferati askerden bazı serseri makuleleri ve bitahsis Edirne civarında geştügüzar üzere olan dağlu ve sair haşarat gürûhı fırsatı ganimet ad ederek bir nevi fesat* اثارت *ikaına*

---

[1] Sandık 26 evrak numarası 13

cesâret edemeyecekleri suret ile def'i esbabının istihsali zımnında paşayı mumâileyhin mukaddemâ kethüdalık hizmetinde bulunup bâdehû rütbei vezâret ile çırağı şahânem olan düstur vezirim Seyid Ömer paşa iclâlehû hasbeliktiza Rumeli eyaleti tevcih ve mirimiranı kiramımdan halâ Edirnede olan oğlun Muhtar dame ikbalehû دام اقباله *ile bilittifak icrayı irâdei şahâneme mubâderet eylemeleri olbabta şeref sudûr olan evâmiri şerifem ile kendülere tavsiye ve tekid olunmuş olmağla mucibince amel ve hareket birle Hakkı paşayı Edirneden ihraç ve savbı maksuda irsal ve maiyetinde olan neferatın dahi lüzumundan fazla olanlarını* تنقيح *tenkihe ikdam üzere oldukları varid olan tahriratlarından müsteban olup ancak Rumelide tahribi bilâd ve ızrârı ibad ile melûf olan dağlu eşkasının ve alelhusus bâdii fesat olan Vidinli Pasban oğlu merkumun ve sâir bu makule havene'nin kahrütedmirleri ve bir müddetdenberû sekbanlık vesilesile hıttai Rumeliye münteşir olup erbabı fesatdan olan Arnavut tâifesinin vilâyetleri tarafına tard ve defileri zımnında vüzerayı ızamımın kaviyyülikdidarlarından birinin işbu hutûbı cesimeye memur ve tayin kılınması vacibâtı halden olmagla sen ki veziri müşarünileyhsin....* *Mühimme 215 sahife 49*

XVII

Hakkı paşanın (5 Zilkâde ذی القعده *1222) de boğaz seraskerliğine tayini üzerine gönderdiği tahrirat [1]*

Sadrıazâmı kaymakamının derkenârı [Boğaz Seraskeri Hakkı paşa kullarının kaimesidir]

Devletlû, inâyetlû, mürüvvetlû, atûfetlü kerimüşşiyem efendim sultânım hazretleri ;

Bu emekdârı sâdıkın ricalliğimizde ve vezâretimizde her bulunduğumuz hizmetlerde sadakatimiz zahir ve celi iken devri sabıkda süfeha makulelerinin [Selim III ricalinin] kelamlarile bu fakir gibi emekdar, mücerrebi umur eski veziri ne hale koyub velhasıl mehalli menfâmızda desti çınar gibi kefimizde badıhavadan gayri bir şeyi kalmayarak irsal ve altı seneye karib o zaruret ile küşei nefide گوشهٔ نفیده *terk ve hali zaruretimiz ne halde olacağı bedihi idi. Erzurum eyâleti zuhur ve şark canibi Seraskeriyeti münzam olmağla kat ender kat memnun olup mansıbı mezkûr nemâlı ve seraskeriyet takribi rabıtalı dâireye, ihtiyaç muktazi idüğinden mansıbın nemasına binâen ehalii İzmir muhtaç olduğnmuz şeyleri vererek*

---

[1] Dolap.1, sandık 42 evrak numarası 8 olup (12 zilkade 1222) de kendisine cevabı yazılmıştır.

yalınız baş âyan Şerif ağa kullarının yedile ikiyüz bir kise temessük ve voyvodası Elhaç Mehmed ağaya dahi beş bin kuruşa başka temessük ve akrabaşından Elhaç Bekir efendiye iki bin kuruşa başka temessük ve tüccardan Balcı İbrahim'e dahi yirmi bir keseye bir tümessük verilüp seraskeriyet takribile iâne, âdeti kadimei Devleti aliyyeden oldığı zahir iken [1] hörmetlice memulile selefi nimelhaleflerine ifâde ve reca olundukta, iâne olunacağını tahrir ile tebşir buyurmuşlardı ve Konyanın ordûyı hümayundan tevcihinden [2] dört gün sonra عيد *iydin ikinci günü tatarımız ile Erzuruma istical ve biraz evrakı serâiri tisyar ve Karsda tehaşşüd idin, asker firar eylediler cem ve hıfz edin deyü tekidi havi kaimeleri İzmirde vurud ve akabinde boğaz seraskerliği ve Konya zuhurunda yine diğer kaimelerinde Erzurum mesâfe olmagla* ابانه *iâne lâzım ve boğaz'a tahvil olmagla heman bilâ emir kaime ile isticalden ibaret; keyfiyeti hali pürmelâlim* بر بر *mübemu malûmı rahimâneleridir. Mansıbım Kütahya değil Konya, sâniyen defaten bu kadar borca girdim ve boğaz seraskelerine iâne mansıbın zafından ve masârifin — kesretinden - ziyade - muktazi . idügi reyi rahimâne ve merhameti kerimanelerine muhtaçdır; cenabı bâri* برشانه *şu memuriyetleri mesmûımız oldığı akabinde hakki vezirânelerinde olan duamızı dergâhı icabetinde kabul eyleye amin.*

Bimennihi tealâ bir kaç güne kadar boğaza vusul ve iktizayı tabiatı maslahata ne veçhile yakinim mütaallik olur ise hakipaylarına âdem irsalile tahriratı senâveri irsal kılınacağı ve kaldı ki boğazın şimdiye kadar teseyyübü ve adaların العياذبالله *elıyazübillâh halleri ve üç sefinei* اعدا *adadan külli vehim ve iztiraba müptelâ olacakları tenhalıklarından malum ve şimdiye kadar olan tedabirin ademi metanetinden âdâ musallat olsa netice müşkül zan olunur; gerek adalara ve gerek memurlara başka başka tatarlar irsallerile hem istilâm ve hem nushu pend* نصح و پند *olunup velhasıl iktizasına göre adaların dahi tertibi ve istihkâmı lâzimedendir. Midillünün ve Sakızın ve İstanköyün ilâmları takdim kılındı; bu sadık, esdak emekdarın hakkında hüsnü teveccüh ve müsaadeleri erzan buyurulmak vabestei lütfü mürüvvetleridir.*

Efendim; bahirde اعدا *âdâ her ne kadar kavi olsa, erbabi tecrübe ve dikkat ona kavi demez ki lâzımülmuhafaza olan mahaller lâyıkı üzere kuvvetlice muhâfaza olundukta düşmanı kavi her ne mahalle hücüm eylese topa tutulmuş maymuna ve oka tutulmuş hınzıra döner; bu sûret ile* بر بر *nevbenev kuvveti mübeddel olur ve maâzallah sevahilden birlimani cesime malik olur ise o vakit ona düşmanı kavi derler. Limninin lima-*

[1] Hükûmetce vüzeraya nakden yardım usul lendi: onu ima etmektedir.

[2] Ordu Rus harbi münasebetile Tuna boyunda idi; Konya tevcihatı oradan yapıldı.

nına malik olmağa düşman elbette harısdır; zira cesim donanmaya kışlak olabilir; haktâla hıfz eyleye amin.

Kara Osman zade elhac Hüseyin ağa tarafından içinde olan üç yüz Aydın askerinden Limni'de bir fert kalmadı, firar eylediği, boğazdan yazılmıştır; derhal ağayı mumaileyhe yazıldı, eğerçi iâde ederim diyor, ancak İstanköyden gelen ilâm dahi hakipâya irsâl ve takdim olunmagla düşmanı din melunlarından muhafaza zımnında Suyiceli? İbrahim tarafından tayin ve Gezirede olan mutemed Hasan ağa namında başbuğını Nusuh oğlu muharebesi zımnında aldırmışlar; maslahatı âdâ farzı ayın derecesine vasıl olmuşken serendi mukataâsı nizâile yirmi otuz bin asker tehiye birle tanzim olunmakta adalara ne suret ile muhafazaya kuvveti tam verilür; hele etrâfile mutaleâya mütehammil bir madde olmagla mukteza ve münasibi reyi rezini isabetkarinlerine muhavveldir.

Efendim! tarafi âlilerine derkâr olan hulûsı derûnı senâverânemi havi işbu kaimei senâfahime مشتاقانه *tahririne bâdi olmuştur, bimennihitealâ ledessadelvüsûl* لدى الملاقات *berveçhi muharrer hakkı senâveranemde hüsnü teveccühleri erzâni buyrulmak vâbestei lutuf ve mürüvvetleridir.*

5 Zilkade sene 22
Mühür
Elhâc Mehmed Hakkı

XVIII

Hakkı paşanın Akdeniz boğazı Seraskerliğine tayin kılınup İnglizlerle musaleha yapmağa memur edildiğine dâir dördüncü Mustafanın kendi el yazısile beyaz üzerine üç hattı hümayunı sureti:[1]

Sen ki boğaz Seraskeri Mehmed Hakkı paşasın;

Senden her veçhile sadakat ve gayret memûli şahânem olup boğaz kalelerinin istihkâmına ve takviyetine dâir hususlara kemâlile dikkat ve levâzımat ve mühimmâtı celb ve ihzâra hadden ziyade gayret eylemen matlûbı padişahânemdir. İngilterelüye müsaleme ve musaleha maddesine matlûbı hümâyunım üzere حكيمانه *hakimâne hareket ederek nizam vermeğe sa'ı* سعى *ve ikdem eyleyüp duâyı mülûkâneme mazhar olasın; tebdil hasekilerimden emin bendemle onbeş bin guruşluk altun, harçlık olmak içün tarafına gönderilmiştir; göreyim seni tanzimine memur olduğın masla-*

[1] Bu üç hattı hümayunun fotografları makalenin sonuna konulmuştur. (Top kapı serayı Arşivi numara 8782, 6575, 8784)

hatlara gece ve gündüz خواب hab ve rahatı terk ederek dikkat ve gayret eyleyesin. Cenâbirebbilâlemin tevfikını refik eyleye âmin.

XIX

Sen ki boğaz Seraskeri Mehmed Hakkı paşasın;

Davleti aliyyem ile İngiltere devleti beyninde iâdei müsalemetin müzakere ve tanzimi içün seni ruhsati kâmilei şahânem ile murahhas eyledim; muktezâyı ruhsatın ve kaymakam paşa tarafından sana yazıldığı veçhile İngiltere murahhasile müzakere ve tanzimi maslahata dikkat idesin.

XX

Sen ki boğaz Seraskeri Hakkı paşasım;

İngiltere murahhası vürûdunda müzakere ve devleti aliyye ile İngilterelu beyninde akdi musâleha eylemen içün balâsı hattı hümayunımla müveşşah ruhsatnâmei şahânem gönderilmişti; bu defa İngiltere fırkateyni gelup içinde elçi olduğını beyan ile tekrar ruhsatnâme istida eylemişsin; mukaddem verilen ruhsatnâmei hümâyunım ve talimat muciblerince İngiltere murahhasile müzakere ve akdimaslahatı hayriyeye mubaşeret idesin; göreyim seni, şu maslahatın bitmesine gayet dikkat ile سعى sa'ı ve gayret edesin. Cenâbıhak muvaffak eylesun âmin. Bu hususun bitmesi senden matlûbı hümayunımdır.

XXI

Mehmed Hakkı paşanın Mahmut II zamanında ve 1224 ibtidasında[1] hükümete gönderdiği tahriratı olup. içinde bazı şayâni dikkat noktalar vardır.

[1] Hakkı paşanın bu tahriratının sonunda sene gösterilmeyerek 17 m [Muharrem] işareti vardır. Buna göre tahrirat tarihi 1224 senesi muharreminin 17 si olup Hakkı paşanın rakibi Yusuf Ziya paşanın ikinci defa sadarete daveti tarihidir.

Sadrıâzam kaymakamının derkenarı:
Sabıka boğaz Seraskeri olup bu defa mansıbı olan Konyaya azimeti içün emri şerifi تسطير *tastir olunan vezir Hakkı paşa kullarının kaimesidir; kethüda bey ve reis efendi kullarına olan kaimelerinde dahi işbu arizanın huzûrı mekârim mevfûrı şahânelerine arzolunmasını tahrir ve tekit etmiş olduğundan mücerret manzûrı hümayunları buyrulmak içün takdim olundığı malûmı âlileri buyruldıkta ferman hazreti veliyülemrindir.*

Devletlû inâyetlû, atûfetlû refetlû eazzü ekremim kerimüşşiyem sultânım hazretleri:
Bundan akdem Kûtahya eyaleti uhdei senâveriye tevcih ve ihsan buyrulması niyazına dâir takdim olunan kaimei senâveriye cevap olarak bu defa cânibi sadakatcalarından inâyet buyrulan keremnâmei atûfetbahşaları varid ve keşidei silküccevahiri sutur buyrulan meânii معانى *ihlâsa rehini, izân ve karini müdrikei senâkâri oldığı ve tevcihati hümayunda eyaleti mezkûre Osman paşaya ve endek vakitde Karaman eyaleti bu sadık emektara tevcihinden kalilülvakti bilmutaleâ eyalâtı mezkûre huzûrı faizünnûrı mülûkâneye arz ve istizâni münasib olmadığından tevkif ve bir müddet dahi imrar ve vakti merhûne talikile tanzimine dâir tebşirleri imalarından tebeyyün eden kemâli hüsnü teveccühleri bâdii memnuniyeti fuâdı ihlâskârü dervişânem olmuştur. Lâkin salifülbeyan eyalâtı mezkûrın tevcihine mütedâir rayıhai televvün istişmam olunacağı ednâ mekule fikir ve mülâhaza olunsaydı kat'a hususı mezkûr tarafı acizânemden tahrir ve kaleme alınmak mümkün olmayacağı aynelyakın* عين اليقين *malûm buyrulması mütemennamızdır; zira bu emektarı emeği ve tecrübesi sebket etmeyenlere tercih televvün değildir; şer'an ve aklen ve kanûnen mûcibi memduhiyettir ve kaldiki tahrir ve niyazıma sebeb velinimeti âlem olan şevketlû mehâbetlû kerâmetlû padışâhımız efendimizin tarafi devletlerine nizami saltanatı seniyeyi usuli kadime ircâ ve tekidi mutazammin ve adâleti mucib mufassal mubarek hattı hümâyunı mehâbet makrunlerinda beyan ve men buyruldığı üzere bir müddettenberu ihtilâli tevcihat takribile alemde zuhur eden fesat,* نهايه *binihâye olup ezcümle umurı* اعاظم *eâzımı mülkiyeden olan menâsıbı vüzera nâehle* نااهله *rüşvet ve şahidi zor vesatatile bazan tevcih olunarak nizamı mülk muhtel ve mûyızengi gibi piçâpiç olduğundan müddeti medide senâkârları işbu keyfiyâta nazaran meyûs*

derecelerine vasıl ve mütehayyır iken işbu ahdi saidi hazreti zıllullahide hüsnü mükâfat olunacağı zâhir ve nümâyan olduğuna mebni usuli reftâri kadime itibâren devletce keyfiyati acizanem ifadeye ictira kılınmıştı.

Kerimüşşiyem sultânım; halâ bu emektar kırk senedir bervechi sadâket ve cümle indinde müsellem olarak umurı devleti aliyyeye hizmetim sebkat eylediği hasebile nâili mükâfat memul olunur iken bir maslahat zımnında olmayup ancak bir kaç zâtin garaz ve nefsaniyetlerinden neş'et etmiş bir keyfiyet oldığı ukalâyi bigarazın teslim kerdeleri olan kaziyeden olarak iki defa nefy نفی *ve bir defasında kemâli şiddet üzere müsadere, hattâ bir entari ile mahalli memûreme* عظام *azim ve beş sene sekiz mah menfâda kaim ve duâyi devâmı devleti aliyeye meşgul iken ibkayi vezâret ve Erzurum eyaleti ve şark cânibi Seraskerligi munzam olduğını haini pâdişâhı âlem ve devleti ebediyülkiyam olan kaimmekam Musa paşa tarafından bâ tahrirat tarafi acizaneme ifade, ve tekellüf ve intizâmı dairemi tekit ve aşıkâr eylediğinden İzmir canibinde üç yüz kese akçe deyne giriftar ve tanzimi daireye ibtidar olunmuşken Erzincan tarafından sâhibi alâka ve külliyetlu irâdı olan Kemahlı Osman ağanın dörtyüz kise akçasını ahz ve Erzurum eyaleti ve şark seraskerliği mumayiileyhe ve boğaz seraskerliğini tarafı âcizaneme tevcih eylediklerinden nâşi mahalli mezkûre vusulümüzde her tarafında kemâli teseyyüb ve perişaniyet üzere olduğu lâyuhsa kimesnelerin malumıdır. Velinimetimiz olan Devleti âliyyenin tanzim ve rüyeti hizmeti bâisi iftiharı dâreyn olduğundan terki Hâbü rahat ve klâı* قلاع *erbaayı keştügüzâr ve geceleri tabyelerde ikamet olunarak vaki olan hizmet ve sadakatimden başka boğaz canibine sayfiye asakir tertibi olmadığından vakti şitadan bakiyye kalan asakirin idarelerile tevkifine sâyü ihtimam ve dairemiz dahi teksir ve mükemmel olmagla masarifi külliyeye düçâr ve tavrı kadime dahi riayet ve muhafazai miri hususunda gayret ve seraskeri sâire misüllü nüzülden bir parc mande kabul olunmayarak hattâ dâiremiz tayinatlarına verilen* شعیر *şair saf olur ise iki ve magşuş oldukta üçer kıyye olmak üzere tevzii vazâifı askeriyenin dahi tayinatları maddesine dikkat ve ziyade nesne verimekten ve telefi miri olmaktan himâye ve zabturabtlarında dahi bir* قیل و قال *kıylükal mevcut olmadığından başka iki defa İstanbul tarafında ihtilâl vâki olmuşken boğaz tarafında olan asakirden tahtı edebden hariç bir suret olabildi mi? Ol mevsimi ihtilallerde bu idaremize kelamı munsıfane budur ki dikkai oldukça ceybi insafda mevcut olan nukudı râyicülayârı aferini nisar etmeğe şayan olmak gerektir. Velhâsıl icrâyı levazımı sadakat ve rızâyı yümün irtizâyı hazreti şehinşâhiye muvafık ve reyi ülilarayı* وراى اولى الآراى *saltanatı seniyeye mutabık hizmetle*

kusur ettirilmedigi ve bu tarafta olan sair ibâdı müslimin dahi sâyei hümavâyei mülûkânede emnü rahat ve duayi devamı Devleti aliyyeye meşgul ve kıyam üzere olmalarına فالله الحمد والمنة *kemalile sarfı vüsi âcizânem olduğundan işbu hizmeti fakirâneme mukabil usuli manazımı devleti âliyye olan atiye ve kürk ve bazı iltifatlar ile mazharı mükâfat memul olunmakta iken sadrı esbak Mustafa paşa [Alemdar] ve Tahsin efendi ve kethüdası Refik efendi sevku delâletile incirli çiftliğine* اطلاع *itma birle ibkâyi vezaret ve boğaz seraskerliğine hediye olarak* احد *ahz ve tecrübe kerdei devleti aliyye olmamış Rağıb paşayi [Şamli] boğaz içi gibi üç düşman ağzı mahalle serasker tayin ve bu sâdıkı esdikayi devleti aliyye olan senakrlarını Limni cezresine memur eyledikleri ve esnafa balâda beyan olunan sebeblere mebni terâküm eden borcuma, mâlik olduğum hayvânat ve sâire ne varsa verilup yine keenne* لا *bir müsadereye mübtela olduğumdan bir kaç cihet ile devletce Kütahyaya istihkakımız nümayan olduğu ve selefimiz mumaileyh boğaza vusulünde bir müddenberu bu kadar mihanü meşakkat ile tanzim eylediğim takviyet ve istihkâma memur asakirden akçeler alınarak ve mevcutlara izin ve ruhsat verildiginden mâada kendüleri erbâbi heva ve fesekadan olmagla irtikâbı muharremat ile ve hiffeti mizaç ile topçu ve sairlerinin tahtı edebten huruçlarile veziri müşarünileyh baridâne muâmele ile rüsvay etmelerinde ne bunlara bu muameleden bir sitem ve ne muhlisinizin idaremize bir aferin gelmedi ve senakârları dahi mukaddemleri on bir mahta nüzül tarafından bir para mande almayarak kesreti dâire ile mübtela olduğum düyuna hayvanat ve saire her ne var ise füruht ve teslim ve mahalli mezkûre azimet üzere iken Şehinşâhi cihan şevketlû mehâbetlû velinimeti âlem efendimizin mahza inayet ve abdi hıridelerine merhameti şahaneleri zuhurile betekrar boğaz seraskerliği ihsan ve tevcih buyrulup ıztırap ve mesarifi beyhudeden halâs buyurdukları ezhari mineşşemstir.*

Elhasıl efendim bu güne hizmetim ve emektarlığım ve mağduriyetim takribile Kütahya eyaletin, velinimetimiz şevketlû kerâmetlû efendimden niçün rica etmem? zira halâ Kütahya valisi olup mingayri istihkak malûmülmiktar meblağ ile vezâret ve Erzurumı tehsil eden Osman paşa hazretlerinin sâbık şadrıâzam Memiş paşa hazretleri vaktinde eyaleti mezkûri ne vechile tahsil eylediği malûm. Binâenaleyh vakti kalilde senâkârlarına tevcih olunduğu surette tebeddülat vukuile telvvün taraflarına hamlolunarak bir taraftan tefevvüh olunmayacağından fazla maslahatın hakikatine vâkıf olan devleti aliyye emektari ve esdikalarının ed'iyei hayriyelerine bâis ve mecbul oldukları sıdku gayretlerini tahrik ve igraya vesile olacağı malûmi alileri buyruldukta hali etvâri sadaket şiârım]

tıbkı tahriri acizanem üzere arz ve mubârek hakipayi hümayundan eyaleti mezkûrun tevcihi niyazım olduğını cenâbi devletleri dahi rica ve müsaadei şahâneye delâlet ve mazhari ed'iyei hayriyyemize nâil buyrulmak temennasile işbu senanamei vefa daime tahrir ve فرستادهٔ نادیٔ رافت مصیرلری *firistâdei nadii refet masirleri kılındı; inşâallahüteala ledasadilvusul salifülbeyan müsadere ve sâir bu teraflarda olan hali acizanem malûmi devletleri buyruldukta eyâleti mezkûr gibi mansıp ihsan olunmadıkca hali diğer günüm bir kat dahi perişan olacağı zâhir olmagla zâti alilerine mevhibei celilei rabbaniye olan şimei seniyyei mürüvvetkâri ve hakkaniyet muktezâsından ümitvar olduğum üzere eyaleti mezkûrun suyi senakârilerine tevcihi hususuna vücuhla meknet ve tanzim ve temşiyetine ve canibi senâkârlarını rehini şadumani ve meserrei birle baisi inbisatımız olur.* زبیرهٔ عنایت وتیره‌لری *zebirei inayet vetireleri redifile meşrûrülfuat* مسرورالفؤاد *buyurmaları memuli senakârlarıdır. 17 m [1]*

Elhac Mehmed Hakkı

XXII

İstanköyde bulunan Hakkı paşanın vezâretinin ibkasile Girit valiligine tayinine dâir telhis ve Mahmud II nin hattı hümâyunı

Kaymakam paşa

İşbu telhisin mucebince tanzim olunup keyfiyeti ordûyı hûmayuna işrab oluna

Pâdişâhım

Şevketlû, kerâmetlû, mürüvvetlû, kudretlû velinimetim efendim

Hanya'nın ihtilâline dâir mârûzı huzûrı avarif mevfûrı tacidarileri kılınan takriri çakerânem balâsına «Girit ceziresine bir muktedir vezirin memuriyeti lâzım gelmekle bir münâsib vezir memur olsun deyü yazmak üzere idim; Abdülkadir paşa erbâbı değildir. İbtida kandiyeye Hakkı paşa mı olur, Ragıb paşa mı bir münasib adam memur olsa. Abdülkadir paşa dahi Hanyaya münasib ise tevcih olunsa yahut başkası memur olsa. Hakkı paşa ile Ragıb bir mahalde olmaz münasibi veçhile tanzim oluna» deyü شرفریز صدور *şerefrizi sudur olan hattı hümâyûnı kerametmakrunı mülükânceleri mefhûmı münifi karini izânı âbidânem olmuştur. Müşarünileyh Hakkı paşa kulları mukaddemlerde eyaleti Kandiye tevcih olunup kalası muhafa-*

---

[1] Topkapu sarayi arşiv vesikaları numara 1280

zası şartile anda ikamet etmiş olduğuna binâen ol tarafın نوعما nevama muşarünileyh ile muarefe ve münasebeti takribile Ragıb paşaya tercih olunması hatır güzârı çâkerânem olmagla müşrünileyh Hakkı paşanın ibkayi vezâretile Kandiye tevcihi muvafıkı irâdei seniyyeleri buyrulur ise Hanya sancagı dahi müşarünileyh Abdülkadir paşa kullarına tevcih olunup kapı kethüdalarına ilbası hil'at birle keyfiyet ordûyı hümayunlarına dahi tahrir olunacagı muhâtı ilmi âlileri buyruldukta emrü ferman şevketlû kerâmetlû mehâbetlû kudretlû velinimetim efendim padişahım hazretlerinindir.

(Emiri efendi tasnifi Numara 9867)

XXIII

Hakkı Paşanın tayin fermanı yukariki telhisin arkasında işâret edildiği üzere 28 muharrem 1225 senesinde yazılmış olup, vesikalar arasına konulan fermanda da Girid vâlil·ğine tayini 28 muharrem 1225 dir.

Hakkı paşanın vezâretinin iâdesile 1225 muharreminde Girit valiliğine tayin edildiğini gösteren hököm sûreti:

Sâbıka Karaman valisi olup bu defa vezâreti ibkasile Kandiye kalesi muhafazası şartile Girit eyaleti kendüye tevcih olunan vezirim elhac Mehmed Hakkı paşa iclâlühûya hököm

Senki veziri sütûde semiri müşarünileyhsin; bundan akdem hasbeliktiza vezâretin refile İstanköyde ikamete memur kılınmış isen dahi bu defa hakkında neyyiri alem efzûnı şefakati şahânem pertevefken پرتوافکن ve bahri âtıfeti şehriyârânem موجریز mevcezen olup şerefyâftei sudur olan hattı hümâyûnı merhamet makrûnı şahânem mucebince ibkayı vezâretinle avâtıfı âliyyei şâhânem ve avârifi behiyyei hüsrevânemden Kandiye kalesi muhafazası şartile Girit eyaleti uhdei hamiyetine tevcih ve ihsanı şahânem olmakdan nâşi vusûli emri şerifimde zinhar imrar ve ifâtei vakit etmeksizin derhal dâire ve etbâını vezârete şayan veçhile tanzim birle âcilen ve müsâreaten olduğın mahalden hareket ve bir an akdem ve bir saat mukaddem kandiyeye vusule şitab ve müsaraat birle makarrı muhafızin olan mahalde ikamet ve zabtu rabtı memleket ve hıfzu harâseti kale ve enhaya dikkat ve kal'ai merkumenin emri muhafazasına memurların aleddevam yerlü yerine ve hizmeti lâzimelerinde kıyam ve مشمول mesûl eylemelerine sâyü gayret eylemen fermanım olmağın memuriyetini şâmil rikâbı müstetabımdan işbu emri şerifim ısdar ve tevcih hökümi münifime matviyyen توجیه حکم منیفه مطویا [isim yeri açık] ile irsal olunmuştur; imdi işbu emri şerifimin tarafına .

vusuli anında kal'a beyhûde imrar ve ifâtei vakit etmeyüb derhal dâireni şânı vezâretine şayan vechile tanzim ile serian ve âcilen hareket ve müsareaten kandiyeye vusûle kemâli acele ve şitab birle zabtı rabtı memleket ve hıfzu haraseti kal'a ve enhaya ve muhafazaya memur olanların aleddevam hizmeti lâzimelerinde ve maslahatları başında bulunmalarına ve evâmiri âliyyemle muhavveli uhdei ehliyetleri kılınan kâffei mehamı saltanatı seniyyemin emrü fermanı şahânem mucebince tediye ve tesviyesine ve def'uref'i şürur دفع و رفع شرور *ve erbâbı mazarratla istihsali esbabı refah ve asâyişi ibada ve her halde tahsili rızâyı sâd irtizâyı* محصل رضای سعد ارتضای *mülûkâneme ve tarafından ve etbâın caniblerinden hiç ferde hilâfı şeriati garra zulüm ve teaddiden mücânebet ve dâima merâsimi hidem ve tebassura ve levâzımı teyakkuza riâyet ve etraf ve eknafa ihâlei enzârı basiret ve kandiye kalesinin agavat ve zabitanile tarhı encümeni ünsü ülfet birle kandiye muhafızlığına müteferri bilcümle mehamın ber vefkı meram tediyesine dikkat ederek ol havali ve sevahilin keyfiyâtını daima istitlâ* استطلاع *ile mesmuatını ve serian ve âcilen hareket ve kandiyeye azimetini derbârı şevketkararıma tahrir ve iş'ara müsâreat eylemen matlûbı katii mülûkânem* مطلوب قطعى ملوكانهم *idügi ve bir madde de ednâ derece zühul ve gaflet ve olduğun mahalde beyhûde* مكث *meks ve imrârı vakit misillü vaz'a birveçhile rızâi şehriyâranem olmadığı malumı gayret melzûmın oldukda berveçhi meşruh amel ve hareket ve icrâyı fermânı şahâneme ve acaleten hareket ve azimetini serian deriâliyyeme tahrire bezli vüs'u liyâkat ve hilâfı ferman ve münafii tenbihâtı şahânem hareket ve tavakkuf misillü vaz'ı tecvizden ittika* اتقا *ve mubaadet eylemen babında. Fi evâhiri [M] sene 225*

[mühimme defteri 229 sahifa 108

XXIV

Hakkı paşanın Agriboz muhafızlığına tayinine dâir ferman sûreti:

Sâbıka kandiye muhafızı olup bu def'a kalesi muhafazası şartile Agriboz ve Karlıeli sancakları tevcih ve ihsan olunan vezirim elhaç Mehmed Hakkı paşa iclâlühûya hököm

Senki veziri fetanetsemiri müşarünileyhsin; nâsıyei hâli sadakat iştimalinde lâmi ve tâbân ve cebini hamiyyet mübininde ساطع *sâtı ve dırahşan olan pertevi sıdku reşad ve mâyei istikâmet ve ıdâdı hüdâdad* خداداد قداد *muktazasınca şimdiyedek memur oldığın mahallerde akilâne ve dirâyetmendâne*

hareket ve dini mübin ve devleti âliyyei ebed karinime ibrâzı hüsnü hizmete bezli cülli himmet idegeldiğin nezdi mekârım ferdi dâverânemde malum ve bundan böyle dahi senden rızâyı سعد sad iktizâyı mülukâneme muvafık ve vakit ve hal muktezasına mutâbık etvârı berküzide ve hidemâtı pesendide zuhurı memul ve meczum olmaktan nâşi avâtıfı âliyyei şahâne ve avârifi behiyyei padişahânemden bu defa inâyetrizi sudur عنایتریز صدور olan hattı hümâyunı şevketmakrunım mucebince kal'ası muhafazası şartile Agriboz ve Karlıeli sancakları sana tevcih ve ihsanı hümayunım olmagla vusuli emri şerifimde kandiyeden sefineye süvar ve Agriboz'a güzar ve mecbul oldığın kâragâhi کارآگاهی ve dirâyet lâzimesi üzere ضبط و ربط zabturabtı memleket ve muhafazai kal'a ve enha ve himâyet ve sıyâneti fukara ve zuafa maddelerine ve evâmiri âliyyemle muhavveli uhdei ehliyetin kılınan mehâmi devleti âliyye ve hususatı saltanatı seniyyemin ber vefkı rıza بر وفق رضا tediyesine sıdkı vüsı iktidar eylemen fermânım olmağın memuriyetini hâvi ordüyı hümayunımdan işbu emri şerifim isdar ve tevcih hökmi münifime matviyyen [isim yeri açık] ile tisyar olunmuştur. İmdi keyfiyet malûmı gayret melzumın oldukta berveçhi meşruh münasib sefine ile kandiyeden Agriboz'a geçüp zabturabtı memleket ve muhafazai kal'aya dikkat ve zâti şevketsimâtı cihandaranemе vediai hazreti halıkulberâya olan acezei reaya ve sekenei fukara üzerlerine bastı cenâhı refet ve neşri meâsiri şefakat ve âdalet ederek cümleden isticlâbı daavâtı hayriyeye velhasıl senden memul ve meşhut olan harekâtı sadıkane ve reftârı hamiyetmendâneyi bundan böyle dahi ibraz ve izhar ile istihsali tezayüdi teveccühâtı hidivâneme bezli cülli meknet ve sıdkı gencinei liyâkat ve hilafından ittika ve mubâadet eylemen babında.

Evaili Za (zilkade) 25 Mühimme defteri 2:0 sahifa 102

XXV

Hakkı paşanın Agrıbozda vefat ettiğine eşya, ve âilesinin İstanbula gönderilmesine dâir kadı ve âyanlara gönderilen 1226 zilkade sonu tarihli hököm :

Agribozdan deriâliyyeye gelince yol üzerinde vaki kazaların قضاة و نواب kuzat ve Nüvvabına ve zikrolunan kazaların âyanlarına hököm ;

Sabıka Agriboz muhafızı müteveffa Hakkı paşanın Agıiboz [da] olan hareminin eşyalarile معا maan deriâliyyeme azimetleri bâbında bundan akdemce Maliye canibinden emri şerifim isdar ve tisyar kılınmış ise [de] zikrolunan eşya ve haremi müteveffâyı müşarünileyhin esnâyı rahda muhafazasile muzayeka çekdirmiyerek merâsimi mihmannüvaziye riâyet birle

âminen ve sâlimen deriseadete ايصاله *îsâle mubâderet olunmak babında emri şerifim suduru* باظهر *bâ takrir istida olunmaktan nâşi sizki mevlâna ve âyanı mumaileyhimsiz vechi meşruh üzere amel ve hareket olunmak fermanım olmağın imdi eşyâyı mezkûre ile haremi müteveffâyi müşarünileyhin esnâyı rahda muhafazasile bir mahalde zarûret ve müzayeka çekdirilmeyerek ve merasimi mihmannüvaziye riayet olunarak âminen ve sâlimen deriseadete îsali hususuna mezidi ihtimam ve dikkat eylemeniz matlûbı mülûkânem olduğu malumunız oldukta berveçhi meşruh amel ve harekete dikkat ve hilâfından tevakkı ve mücanebet eylemeniz babında.*

[Mühimme No. 233] Fi evâhiri Za sene 226

*
* *

Bu vesika süretlerinden başka vesikalar da varsada hepsinin süreti yazılmayarak bunlardan bir kısmının fotoğrafları eserin sonuna konulmakla iktifa edilmiştir.

HAKKI PAŞA MEKALESİNİN VESİKA KISIMLARI HARIC OLARAK TERTİB EDİLEN İNDEKSİ

Yanlış doğru cedveli

Tashih esnasında bazı yanlışlıklar gözden kaçmıştır. Bunlardan bir kısmı karine ile anlaşılacağı için cedvele konmamış, mühim bir kısmı ise aşağıdaki cetvelde düzeltilmiştir. Eski harflerle yazılan bazı Arabca ve Farsca kelime ve terkiblerin noktaları düşmüş ise de yine karine ile anlatılacağından anlarda halî üzere bırakılmıştır. Vesikaların aslında mevcud olan bazı düşüklükler olduğu gibi bırakılmıştır.

187	11	رعایا reaya
189	8	فی اواخر fi evâhiri
191	8	O suretle işi ele almıştı
191	15	Göreyim seni
191	28	Uhdesinde
200	7	الحالة هذه elhâleti hâzihi
201	26	بتخصیص bitahsis
202	8	Hasan paşa
202	19	مصلحت maslahat
202	20	روح رسول rûhı Resul
202	31	جفا فائده çifâide
206	21	دامت معالیه dâmet meâlihi'ye
209	11	» » »
209	15	şehriyarânem
211	4	مرکوز merkûzı
216	42	mürefTehen İstanbula
218	31	müşarünileyh
219	10	nasıl
219	23	nümâyân
219	27	خذلان Hızlan
219	27	نصایح nesâyih
220	3	بفضل الله bifazlıllah
220	19	Kâtiblerimizin
220	28	ey nümâyende iden mihri kamerde şakkı
222	21	mirilliva Ali Rıza paşa
223	13	Mahmud bey divânı hümâyun
226	31	قرب kurbi
228	23	وجلاله ıcelâlühû
228	27	تصاحب tesâhub
229	1	Berkofca
229	2	آناً فآناً ânen feânen
229	3-4	ibârenin doğrusu (باعث حصب ورفاه مملکت) baisi hısıb ve refâhı memleket olmak lazımdır
229	6	وبطالت وعدة نظام va betâlet ve umdei nizam

229	10	mürûr birle
229	11-12	Aleksandır Voyvoda hutimet avâkibûhû bilhayr
229	15,16	اجلاله iclâlûhû
229	17	بعون و عنایت = biâvni inâyet
229	19	و تسخیر برله ve teshir birle
229	19	Vücûdı şekavet
229	21	Iclâlûhû
229	25	کیفیت ردیه keyfiyeti rediyye
229	31	اغده ق رأسه
229	31	مفهوم صدق حالری mefhûmı sıdkı halleri
229	34	Kurâyı
229	36	itiyad
230	2	olup
230	2	Hayyız encâm
230	5	بغی وفساد = bagyü fesad
230	9	kemâli itibar ve mezidi kuvvetü iktidar
230	39	بو خطب جسیم bu hatbı cesim
231	1	emri şerifimle
231	11	olmagla
231	12	esâsı bünyan .
231	15	اعمار imarı
231	1g	kaydında olup
231	24	کوشمال güşmal
231	28	مواضع mevazı
231	33	kapıcı
231	38	الدفو زکاةالثغر
232	8	وخطب جسیمك ve hatbi cesimin
232	9	matlûbı
232	17	olup
232	21	خیرالبریه Hayrülberiyye
232	23	شمشیر şimşir
232	38	emri vilayetinde
233	12	eşkıyanın
233	13	ومنع ve men'i
233	16	ibârenin doğrusu فرسل حکیماً ولاتوصه
233	30	دربار derbâr
233	31	eylemen
234	15	اجلاله iclâlûhû
234	31	تحمیرلرندن tahmirlerinden
234	34	معاذالله‌تعالی meâzallahi teâla
235	11	بر موجب نظام ber mücebi nizam
235	25	[غیرتی] بذل جد bezli ciddü [gayreti]
225	27	فرمانم fermânım
235	38	rabıta
236	1	اجرای صرف icrâyı sarfı
236	2	دربار derbârı
237	9	احدهما ehâdehümâ
237	28	buyrulacagını

237	29	انجاز incâzı
242	14	خیرخواه hayırhah
244	30	عالم السرائره = alimüsserâire
249	15	من حیث المجموع min haysülmecmû
257	1	کیفیت حال keyfiyetü hâl
260	28	شقین
261	1	Berkofca'yı
261	23	جمع cem olan
270	16	ledâ sadilvüsül لدی سعد الوصول
272	25	اخلاصکار ihlaskârı
272	25	ایالت مذکوره‌ك eyaleti mezkûrın
272	28	kaleme alınmak
272	29	سبقت sebkat
272	34	mehâbet makrunlarında

I

Rumeli ahvaline ve eşkiyaya dâir Hakkı paşanın birinci valiliğinde kendi elyazısı ile gönderdiği tahrirat

Haleb Valisi Hakkı paşaya Söğüt kasabası hadisesinden dolayı tekdiri ve delil-başısı Kara ömeri idamı hakkında ferman sûreti (Mühimme No. 3)

Haleb valiliğinden azl ve vezareti ref رفع edilen Hakkı Paşanın istanköy adasına nefyine dâir ferman sureti [Mühimme 3]

Hakkı paşanın, selefi gürcü Osman paşaya dâir Hükümete gönderdiği 1215 Z. 9. tarihli tahriratı

Hakkı ve Osman paşaların münafese dolayısile aralarında cereyan eden muhabereye dâir Hakkı paşanın mektubu [Hakkı paşa bu mektub suretini İstanbula göndermiştir]

V

Gürcü Osman paşanın, Hakkı paşadan şikâyet yollu Hükümete gönderdiği tahrirat

Hakkı p ı ş ı ı ı 215 zilhicce tarihile Rumeli ehvaline dâir Hükümete gönderdiği dikkate şayan cevabı tahriratı

VII

Hakkı paşanın beş sene müddetle Rumeli valiliğinde ibkası hakkında gönderilen fermana teşekkürü hâvi kaimesi

Mâli vaziyet hakkında Hükûmet tarafından Hakkı paşaya gönderilen 1216 Receb 5 tarihli tahrirat müsveddesi [Dahiliye vesikaları No. 2028

IX

Osman paşa hakkında, Hakkı paşanın Humbaracı başı Süleyman ağaya mektubu sureti

Hakkı paşanın, sadârat kaymakamı tarafından Gürcü Osman paşaya gönderilüb avdet eden kara İbrahimi yakalatarak elinden evrakı alup okuması ve aleyhinde tuzak kurulmasından şüphe ederek şikâyeti

Hakkı paşanın Osman paşaya yolladığı bir suretini de Hükümete gönderdiği mektubu

Hakkı paşanın kendi el yazısile hükümete gönderdiği Rumeli ahvaline dair tahrirat

Hakkı paşanın Gürcü Osman paşaya dâir kendi el yazısile
Hükümete gönderdiği kaime [tahrirat]

Hakkı paşanın pazvand oğlu ve Belgrat isyanına dâir kendi el yazısile kaimesi

Hakkı paşanın eşkiya ehvaline ve devlet Kethüdasının adamlarına dâir kendi el yazısile tarira

Hakkı paşanın Rumeli Valiliğinden azl ve kethüdası Ömer ağanın tayini hakkında Hükümetin oynadığı oyun ve buna dâir Padişah selim III.ün hattı Hümayunı [d. i. S. 26]

Kethüdası Ömer ağanın Belgrada tayini Hükümetce münasib görülüb kendisinde tasvib etmesi hakkında Hakkı paşaya yazılan tarirata, paşanın kendi yazısile gönderdiği ağır cevab [d 1 S. 26 E. 13]

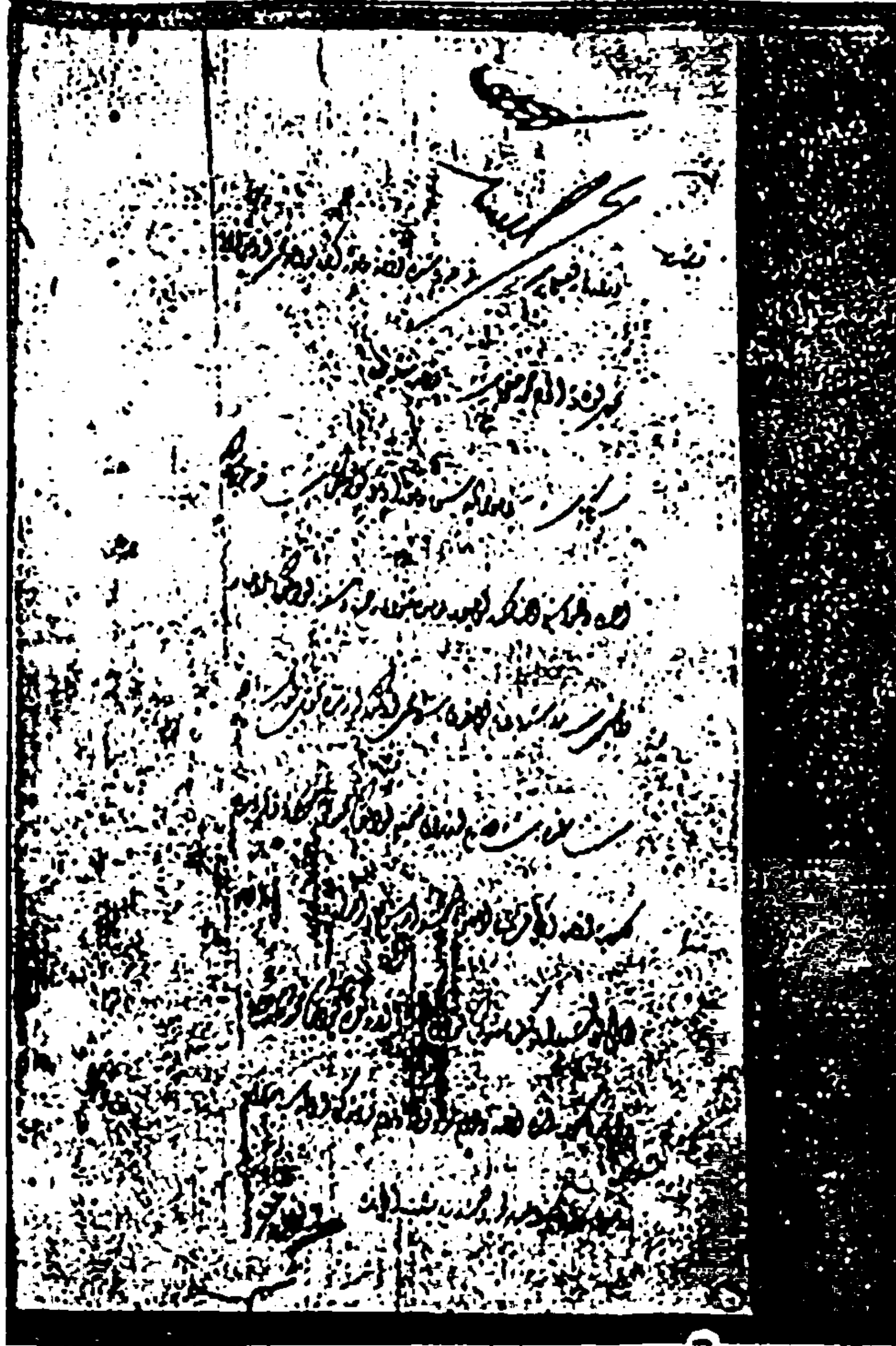

Hakkı paşa Kethüdası ömer ağanın zâhiren Belgrad muhafızlığına tayin edildiğine dâir hakkı paşayı iğfal yollu alınan tertibat hakkında telhis [arz tezkeresi]
(d. 1. S. 26)

XIX

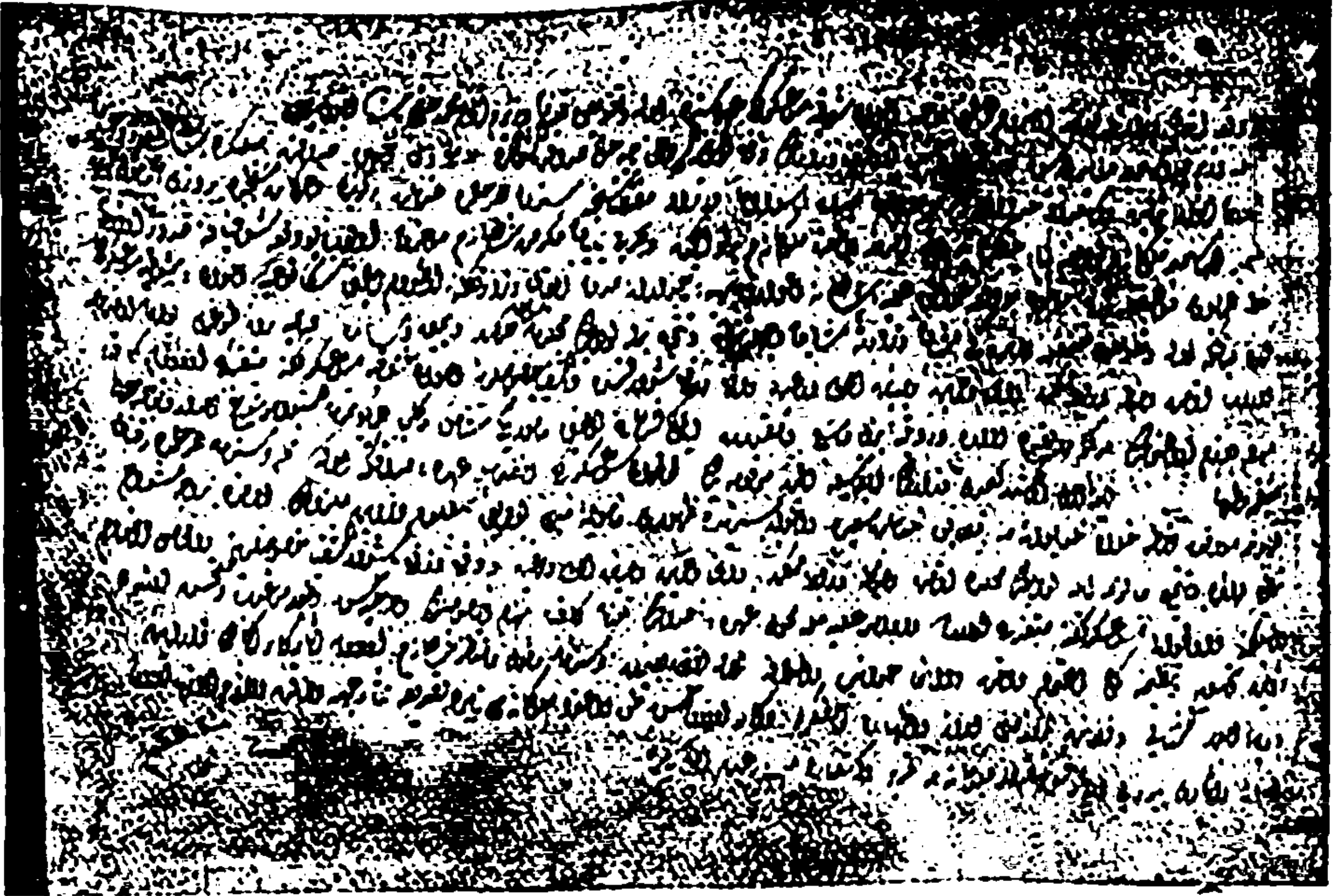
Hakkı paşaya ihtiyacına kâfi Mazuliyet maaşı tahsisine dâir muameleli evrak

Hakkı paşanın 1218 senesinde havası ve ehalisile imtizac edemediğinden dolayı menfasının sakızdan İzmire tahvili hakkında Ferman. [Başvekalet Arşivi dahiliye vesikaları]

Hakkı paşanın Erzurum Valiliğine tayini münasib olduğuna dair telhis ve dördüncü Mustafanın el yazısile irâdesi

Hakkı paşanın vezilliğ.nin iadesile Erzurum valive Seraskerliğine tayini hakkında 1222 Şaban Tarihli Ferman [mühimme No. 227]

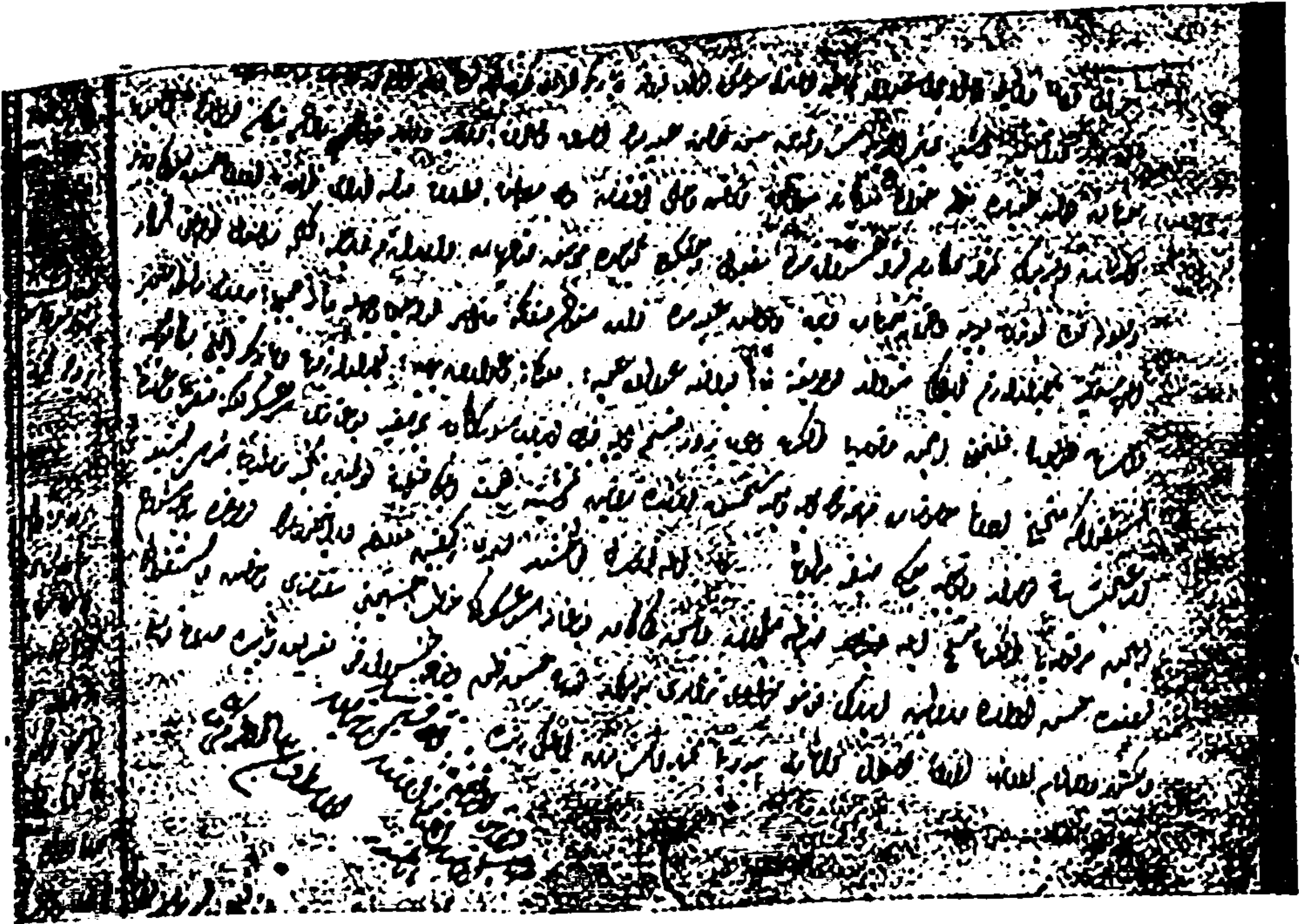
سنکه بوغاز عسکری محمد حقی پاشاسن
دولت علیه‌م ایله انکلتره دولتی بیننده اعاده
مسالمه‌نك مذاکره و تنظیمی ایچون سنی رخصت
کامله‌ء شاهانه‌م ایله رخصت ایلدم تقضا
رخصتله و قائمقام پاشا طرفندن سکا
یازلدیغی وجهله انکلتره مرخصیله مذا
و تنظیم مصلحتنه دقت ایده‌سن

İngilizlerle musaleha akdine dâir Hakkı paşaya tam selahiyyet verdiğini gösterir Mustafa IV ün kendi elyazısile beyaz üzerine [resen [illegible]] iradesi [Topkapı Sarayı Arşivi Nö. 6575]

Boğaz Seraskeri Hakkı paşaya Mustafa IV ün Beyaz üzerine Hattı hümayunı [Hükumdarın kendi el yazısı]
Topkapı sarayı Arşivi No. 8782

سنکه بوغاز سرعسکری حقی پاشاسن
انکلتره برخصی و وزنده مذاکره ودولت
علیه‌م ایله انکلتره لو بیننده عقد مصالحه
ایمالو ایچون بالاسی خط همایونمله توشیح
رخصتنامه شاهانه‌م کوندردیکک بو دفعه
انکلتره فرقتی کلوب ایچنده التجی اولدیغنی
بیان ایله تکرار رخصتنامه استدعا اتمش ایسه‌ک
تقدیم و ارسال رخصتنامه همایونم و تنبیهات
بوجیلرکجه انکلتره رخصتله مذاکره و عقد
مصالحت خیریه‌یه مباشرت ایده‌سک کوزه‌ده‌سن
شو مصالحه بیننده غایت دقت ایله سعی
و غیرت ایده‌سک جناب حق توفیق ایلسون
آمین بو خصوص مصلحت بیننده مطلوب همایونمدر

Hakkı paşanın İngilizlerle musaleha akdine mezuniyetine dâir Mustafa IV ün beyaz üzerine kendi el yazısı [Hattı Hümayun] Topkapı Sarayı Arşivi No. 8784

Hakkı paşanın Boğaz Seraskerliği üzerinde kalmak üzere karaman Eyaletinden Diyarıbekir valiliğine tayini hakkında Ferman (S. 1223) Mühimme 227 S 45

Sabık Adana valisi Hakkı paşaya 1223 Ramazan ortalarında kandiye kalesi muhafazası şartiyle Girid eyaletinin tevcihi hakkında Ferman [Mühimme 227 S. 1

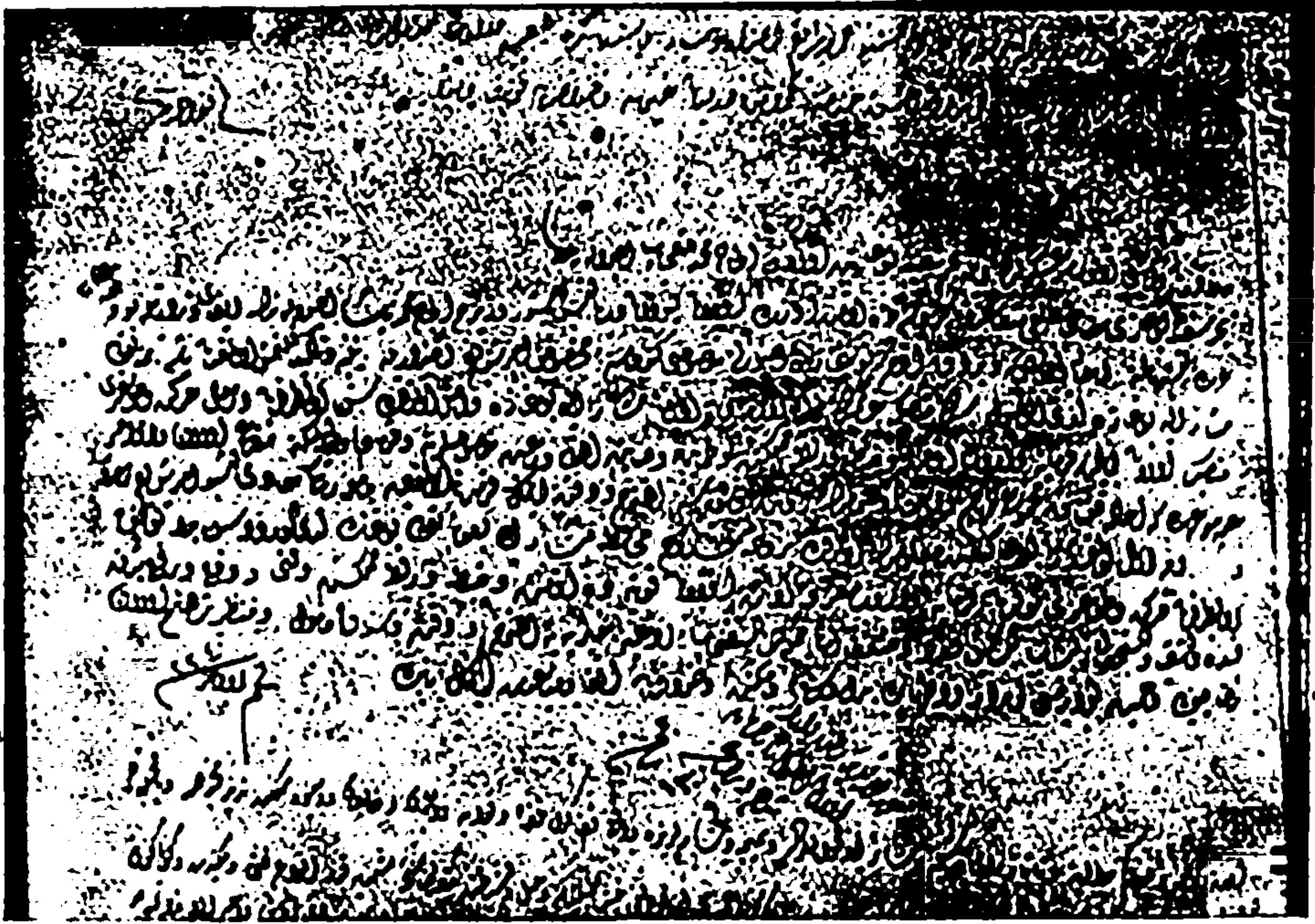
XXVIII

Boğaz Muhafızı Hakkı paşaya 1223 de Karaman eyaleti ilâveten tevcih edildiğine dâir Ferman sureti [Mühimme 227 S 108]

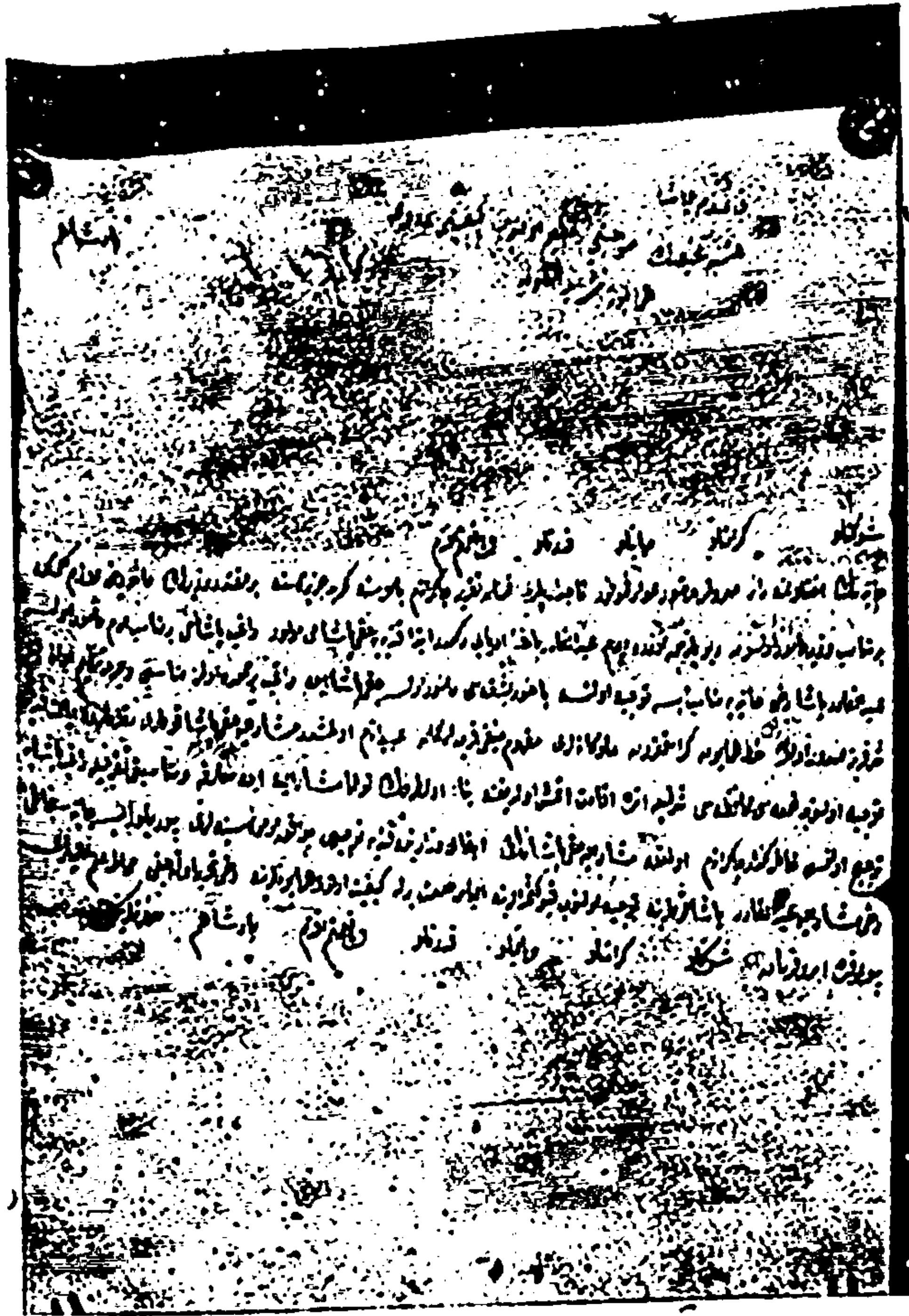
XXIX

Kandiye Muhafızı olan Hakkı paşanın 1223 Şevval de Kandiye ile beraber Girid valiliğine tayinine dâir Ferman sureti [Mühimme 227 S. 136]

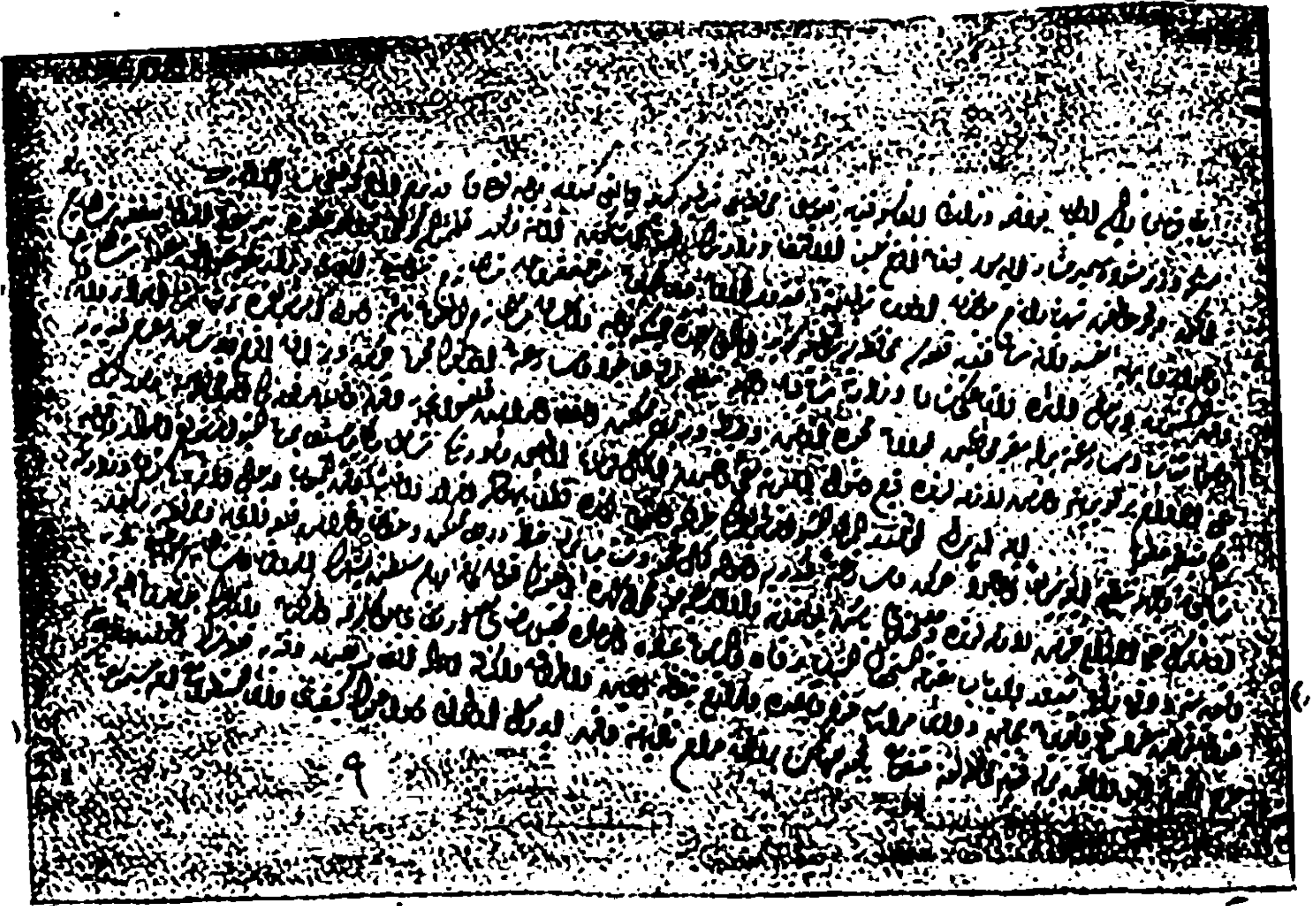
XXX

1224 de Karaman valisi ve Akdeniz Boğazı seraskeri olan Hakkı paşanın Seraskerlikten alınarak, Konyaya gitmesi hakkında Ferman sureti [mühimme 227 S. 228

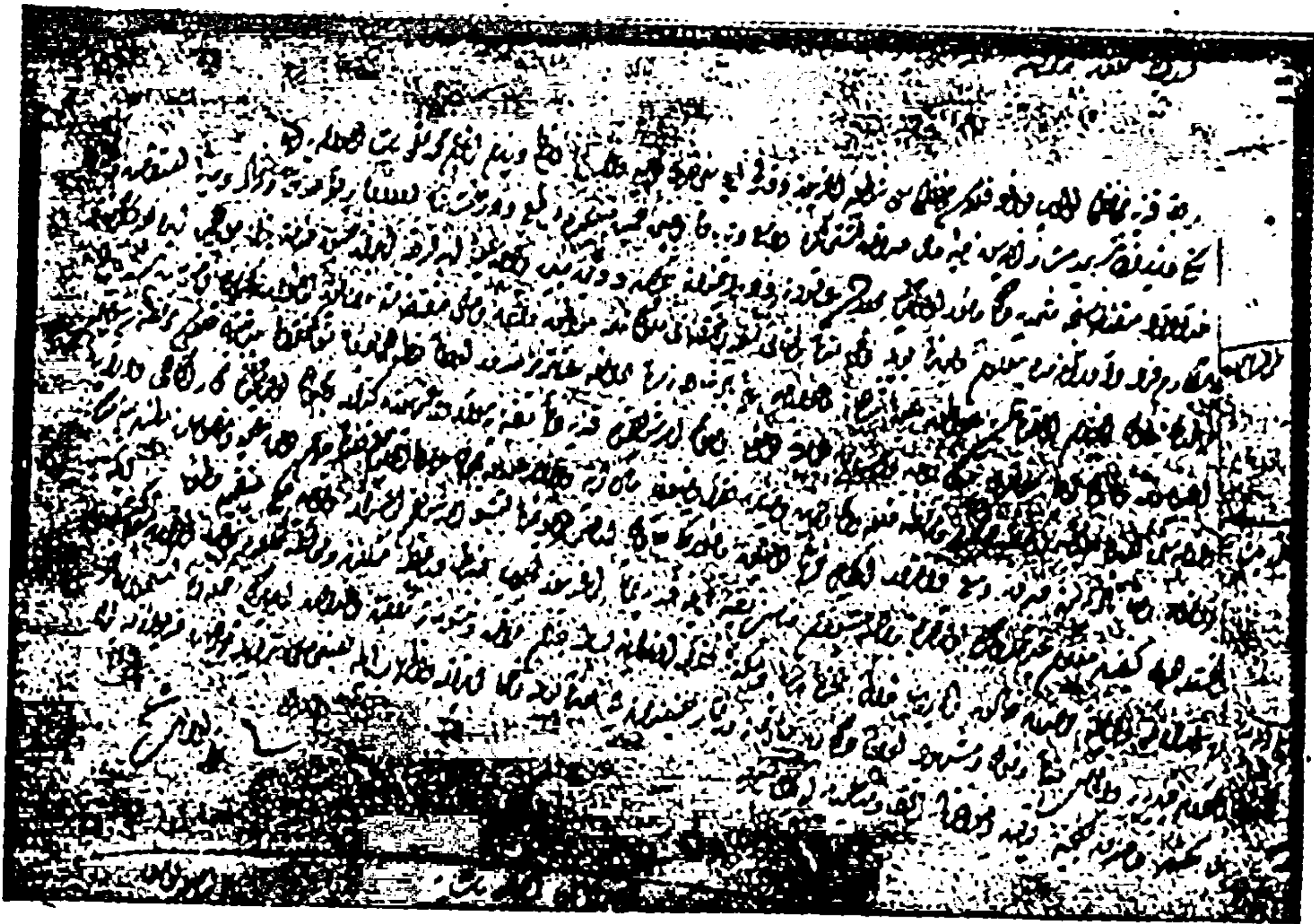

Hanyada çıkan Rum ihtilaline binâen Hakkı paşanın ikinci defa Kandiye (girit) valiliğine tayini lüzûmına dair arz tezkeresi [telhis] ve Mahmud II nin hattı Hümayunı [A. Emiri Tasnifi 9867]

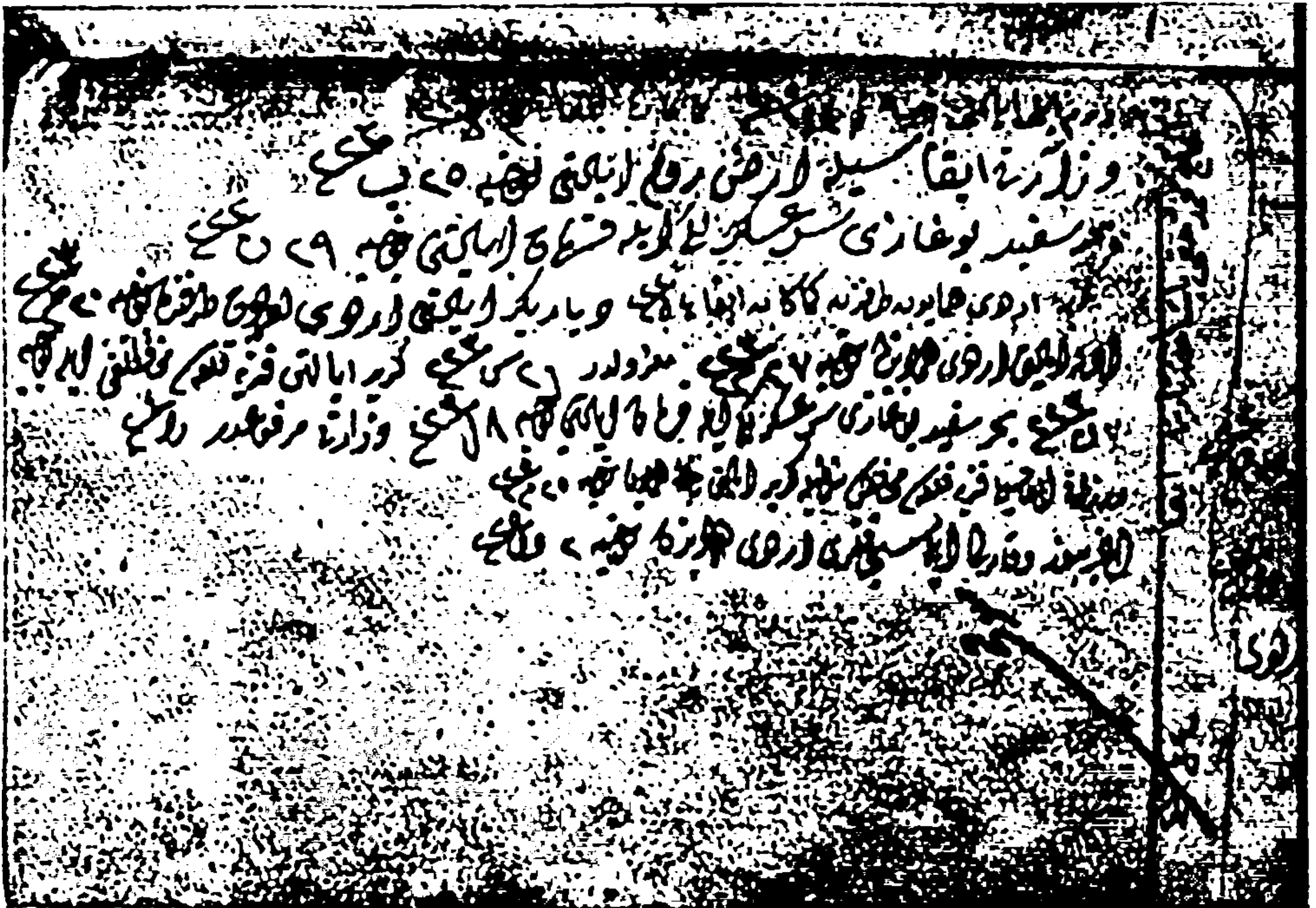
Karaman Valisi iken vezirler arasındaki tasfiye dolayısiyle Vezirliği alınarak İstanköyde ikamete memur edilen Hakkı Paşanın Girit eyaletine tayini hakkında Ferman sureti [Mühimme 229 s. 108]

XXXIII

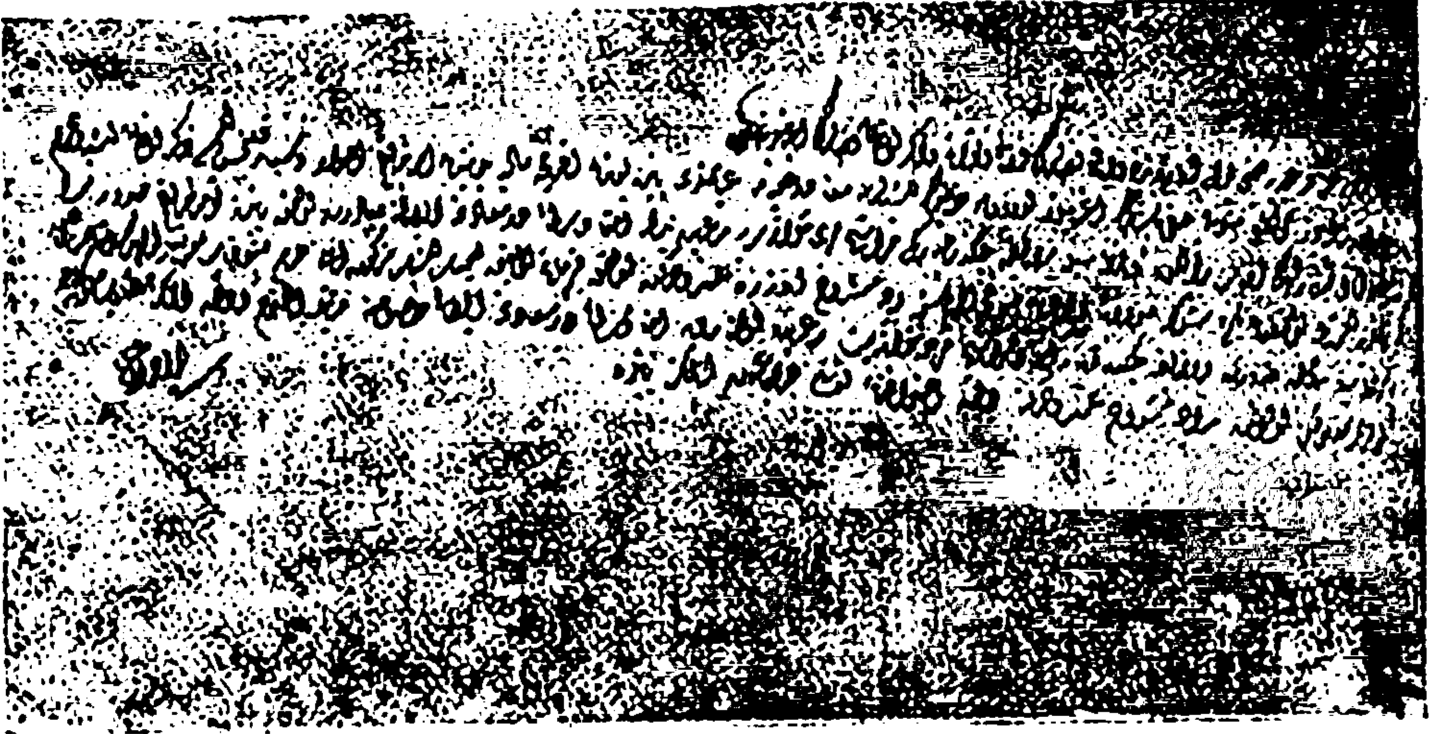
1225 de Ağrıboz ve Karlıeli sancaklarına tayin olunan Hakkı paşaya giden ferman sureti (mühimme 230)

XXXIV

Hakkı paşanın atik عتيق vüzera defterindeki künyesi

A grıbozda vefat eden Hakkı paşa âile ve eşyasının İstanbula gönderilmesi hakkında hüküm

Hakkı Paşanın Mühürü

ای نماینده ایدن مهر قمرده شق
حال سرنده بوله مهر محمد حق

Ey numayende eden mihri kamerde şakkı
Hali sırrında bula mührü Muhammed Hakkı

Hakkı paşa ahfadından merhum
şair Süleyman Asaf Bey

Hakkı paşa ahfadından Bay Muhiddin